

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TIP HUKUKU ANABİLİM DALI

TIP HUKUKUNDA TAŞIYICI ANNELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA SAVAŞ

TEMMUZ 2019

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TIP HUKUKU ANABİLİM DALI

TIP HUKUKUNDA TAŞIYICI ANNELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA SAVAŞ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Fena İPEKEL KAYALI

TEMMUZ 2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Esra SAVAŞ

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Doç. Dr. Fena İPEKEL KAYALI

İMZA SAYFASI

Esra SAVAŞ tarafından hazırlanan ‘Tıp Hukukunda Taşıyıcı Annelik’ başlıklı bu yüksek lisans tezi Tıp Hukuku Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Fena İPEKEL KAYALI
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

.....

Üyeler:

Prof. Dr. Hakan HAKERİ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

.....

Prof. Dr. Yener ÜNVER
Özyeğin Üniversitesi

.....

Tez Savunma Tarihi:/...../2019

ÖZET

TIP HUKUKUNDA TAŞIYICI ANNELİK

Savaş , Esra

Yüksek Lisans Tezi, Tıp Hukuku Anabilim Dalı, Tıp Hukuku Yüksek Lisans
Programı

Danışman: Doç. Dr. Fena İpek Kayalı

Temmuz, 2019. 117 Sayfa

Hızla gelişen üremeye yardımcı tedaviler ile hayatımıza giren taşıyıcı annelik başta hukuki olmak üzere, toplumsal, dini, etik ve ahlaki bakımdan birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Taşıyıcı annelik uygulamasıyla dünyaya gelen çocuğun birden çok ebeveyni olabilmekte ve bu durum konunun özel hukuk bakımından tekrar ele alınmasını gerektirmektedir. Bu çalışmanın amacı, taşıyıcı anneliği tıp hukuku bakımından incelemektir.

Bu çalışmada literatürde yer alan taşıyıcı annelik ile ilgili kavramlar açıklanmış, taşıyıcı annelik ile ilgili mevzuatımızdaki güncel değişiklikler, özel hukuk ve ceza hukuku bakımından incelenmiş, doktrinde yer alan çözüm önerileri araştırılmış ve toplumsal bakımdan sorunlar ortaya konulmuştur.

Çalışmanın kapsamı bakımından, yapay dölleme kullanılmak üzere alınan üreme hücrelerinin ya da oluşturulan embriyoların karışması neticesinde meydana gelen taşıyıcı annelik konusuna ise yer verilmemiştir.

Anahtar kelimeler: taşıyıcı annelik, soybağı, taşıyıcı annelik sözleşmesi, infertilite, yapay dölleme, yardımcı üreme teknikleri

ABSTRACT

SURROGACY MOTHERHOOD IN MEDICAL LAW

Savaş , Esra

Master thesis, Department of Medical Law, Master of Medical Law

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Fena İpek Kayalı

July, 2019. 117 Pages

The surrogate motherhood that comes into our lives by rapidly developing assisted reproductive techniques has brought about legal, social, religious, ethical and moral problems.

The child who is born by surrogate motherhood can have more than one parent and this situation requires re-consideration of the subject in private law. The aim of this study is to examine surrogacy in terms of medical law.

In this study, concepts related to surrogacy in the literature have been explained, the current changes in Turkish legislation on surrogacy have been examined in terms of private and criminal law, solution proposed in the doctrine have been studied and social problems related to surrogacy have been discussed.

In terms of the scope of the study, the subject of surrogate motherhood resulting from the accidental mixing of the reproductive cells or embryos formed for use in artificial insemination has not been examined.

Key words: Surrogate motherhood, paternity, surrogacy agreement, infertility, artificial insemination, assisted reproductive techniques.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
İMZA SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR CETVELİ	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I : TAŞIYICI ANNELİKLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	7
1. TAŞIYICI ANNELİK KAVRAMI VE TANIMI.....	7
1.1. Taşıyıcı Annelik Kavramı	9
1.2. Taşıyıcı Annelik Tanımı	15
1.2.1. Doktrinde Yapılan Tanımlar	16
1.2.2. Mevzuatta Yapılan Tanımlar.....	18
2. TAŞIYICI ANNELİĞİN DÜZENLENDİĞİ MEVZUAT.....	18
2.1. 2238 Sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun.....	18
2.2. Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik.....	20
3. TAŞIYICI ANNELİK UYGULAMASI VE YÖNTEMLERİ.....	23
3.1.Yumurta Hücresinin Gönüllü Anneye Ait Olması.....	25
3.2. Yumurta Hücresinin Taşıyıcı Anneye Ait Olması.....	28
3.3. Yumurta Hücresinin Anonim Olması	30

BÖLÜM II : TÜRK HUKUKU BAKIMINDAN TAŞIYICI ANNELİK.....	35
1. TAŞIYICI ANNELİĞİN ÖZEL HUKUKTAKİ YERİ.....	36
2. TAŞIYICI ANNELİĞİN CEZA HUKUKUNDAKİ YERİ	64
BÖLÜM III : KARŞILAŞTIRMALI HUKUK BAKIMINDAN TAŞIYICI ANNELİK	75
1. KITA AVRUPASI HUKUK SİSTEMİNDE TAŞIYICI ANNELİK.....	76
2. COMMON LAW SİSTEMİNDE TAŞIYICI ANNELİK.....	86
3. DİĞER HUKUK SİSTEMLERİNDE TAŞIYICI ANNELİK	99
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	105
ÖZGEÇMİŞ ve İLETİŞİM BİLGİSİ	117

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. İkinci Çocuk İçin Olası Mikrokimerizm Transfer Yolları	11
Şekil 2. Taşıyıcı Annelik Uygulamasında Tüm Döllenme Kombinasyonları.....	34

KISALTMALAR CETVELİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AdVermiG	: Alman Evlatlığa Aracılık Kanunu
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Al. MK	: Alman Medeni Kanunu
a.y.	: aynı yer
bkz.	: bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
CEDAW	: Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
çev.	: Çeviren
dn.	: Dipnot
Ed.	: Editör
EschG	: Alman Embriyonun Korunması Kanunu
FMedG	: Tıbben Yardım Edilmiş Üreme Hakkındaki İsviçre Federal Kanunu
haz.	: hazırlayan
ICCPR	: Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi
ICESCR	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
K.	: Karar
md.	: Madde
MÖHUK	: Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun
M.Ö.	: Milattan Önce

NHK	: Nüfus Hizmetleri Kanunu
NRI	: Non Resident Indian
ODNK	: Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkındaki Kanun
POI	: Person of Indian Origin
prg	: paragraf
RG	: Resmî Gazete
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
T	: Tarih
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
ÜYTE	: Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
YHGK	: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu

GİRİŞ

Üreme, neslini devam ettirme, dolayısıyla varoluşu sürdürme isteği, tüm canlıların en önemli ve temel dürtülerinden biridir.¹ Bu süreçte kişilerin bu isteğinin önüne çıkan çeşitli engeller karşısında kimi zaman toplumlar ve kimi zaman da gelişen tıp teknolojisi bu konuda da çeşitli çözümler sunmaya devam etmektedir.

Taşıyıcı annelik dünyada ilk ne zaman akıllara düşmüş ve uygulamaya geçilmiştir bilinmez ancak bu uygulamanın varlığının M.Ö. 2000 yıllarına dek dayandığı araştırmalar sonucu gösterilmiştir.²

Kayseri (Türkiye)'deki Kültepe antik kentinde bulunduktan sonra halen İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmekte olan Asurlulara ait yaklaşık 4000 yıl önceki kil tabletteki evlilik sözleşmesi; infertilite (kısırlık), yumurta bağışı ve taşıyıcı annelik kavramlarının bahsedildiği, ulaşılabilen en eski kaynaktır. Tek eşliliğin var olduğu Asurlular döneminde yapılan yazılı evlilik sözleşmesini içeren bu kil tablete göre, evlilikten sonraki iki yıl içinde kadın erkeğe çocuk veremezse, erkek bir köle satın alacaktır ve köleden çocuğu olduktan sonra köleyi istediği yere bırakacaktır. Bu sözleşmeye göre, infertilite boşanma nedeni değildir ve geleneksel taşıyıcı annelik yöntemiyle aile bütünlüğü korunarak infertilite çözümlenmiştir.³

Bunun yanı sıra antropolojik çalışmalar, sosyal ve biyolojik ebeveynlerin aynı olmadığı kimi uygarlıkların varlığına işaret etmektedir. Örneğin, Güney Afrika'daki Kgatla kabilesinde çocuğu olmayan bir çift için, bu çifte yakın olan bir başka çift,

¹ Funda Özpulat, “Yardımcı Üreme Teknikleri, Etik ve Sağlık Personelinin Sorumlulukları”, *Kastamonu Sağlık Akademisi*, (2017), s.27.

² Ahmet Berkız Turp, İsmail Güler, Nuray Bozkurt, Aysel Uysal, Bülent Yılmaz, Mustafa Demir, Onur Karabacak, “İnfertilite ve taşıyıcı annelik ilk defa Türkiye’de bulunan 4000 yıllık Asurlular’a ait bir evlilik sözleşmesi olan kil tablete bahsedilmiştir”, *Gynecological Endocrinology*, c.34, S.1 (2018), s.25.

³ a.g.m., 25-27.

çocuksuz çifte vermek amaçlı çocuk sahibi olabilmektedirler.⁴ İlginçtir ki Güney Afrika günümüzde de taşıyıcı annelik uygulamalarındaki özgürlüklerle bugün de tüm dünyaya hizmet etmeye devam etmektedir.

Bugün ise taşıyıcı annelik denildiğinde, daha çok yardımcı üreme tekniklerinin kullanıldığı yapay dölleme yöntemleri kastedilmek istenir ancak o dönemlerdeki taşıyıcı annelik kavramı erkeğin eşi dışında bir köleyi doğal yollardan gebe bırakıp daha sonra doğan çocuğu köleden alması şeklinde gerçekleşmektedir ve kutsal kitaplarda da bu haliyle yer almıştır.

Kutsal Kitaplardan Eski Ahit'te yer alan ifadelerle göre Hz. İbrahim'in karısı Sarah kısırdır ve eşi Hz. İbrahim'e şöyle seslenir: "Tanrı bana doğurmayı nasip etmedi. Yalvarırım sana hizmetçim Hacer'e git; belki onun sayesinde çocuk sahibi olabilirim". Tevrat'ta bahsi geçen bir diğer örnek ise Hz. Yakub'un kısır olan eşi Rachel'in, Hz. Yakub'a söylediği "İşte hizmetçim Bilha, onu git gör ve de ki; dizlerimde benim çocuğumu doğursun." sözleridir.⁵

Yakın Avrupa tarihinde ise özellikle İspanya'da krallar, çocuk sahibi olabilmek için taşıyıcı annelerden yararlanmışlardır. Daha sonra da bu taşıyıcı anneler sadece kendi doğurdukları çocuklara değil tüm hanedanın çocuklarına bakıcılık yapmışlardır. Ancak bu durum taşıyıcı annelikle dünyaya gelen çocuklardan sır olarak saklanmış; çocuklar, kendilerinin hem kral hem de kraliçeyle genetik bağlarının olduğuna inandırılmışlardır.⁶

Günümüzde ise yardımcı üreme tekniklerindeki gelişmeler, doğal yollarla çocuk sahibi olamayan bireyler için umut ışığı olmuştur. Bugünkü tanımıyla taşıyıcı annelik

⁴ Sevtap Metin, "Yörüngesinden Çıkan Tabiat: Etik, Sosyal, Psikolojik ve Hukuki Görünümleriyle Taşıyıcı Annelik", Sağlık Hukuku Makaleleri II, (İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2012), s.8 (Taşıyıcı Annelik).

⁵ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.7; Yasemin Erol, "Yapay Dölleme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik," (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2001), s.41; Sinan Yılmaz, "Dünyadaki Uygulama ve Mevzuatımız Açısından Kiralık Rahim," (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002), s.17; Ayşe Şimşek, "İslam Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelik," (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2013), s.27-25; Serap Nurhan Çam, "İslam Hukukunda Yardımcı Üreme Teknikleri ve Taşıyıcı Annelik," (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2014), s.33.

⁶ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.7.

kavramı da tıp alanındaki teknolojik gelişmeler sonucu hayatımızda yer almış olup, engellerin aşılması için uygulanabilecek yöntemlerden sadece bir tanesidir.

Modern tanımıyla taşıyıcı anneliğin ise ilk kez 1976 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulandığı ve bebeği taşıması istenen kadının rahmine istemde bulunan kadının partnerinin spermleri enjekte edilerek gerçekleştirildiği bilinmektedir.⁷

Taşıyıcı anneliğin, hukukun konusu olması ise yakın tarihli olup ilk davalar 1980li yıllarda görülmeye başlanmıştır. Dünya ilk olarak Cotton Baby davası ile karşılaşmıştır.⁸ 28 yaşındaki İngiliz vatandaşı Kim Cotton, çocuğu olmayan Amerikalı bir çiftle taşıyıcı annelik yapmak üzere 6500 sterlin alması karşılığında anlaşmış ve böylece İngiltere'nin bilinen ilk taşıyıcı annesi olmuştur. Taşıyıcı anne Cotton ile Amerikalı gönüllü ebeveyn olmak isteyen çift, bu süreçte hiç karşılaşmamışlardır. Amerikalı baba adayından alınan sperm ile Cotton'a ait yumurta in vitro yöntemle döllenirildikten sonra oluşturulan embriyo, Cotton'ın rahmine transfer edilmiştir. Doğumdan sonra Cotton'ın, bebeği teslim etmekten vazgeçmesi üzerine Amerikalı çift çocuklarının kaçırıldığı iddiasıyla İngiltere'ye başvurmuştur. İngiltere Mahkemesi ise 1985 yılında çocuğun kaçırıldığına hükmedip, çocuğun Amerika'ya götürülmesine karar vermiştir.⁹

Cotton Baby davası görülmekteyken, 1984 yılında Britanya hükümeti tarafından İngiliz filozof Dame Mary Warnock'un başkanlığında oluşturulan İnsan Döllenmesi ve Embriyolojisi Sorgulama Komisyonu ise bir kadının gebeliğe gücünün yetmesine rağmen gebeliğin zahmetine katlanmamak için taşıyıcı anneliğe başvurmasını etik açıdan kabul edilemez olduğu şeklinde raporlamıştır. Rapora göre tıbbi zorunluluk hallerinde dahi bir başka kişiyi kendi amaçları ya da çıkarları için kullanmak sömürü tehlikesi barındırmaktayken, tamamen keyfi bir durumda taşıyıcı annelik

⁷ Melike Belkıs Aydın, “Yapay Döllenme Tekniklerinin Soybağı Hukuku ve Kişilik Hakkı Bakımından Sonuçları,” (Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, 2013), s. 21; Erdem Aydın, “Taşıyıcı Annellekle İlgili Etik Sorunlar,” *Turkish Journal of Obstetric and Gynecology*, c.3, S.1 (İstanbul: Galenos Yayınevi, 2006), s. 21.

⁸ <https://www.nytimes.com/1985/01/10/world/around-the-world-surrogate-mother-s-baby-in-english-court-custody.html> [Erişim 02.11.2018].

⁹ Ebru Şensöz Malkoç, “Milletlerarası Özel Hukukta Boşluk: Taşıyıcı Annelik,” *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, S.25, (İstanbul, 2014), s.91.

uygulamasını kabul edilemez bulunmuştur. Üstelik maddi çıkar olduğunda sömürü ihtimali kesinleşmiş olmaktadır.¹⁰ Bu raporla beraber taşıyıcı annelik etik boyutlarıyla da tartışılmaya başlanmıştır.

Cotton Baby davasının hemen ardından 1985 yılında New Jersey’de Amerikan vatandaşı Mary Beth Whitehead’in, Elizabeth Stern’in infertil olmamasına rağmen; sahip olduğu multipl skleroz hastalığı nedeniyle gebe kalması halinde hastalığının ilerleyeceği ve birçok sağlık problemiyle baş etmek zorunda kalacağı endişesiyle bebek sahibi olamayan William-Elizabeth Stern çifti ile hem rahim hem de Elizabeth’in hastalığının bebeğe geçmemesi için yumurta sağlayacağı konusunda ve sağ doğurması halinde 10.000 dolar alması karşılığında taşıyıcı annelik anlaşması yapmasıyla başlayan, ancak Whitehead’in William Stern’in spermiyle dünyaya gelen kızı, aileye teslim ettikten bir gün sonra, 27 Mart 1986’da çocuğa bağlandığı gerekçesiyle kararından vazgeçerek geri almasının ardından da mahkeme süreci başlamıştır; böylece dünya yeni bir biyoetik sorunla tanışmıştır. Bu durum, 1988 yılında hukuka ve hukukun yanı sıra yeni karşılaşılan etik tartışmalara konu olmuştur.¹¹

“Baby M davası” olarak bilinen bu davada New Jersey yerel mahkemesi taşıyıcı annelik sözleşmesinin geçerliliğine ve bebeğin Stern çiftine iadesine hükmetmiştir. Ancak New Jersey Yüksek Mahkemesi, 1988 yılında yerel mahkemenin kararını bozarak taşıyıcı annelik sözleşmesinin geçersizliğine ve taşıyıcı anne Mary Beth Whitehead ’in ebeveynlik haklarının iadesi yönünde karar vermiştir. Buna rağmen yine aynı Yüksek Mahkeme, bebeğe daha iyi bir hayat sunabilecekleri gerekçesiyle bebeğin yüksek menfaati için velayetinin Stern çiftinde kalmasının en doğrusu olacağına hükmetmiştir. Mahkeme Whitehead’e ise bebeği görme ve kişisel ilişki

¹⁰ Serap Nurhan Çam, s.41; Deniz Sami Cevher, “Bakıcı: Taşıyıcı Annelik ve Yumurta-Sperm Bankacılığı Üzerine,” *Türkiye Biyoetik Dergisi*, c.4, S.2 (Ankara, 2017), s.97.

¹¹ Ayşe Dayı, “Feminist Etik Açısından Cinsellik ve Üreme”, *Üreme Toplantı Sunumları ve Tartışmalar*, (İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi, 2015), s.39-40; Hazal Ungan Çalışkan, “Bırakınız Taşısınlar: Taşıyıcı Anneliğe Güncel Bakış”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, c.22, S.1 (İstanbul, 2016), s.49; Şensöz Malkoç, s.91; Nuray Ekşi, “Mahkeme Kararlarında Sınırşan In Vitro Fertilizasyon ve Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Yaz Dinlencesi Akademik Sohbeti-4*, Üreme Toplantı Sunumları ve Tartışmalar. İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi, (2015), s.100.

kurma hakkı tanımıştır.¹² Baby M davasının yaşanmasının ardından taşıyıcı annenin de bebek üzerinde bazı haklara sahip olması gerektiği tartışılmaya ve taşıyıcı anneye, çocuğa karşı ebeveyn olmaktan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi şartıyla ziyaret hakkı tanınmaya başlanmıştır.¹³

Yine 1988 yılında, Linda Kirkman'ın, kız kardeşi Maggie'nin bebeği Alice'i taşıyıcı annesi olarak doğurmasıyla¹⁴ dünyada daha çok duyulmaya başlanmış olan bu konuya ilgi artarak devam etmektedir.

Taşıyıcı annelik uygulamasının gündemi sıklıkla meşgul etmesinin nedenleri arasında ise üreme yeteneği olmayan bireylerin veya çiftlerin çocuk sahibi olma konusunda çözüm olması, yöntemin biyoetik ve ahlaki açılardan türlü tartışmalara açık olması, henüz tam anlamıyla hukuki bir düzenlemenin olmaması, ülke içinde ve dışında hatta uluslararası hukuka konu olabilecek derecede karmaşık komponentlerinin olması, çeşitli dinlere mensup kişilerin de bu uygulamadan yararlanma isteği karşısında din adamlarının birbirlerinden farklı tutumu, taşıyıcı anneliğin ticari boyutu, taşıyıcı anneliğin yasak olduğu ülkelerden yasak olmayan ya da herhangi bir düzenleme olmayan ülkelere doğru oluşan turizm sektörünün giderek büyümesi, taşıyıcı anneliğin yasak olduğu ülkelerde doğacak çocuğun ve ebeveynlerinin yaşayabileceği hukuki sorunlar ve de en önemlisi doğacak çocuğun birden fazla ebeveyni olması dolayısıyla karşısına çıkabilecek ruhsal, toplumsal ve hukuki sorunlar sayılabilir.

Bu çalışmada yardımcı üreme teknikleriyle beraber hayatımıza girdikten sonra tıp hukukunun da konusu olan taşıyıcı annelik kavramı ve bu başlık altında taşıyıcı anneliğin (her ne kadar taşıyıcı annelik literatürü konusunda ortak bir dil olmasa da) alt tipleri, uygulama yöntemleri, uygulamanın çok çeşitli kombinasyonlarının olması nedeniyle birden fazla olan annelik ve babalık kavramları, bu yöntemlerle beraber

¹² Nuray Ekşi, s.100.

¹³ Ungan Çalışkan, s.493.

¹⁴ Ben White, Fiona McDonald, Lindy Willmott, *Health Law in Australia*, 2. bs., (Sidney, 2014), s.466, aktaran, Hakan Hakeri, *Tıp Hukuku*, 16. bs., (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019), s.631 (Tıp Hukuku); aktaran, Hakan Hakeri “Taşıyıcı Annelik Kurumuna Müsaade Edilerek Düzenlenmesine İlişkin Düşünceler”, *IV. Uluslararası Sağlık Hukuku Kongresi*, (Ed.) İ. Hamit Hancı, Yener Ünver, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018), s.509.

ortaya çıkan hukuki sorunlar, toplumsal kaygılar ve diğer ülkelerin taşıyıcı annelik konusundaki tutumları, var olan düzenlemeler eşliğinde çocuk, aile ve toplum kavramları açısından incelenmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmada tıp hukuku açısından taşıyıcı annelik incelenmeye çalışılmış olup birinci bölümde taşıyıcı annelikle ilgili kavramlar açıklanacak, taşıyıcı annelik tanımlanıp uygulama yöntemleri açıklanırken mevzuatımızdaki yerine de değinilecektir.

İkinci bölümde ise taşıyıcı annelik Türk Hukukunda, medeni hukuk ve ceza hukuku açılarından incelenmeye çalışılacak, taşıyıcı anneliğin hukuki boyutu incelenirken gerekli hukuki düzenleme önerileri tartışılacaktır.

Üçüncü bölümde ise taşıyıcı annelik; karşılaştırmalı hukuk bakımından incelenmeye çalışılacak ve bazı ülkelerdeki mevzuatlara da değinilecektir.

Bu çalışmanın amacı, taşıyıcı annelik ile ilgili düzenlemelerin bu problemler eşliğinde tartışılıp hali hazırda ülkemizde var olan düzenlemelerin bu konuda yetersiz olduğunu ve yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktır.

BÖLÜM I : TAŞIYICI ANNELİKLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1. TAŞIYICI ANNELİK KAVRAMI VE TANIMI

Taşıyıcı annelik kavramını açıklamadan önce yapay dölleme kavramından bahsetmek yerinde olacaktır. Yapay dölleme; erkek üreme hücrelerinin, doğal yolla cinsel birleşme olmadan, kadın üreme organına aktarılması şeklinde döllemenin gerçekleştirilmesini amaçlayan tıbbi bir müdahaledir.¹⁵ Bu tanım dışında yapay dölleme “bilimsel ve teknolojik gelişmeler sayesinde, cinsel ilişki olmadan gebelik oluşturmayı hedefleyen, inseminasyon,¹⁶ üreme hücreleri transferi ve embriyo transferiyle tüpte dölleme uygulamalarını içeren süreç”¹⁷ olarak da tanımlamak mümkündür.

Yapay dölleme yöntemine cinsel ilişkiye rağmen doğal yollardan gebelik oluşamaması dışında psikolojik nedenlerle veya eşlerin fiziki olarak yan yana bulunamadıklarından (savaş veya hapis gibi) dolayı cinsel birleşme olmadığı durumlarda da başvurulabilmektedir. Günümüzde taşıyıcı annelik uygulaması için de sıklıkla yapay dölleme yöntemlerinden faydalanmak gerekmektedir.

Bu çalışmada taşıyıcı annelik konusu işlenirken konu içinde geçen zigot, embriyo, fetüs, yardımcı üreme yöntemleri, homolog dölleme ve heterolog dölleme kavramlarını da açıklamanın yerinde olacağı kanaatindeyim.

¹⁵ Işıl Tüzün Arpacıoğlu, “Yapay Döllemenin Soybağına Etkileri”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, c.5, S.1 (2013), s.11.

¹⁶ İnseminasyon, yapay dölleme yöntemlerinden biridir ve yumurta hücresinin döllemeye en uygun olduğu anda hazırlanan spermlerin doğrudan rahim içerisine yerleştirilmesi işlemidir.

¹⁷ Hakeri, Tıp Hukuku, s.617.

Bir yumurta hücresi ile bir sperm hücresinin birleşmesi (döllenmesi) sonucu iki kromozomdan oluşan hücreye “zigot”, döllenmeden yaklaşık 24 saat sonra zigot hücresinin bölünerek çoğalmasıyla oluşan yapıya da “embriyo” denilmektedir. Rahimde yuvalanıp gelişen embriyo, sekiz haftanın ardından minyatür bir bebek görünümündedir ve doğuma kadar olan dönemde “fetüs” adını almaktadır.

“Üremeye yardımcı tedavi; anne adayının yumurtası ile kocanın sperminin çeşitli yöntemlerle döllenmeye daha elverişli hale getirilerek, gerektiğinde vücut dışında döllenmesini sağlayıp, gametlerin veya embriyonun anne adayına transferini kapsayan ve modern tıpta bir tıbbi tedavi yöntemi olarak kabul edilen uygulamaları ifade eder.”¹⁸ denilerek “Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik (ÜYTE)” de tanımlar başlıklı 4. maddesinin 1. fıkrasının 3 bendinde tanımlanan üremeye yardımcı tedaviden “yardımcı üreme teknikleri” şeklinde bahsedilecektir.

Doğal yollardan çocuk sahibi olunamayan veya tıbben gereklilik bulunan hâllerde, kadının, erkeğin ya da her ikisinin birden üreme hücrelerinin tıbbi yöntemlerle döllenmeye elverişli hâle getirilmesi ve vücut içinde veya dışında döllenmesinin sağlanması suretiyle üreme hücrelerinin veya meydana getirilen embriyonun anne adayına uygulanması yönteminin, sadece evli olan eşler arasında gerçekleştirilmesine “homolog döllenme”; evli olmayan kişiler arasında gerçekleştirilmesine de “heterolog döllenme” denilmektedir.¹⁹ Ülkemizde homolog yapay döllenme yasal olarak uygulanmaktayken heterolog döllenme yasaklanmaktadır.²⁰

¹⁸ RG, T: 30.09.2014, S: 29135.

¹⁹ Cem Yurdakul, “Yapay Döllenme”

https://www.academia.edu/35738125/YAPAY_D%C3%96LLENME [Erişim 09.12.2017] s.4; Öztürk Aydın, “Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntemlerinin Uygulanmasına İlişkin Sözleşmelerin Hukuki Niteliği”, *Fatih Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.3, S.2 (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015), s.119 (Hukuki Nitelik); Canset Yıldız, Büşra Dilşah, Beyza Tiryaki, “Yardımcı Üreme Teknikleri Raporu”, s.556 <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/raporlar/325.pdf> [Erişim 06.12.2018]; Öztürk Aydın, *Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntemlerinden Doğan Hukuki Sorumluluk* (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2014), s.4; İsmail Aytaç, “Yardımcı Üreme Tekniklerinin Hukuk ve Adli Tıp Açısından İncelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002), s.36-38.

²⁰ Berna Özpınar, “Hekimlerin Yapay Döllenmelerde Hukuki Sorumluluğu”, *İkinci Sağlık Hukuku Kurultayı* (Ankara: Ankara Barosu Yayınları, 2008), s.48.

1.1. Taşıyıcı Annelik Kavramı

Herhangi bir nedenden dolayı çocuk doğurma yeteneğinden yoksun ya da doğurması kendisi için tehlikeli olabilecek bir kadının çocuğunu, onun yerine karnında taşıyan kadına “taşıyıcı anne”, söz konusu edime de “taşıyıcı annelik” denir. Bu kavram ABD’deki tıp uygulaması ve hukukuna ilişkin bir kavramdır.²¹ ABD’deki uygulamada, taşıyıcı annelik sözleşmesi hükümleri çerçevesinde, belirlenen bir ücret karşılığında ve çeşitli yükümlülükler üstlenilmesi şartıyla (örneğin sigara, alkol, uyuşturucu madde kullanmamak, belirli aralıklarla doktor kontrolüne gitmek, düzenli ve gebeliğe uygun bir yaşam tarzı sürdürmek, çocuğun doğumundan sonra gönüllü ebeveynine teslim etmek gibi) çocuk sahibi olmak isteyen çiftten nakledilen embrioyu taşıyıp çocuğu dünyaya getiren kadına taşıyıcı anne denilmektedir.²²

Taşıyıcı anneliğin alt tipleri olmakla beraber, kavramlar da çok sayıdadır. Kavramların çok sayıda ve çok çeşitli olmasının nedeni ise literatürde isimlendirme konusunda bir birlik ve uzlaşma bulunmamasından kaynaklanmaktadır.²³

Taşıyıcı annelik uygulamasında, taşıyıcı annenin aynı zamanda genetik anne olduğu durumda yani taşıyıcı annenin aynı zamanda kendi yumurta hücresini bağışladığı durumda, taşıyıcı annenin yumurtası ile gelecekteki babanın sperminin döllenmesi şeklinde uygulanan taşıyıcı annelik için; “kısmi taşıyıcı annelik ya da genetik taşıyıcı annelik”²⁴ “geleneksel taşıyıcı annelik”²⁵, “yedek annelik”, “ikame annelik”²⁶ ya da “vekil annelik”²⁷ tanımlarının her biri kullanılabilmektedir.²⁸ Kısmi taşıyıcı annelik uygulamasında, hem doğal hem de yapay döllenme yöntemleri

²¹ Erol, s.41.

²² a.y.

²³ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.8; Âdem Keskin, “Sosyal, Etik ve Hukuki Boyutuyla Taşıyıcı Annelik”, *II. Uluslararası Tıp Hukuku Kongresi Bildirileri Kitabı*. (Ed.) Hakan Hakeri, Cahid Doğan, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2017), s.1227; Erdem Aydın, s.20.

²⁴ Bianka Dörr, “Taşıyıcı Annelik ve Embriyo Bağışı”, çev. Merve Ürem. *Tıp Hukuku Dergisi* S.8, (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2015), s.194.

²⁵ Yener Ünver, “Ceza Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelik”, *Tıp Hukuku Dergisi* S.8, (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2015), s.297.

²⁶ Seda Ergüneş, “Yapay Döllenme”, *Sağlık Hukuku Makaleleri II*. (İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2012), s.169; Şimşek, s.6; Gülçin Çam, “Milletlerarası Özel Hukukta Soybağı İlişkisi”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012) s.57-58.

²⁷ Yılmaz, s.8.

²⁸ Ungan Çalışkan, s.490-491.

kullanılabilmektedir. Yani yumurta hücresinin sahibi olan taşıyıcı anne, cinsel ilişki ile de gebe kalabilmektedir.

Kısmi taşıyıcı annelik yöntemiyle doğan çocuk ile gönüllü anne arasında genetik ve biyolojik bakımdan herhangi bir bağ olmadığından, gönüllü anne ile çocuk arasındaki soybağı ilişkisi ancak evlat edinme yoluyla gerçekleşebilmektedir.²⁹

Gestasyonel taşıyıcı annelik yönteminde ise yumurta ve sperm hücreleri bağış yoluyla temin edilerek ya da gelecekteki ebeveynlerden alınarak vücut dışında döllendirildikten sonra taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilmektedir.³⁰ Gestasyonel taşıyıcı annelik aynı zamanda “tam taşıyıcı annelik” olarak da isimlendirilmektedir.³¹

Gestasyonel taşıyıcı annelik uygulamasında çocuğu karnında taşıyıp doğuran kadın ile bu yöntemle doğan çocuk arasında genetik bir bağın olmadığı durumlar ifade edilmektedir.³² Ancak burada yeri gelmişken tıp dünyasında henüz çok aydınlanmamış olan “mikrokimerizm” den bahsetmek gerekmektedir. Mikrokimerizm genetik olarak birbirinden farklı bireylerin genetik materyallerinin küçük bir kısmının, birbirlerinin dokularında bulunması halidir.³³ Bu geçiş; organ ve doku nakillerinde veya kan transfüzyonlarında bireyler arasında olabileceği gibi cinsel ilişki nedeniyle eşler arasında, emzirme nedeniyle anneden bebeğe olabileceği gibi, gebelik nedeniyle gebe ile fetüs arasında ve son olarak aynı gebenin rahminde farklı zamanlarda beslenen fetüsler arasında bir önceki gebelikte edinilen hücrelerin yeni gebelikteki fetüse aktarılması şeklinde olabilmektedir. Bu hücre grupları ya da DNA’lar gittikleri bedende on yıllarca varlıklarını sürdürebilmektedirler. Mikrokimerik hücrelerin etkileri tam olarak aydınlatılmamıştır. Mikrokimerik hücrelerin otoimmün hastalıklara neden olabileceklerine dair çalışmalar devam

²⁹ Merve Buse Kalaycı, “Yapay Döllenme ve Taşıyıcı Annelik” Tıp Hukukunda Güncel Sorunlara Genel Bakış ve Çözüm Önerileri, (Ed.) Selin Sert Sütçü, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2016), s.70; Gülçin Çam, s.58.

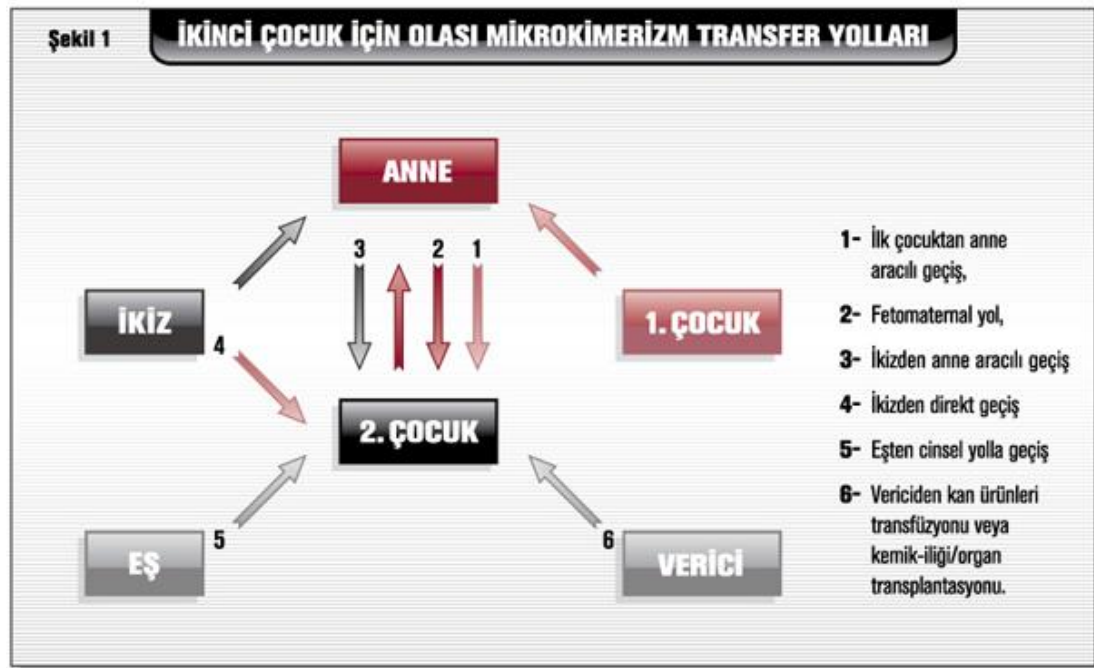
³⁰ Dörr, s.194.

³¹ Erdem Aydın, s.20.

³² Âdem Keskin, s 1228; Dörr, s.194; Şimşek s.7.

³³ Şehmus Özmen, Ramazan Danış, Abdullah Altıntaş, Kadim Bayan, Şerif Yılmaz, “Tıpta Güncel Bir Muamma: Mikrokimerizm”, *Nobel Medicus*, c.2, S.1 (2006), s.5.

etmekle beraber rejenerasyon da yapabilen bu hücrelerin bazı kanserleri yavaşlattıkları düşünülmektedir. Konu ile ilgili güncel çalışmalar tıp dünyasında halen devam etmektedir. Bu nedenle taşıyıcı anne ile bebek arasında, ya da taşıyıcı annenin diğer çocuklarıyla taşıyıcı annelikle doğan çocuk arasında hiçbir şekilde genetik bağ yoktur demek gerçeği çok da yansıtmamaktadır. Dolayısıyla taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya gelen çocuklar bedenlerinde, hem taşıyıcı annenin önceki gebelikleri nedeniyle doğan çocuklardan hem de taşıyıcı anneden genetik materyal barındıracaklardır. Aynı şekilde kendi genetik materyallerinin küçük bir kısmını da taşıyıcı anneye ve onun daha sonraki doğumlarıyla dünyaya gelecek çocuklara aktarmış olacaklardır.

Şekil 1: İkinci Çocuk İçin Olası Mikrokimerizm Transfer Yolları³⁴
(Özmen, Danış, Altıntaş, Bayan, Yılmaz'dan naklen)

³⁴ Özmen, Danış, Altıntaş, Bayan, Yılmaz, s.6.

Taşıyıcı annelik yapılan edimin maddi karşılığının olup olmasına göre de tanımlanabilmektedir. Taşıyıcı annelik hizmetinin karşılığında belirli bir ücret ödenerek taşıyıcı annelik yapıldığında bu uygulamaya “kiralık annelik” ya da “ıvazlı taşıyıcı annelik”; taşıyıcı annelik uygulaması ücretsiz olarak yapıldığında ise “ödünç annelik” ya da “ıvazsız taşıyıcı annelik” denilmektedir.³⁵ İvazlı anneliğe “ticari annelik” ve ıvazsız anneliğe de “özgecil annelik” de denilmektedir.³⁶

Taşıyıcı anne bu işi bir ücret karşılığında yapıyorsa o zaman taşıyıcı annelik ticari nitelik taşımaktadır. Ancak burada ticari nitelik denilerek kastedilmek istenen hiç ücret alınmaması değil; ödenen ücretin gebelikten kaynaklanan masraflar dışında bir bedel olması şeklindedir.³⁷

Bu çalışmamızda “ticari taşıyıcı annelik” terimi yerine sıklıkla “ıvazlı taşıyıcı annelik” terimi kullanılacaktır.

Tüm bunlara ek olarak; çocuğu doğuran kadının gerçekte anne olduğu, ancak aradaki sözleşme gereğince doğurduğu çocuğunu bir başka kadına terk etmesini çağrıştırdığından dolayı “başkası için hamilelik” ifadesinin kullanılmasının daha uygun olabileceği de belirtilmektedir.³⁸ Güney Afrika Hukuk Komisyonu’nun taşıyıcı anneliğe ilişkin raporunda, “taşıyıcı anne” kavramı yerine “ev sahibesi anne” (*hostess mother*) kavramı kullanılmıştır.³⁹ Daha önce de belirttiğimiz gibi taşıyıcı annelikle ilgili çok çeşitli kavramlar kullanılmaktadır ve bu kavramlarla ilgili henüz bir birlik söz konusu değildir.

Taşıyıcı annelik, “sınır aşan taşıyıcı annelik” ve “aynı ülke içinde gerçekleşen taşıyıcı annelik” olarak da sınıflandırılabilir. Gönüllü ebeveynler ile taşıyıcı annenin farklı ülkelerde yaşamasına “sınır aşan taşıyıcı annelik” denilmekteyken, “aynı ülke içinde gerçekleşen taşıyıcı annelik” ise gönüllü ebeveyn ve taşıyıcı

³⁵ Ergüneş, s.169; Şimşek, s.7; Gülçin Çam, s.58.

³⁶ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.10; Nagehan Gürbüz, “*Biyotıp Hukukunda İnsan Onuru*”, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2014), s.80-81.

³⁷ Nuray Ekşi, “Mahkeme Kararlarında Sınıraşan Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar”. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, c.36, S.2 (2016), s.8 (Mahkeme Kararları).

³⁸ Gülçin Çam, s.56.

³⁹ Nuray Ekşi, “Mahkeme Kararları”, s.6.

anneninin aynı ülkede olması halidir. Kimi zaman taşıyıcı annelik uygulamasının o ülkede yasal olmaması gerekçesiyle, kimi zaman da yasal olmasına rağmen çok pahalı olmasından dolayı sınır aşan taşıyıcı annelik tercih edilebilmektedir.⁴⁰

Ekonomik anlamda güçlü olan bireylerin, yaşadıkları ülkede taşıyıcı annelik uygulaması hukuken mümkün olmasa da sınır aşan taşıyıcı annelik sayesinde her daim ulaşabiliyor olmaları da farklı bir tartışma konusudur.⁴¹ Bu bakımdan taşıyıcı annelik refah seviyesi yüksek olan insanların başvurabildiği bir yöntem olmakla beraber, toplumsal açıdan birçok sorunu beraberinde getiren taşıyıcı annelik turizmi, doğurduğu hukuki sonuçlarla nedeniyle de muhakkak ele alınması gereken bir konudur. Bu konular arasında başlıca ebeveynlerin tespiti, çocuğun medeni statüsü, çocuğun milliyeti, aile yaşamı hakkı, insan vücudunun ticareti ve çocuğun metalaşması yer almaktadır.⁴² Bu nedenlerden dolayı üreme amaçlı turizmin hukuki düzenlemelere kavuşturulmamış olması toplumsal açıdan gelecekte daha da büyük sorunlar ortaya çıkaracağı aşikardır. Taşıyıcı annelik turizminin insanları hem duygusal hem de ekonomik açılarından sömüren bir sektör olduğu ve ticari bir boyutunun da olması sebebiyle taşıyıcı annelik sözleşmelerinin, bir anlamda taşıyıcı annelik yapan kadınlar ve bu yolla doğan çocuklar açısından insan ticaretine izin verdiği görüşü ortaya konulmaktadır.⁴³

Sınır aşan taşıyıcı annelikle ilgili dikkat çeken bir diğer görüşe göre ise medikal turizm sayesinde, uygulamanın yasak olduğu ülkelerin yasaları çiğnenmeden ve toplumsal değerlere zarar vermeden bu uygulamanın yapılması; aynı şekilde

⁴⁰ Nuray Ekşi, Mahkeme Kararları, s.6-7.

⁴¹ Fulya İlçin Gönenç, “Hukuki ve Etik Boyutuyla Medikal Turizm”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Sayı Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan*, c.22, S.3 (2016), s.1183 (Medikal Turizm).

⁴² European Parliament. Regulating International Surrogacy Arrangements- State of Play [https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved=2ahUKEwj_bzKOAod_hAhVHLpoKHUqsAEsQFjAlegQICRAC&url=http%3A%2F%2Fwww.europarl.europa.eu%2FRegData%2Fetudes%2FBRIE%2F2016%2F571368%2FIPOL_BRI\(2016\)571368_EN.pdf&usq=AOvVaw0st61Hk34VO3_qbd1igbpbp](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved=2ahUKEwj_bzKOAod_hAhVHLpoKHUqsAEsQFjAlegQICRAC&url=http%3A%2F%2Fwww.europarl.europa.eu%2FRegData%2Fetudes%2FBRIE%2F2016%2F571368%2FIPOL_BRI(2016)571368_EN.pdf&usq=AOvVaw0st61Hk34VO3_qbd1igbpbp) [Erişim 19.11.2018].

⁴³ Volkan Murat Dülger, “Yasa Dışı Sınır Ötesi Sağlık Sektörü: Organ Ticareti, Taşıyıcı Annelik ve Sperm Bağışı” *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, S.26, (İstanbul, 2013),s.73.

uygulamanın yasak olduğu ülke toplumlarının da buna göz yumması sayesinde azınlıkların da haklarının korunabildiği yönündedir.⁴⁴

Taşıyıcı annelik yapan kadınlar ise yakın bir akraba, arkadaş veya tanıdık olup istem sahibi anne ve babaya bir karşılık beklemeden yardımcı olabilecekleri gibi, bunun yanı sıra bir ücret karşılığında çocuğın doğumunu sağlayan profesyonel bir üçüncü kişi de olabilmektedirler.⁴⁵ Nitekim kız kardeşlerin birbiri için taşıyıcı annelik yapmaları, annelerin kızları için taşıyıcı annelik yapmaları ya da arkadaşların birbirleri için taşıyıcı annelik yapmaları oldukça sık⁴⁶ karşılaşılan durumlardandır. Aile içi taşıyıcı annelik doğum sırasında hastaneye yanlış kayıt verilerek de gerçekleştirilebilmektedir. Menopoza girmiş olmak ise taşıyıcı annelik yapmaya engel değildir.

Taşıyıcı annelik yöntemi uygulamasıyla, gelecekte ebeveyn olmak isteyen çiftler için kullanılan kavramlar da birden fazladır. Embriyoyu taşıması ve doğurduktan sonra kendilerine teslim etmesi koşuluyla taşıyıcı bir anneyle anlaşma yapan çift, “sosyal ebeveyn”, “akdi ebeveyn”, “gönüllü ebeveyn”, “planlanan ebeveyn veya amaçlanan ebeveyn”⁴⁷ olarak değişik şekillerde adlandırılmaktadır.⁴⁸

Tüm bu kavramlara ek olarak “biyolojik anne” çocuğu taşıyıp doğuran anneyi, “genetik anne” döllenmede yumurta hücresi kullanılan kadını, “genetik baba” da döllenmede sperm hücresi kullanılan erkeği ifade etmektedir.⁴⁹

Bu alışmamızda embriyoyu taşıması ve doğurduktan sonra kendilerine teslim etmesi koşuluyla taşıyıcı bir anneyle anlaşma yapan çift anlatılmak istendiğinde “gönüllü

⁴⁴ Gönenç, Medikal Turizm, s.1182.

⁴⁵ İsmail Aytaç, “Yardımcı reme Tekniklerinin Nesep Hukuku Açısından İncelenmesi” <http://www.yayin.adalet.gov.tr/adaletdergisi/11.sayi/5ismail.pdf> [Erişim 16.11.2018]; Sibel Gülova zsoy, “Meta Olarak Annelik”, (Ed.) Yeşim Işıl Ülman, Savaş Volkan Genç, *Biyoetik Araştırmaları* No: XVI, (İstanbul: Türkiye Biyoetik Derneği Yayını, 2012), s.308.

⁴⁶ Taşıyıcı annelik oranları; kız kardeşler arasında %35, kız kardeş ile grmceler arasında %20, üvey anne ve kızı arasında %5, arkadaşlar arasında %15, organizasyon şirketi aracılığı ile %25 olarak tespit edilmiştir. İlknur Keskin, “Yardımcı reme Teknikleri- Etik ve Hukuk”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Yaz Dinlencesi Akademik Sohbeti-4*, reme Toplantı Sunumları ve Tartışmalar (İstanbul, 2015), s.135.

⁴⁷ nver, s.320.

⁴⁸ Metin, “*Biyo-Tıp Etiği ve Hukuk*” (İstanbul: Betim Kitaplığı, 2019), s.159; Gürbüz, s.79; Serap Nurhan am, s.33.

⁴⁹ dem Keskin, s.1227; şimşek, s.5-6.

ebeveyn” kavramı kullanılacaktır. Embriyoyu taşıması ve doğurduktan sonra kendilerine teslim etmesi koşuluyla taşıyıcı bir anneyle anlaşma yapan kadın anlatılmak istendiğinde “gönüllü anne”; embriyoyu taşıması ve doğurduktan sonra kendilerine teslim etmesi koşuluyla taşıyıcı bir anneyle anlaşma yapan erkek anlatılmak istendiğinde ise “gönüllü baba” kavramı kullanılacaktır.

1.2. Taşıyıcı Annelik Tanımı

Taşıyıcı annelik; bir kadının, kendisine ait yumurta hücresinin ya da istemde bulunan kadının yumurta hücresinin ya da bağışçıya ait yumurta hücresinin canlı (*in vivo*) veya yapay (*in vitro*) ortamda döllenmesiyle oluşturulan embriyoyu gebeliği süresince kendi rahminde taşıması ve doğum gerçekleştiğinde de gebelik öncesinde anlaşmış olduğu istemde bulunan bir başka kadına teslim etmesidir.⁵⁰

Taşıyıcı annelik, aynı zamanda çocuk sahibi olamayan çiftlerin başvurduğu üremeye yardımcı tedavi yöntemlerinden bir tanesidir.⁵¹ Örneğin primer amenore (kadının hayatı boyunca hiç menstruasyon periyodu yaşamaması durumu) olgularında ilk değerlendirme sonrası rahim yoksa ve karyotip analizi sonucu 46, XX ise bu durumda hastalığın tanısı “Müllerian agenezi”dir ve üreme açısından tedavi yöntemi esas olarak taşıyıcı anneliktir⁵² denilmektedir. Uterusu olmayan Müllerian agenezili kadının yumurta hücresi ve eşinin sperm hücresi kullanılarak yapay döllenme ile oluşturulan embriyosu, onu taşıyacak olan kadının rahmine yerleştirilir. Böylece rahmi olmayan kadın da kendi yumurtası ve eşinin spermiyle çiftin genetik materyalini taşıyan bir çocuğa sahip bir anne olabilecektir.

İsviçre’de taşıyıcı annelik yasak olmasına rağmen İsviçre Hukukunda taşıyıcı anneliğin tanımını yapılmıştır. 18 Aralık 1998 tarihli Tıbben Yardım Edilmiş Üreme Hakkındaki İsviçre Federal Kanunu (İsviçre Üreme Tıbbı Kanunu) ile taşıyıcı anne, “üreme yolları aracılığıyla gebe kalmayı, çocuğu doğurmayı ve doğumdan sonra

⁵⁰ Melike Belkıs Aydın, s. 21.

⁵¹ Gürbüz, s.79; Rabiye Babaloğlu, “Tüp Bebek: Yardımla Üreme Teknikleri”, *SD Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, S. 23, (İstanbul, 2012), s.51.

⁵² Ulaş Fidan, Seyit Temel Ceyhan, “Amenore”, *Üreme Endokrinolojisi Teknikleri ve Cerrahisi*, (Ed.) Recai Pabuççu, Cem Fıçıoğlu, Bülent Baysal, (İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2017), s.10.

üçüncü bir kişiye teslim etmeyi kabul eden kadın’’ olarak tanımlamıştır (FMedG md. 2).⁵³ Adı geçen kanunun 4. maddesinde ise yumurta ve embriyo bağışının ve taşıyıcı anneliğin yasak olduğu belirtilmektedir.⁵⁴

Almanya’da da taşıyıcı annelik yasaktır ancak Alman Evlatlığı Aracılık Kanunu’nun (AdVermiG) 13a paragrafında taşıyıcı annenin tanımı yapılmıştır. Buna göre; taşıyıcı anne, bir anlaşma temelinde yapay ya da doğal nitelikte döllenme ile veya kendisine ait olmayan bir embriyonun bedenine yerleştirilmesi sonrası embriyoyu taşıyan, doğumdan sonra da çocuğu üçüncü kişilere çocukları olarak ya da başka bir şekilde kalıcı olarak teslim etmeyi kabul eden kişi olarak tanımlanmaktadır.⁵⁵ Adı geçen kanunun 13c paragrafı ise taşıyıcı anneliğin yasak olduğunu belirtirken 13d paragrafı ise gazete ve reklamlar aracılığı ile taşıyıcı anne aramanın, teklif etmenin ya da ebeveynlerin kamuya açıklanması yoluyla sipariş verilmesinin yasak olduğunu belirtir.⁵⁶

Taşıyıcı annelik için yapılan bir diğer tanım ise şöyledir: “ Bir çiftin üreme sürecine üçüncü bir kişinin dahil olduğu, döllenme sürecine girmek isteyen gönüllü annenin bebeği doğurduktan sonra bebeğin bakımını ve ebeveynlik haklarını gönüllü ebeveynlere teslim ettiği yardımcı üreme tekniğinin spesifik bir konusudur.”⁵⁷

1.2.1. Doktrinde Yapılan Tanımlar

Avrupa Konseyinin İnsanlarda Yapay Döllenme Hakkında Tavsiye Kararında, taşıyıcı anne “Başka bir kimsenin istemi üzerine, hamilelikten önce buna razı olarak çocuğu taşıyan ve doğumdan sonra istem sahibi bu kimseye teslim eden kadındır.”⁵⁸

⁵³ Dörr, s.193.

⁵⁴ <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20001938/201709010000/810.11.pdf> [Erişim 11.07.2019]

⁵⁵ Selin Sert, “Yapay Döllenme ve Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuksal Düzenlemeler”, *Legal Hukuk Dergisi Akademik Yaşamının 55. Yılı Onuruna Rona Aybay’a Armağan*, c.2 (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2014), s.2023; Gülova Özsoy, s.308; Ünver, s. 316-317.

⁵⁶ <https://dejure.org/gesetze/AdVermiG/13.html> [Erişim 11.07.2019]

⁵⁷ Martin Piry ve Elena Jülová, “Surrogacy Motherhood in The Slovak Republic -An Illegal Immigrant”, *Fundamental Legal Problems of Surrogate Motherhood. Global Perspective*, (Ed.) Piotr Moskowik (2019), s.754.

⁵⁸ Erol, s. 105; Hakan Hakeri, “Taşıyıcı Annelik”, *Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu*. (Ed.) Hakan Hakeri, Cahid Doğan, (Lefkoşe: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2014), s.83 (Taşıyıcı Annelik); Gülova Özsoy, s.308.

şeklinde tanımlanmıştır. Konsey tavsiye kararında, yapay dölleme ile ilgili yapılacak her sözleşmenin katılanların tümünün yazılı rızaları ile olması gerektiğini ayrıca belirtmiştir devamında ise tavsiye kararında istisnâ durumlarda ve ivazsız olarak ve hukuken yaptırımı olmayan bir taşıyıcı anneliğin kabul edilmesini öngörmektedir.⁵⁹

Doktrinde yapılan başka bir tanıma göre de “Bir kadının, yapılan bir anlaşma gereği, doğumdan sonra çocuğu isteyen bir çifte veya bir kadına vermek üzere karnında taşımasına, taşıyıcı annelik denilmektedir.”⁶⁰

Hakeri’nin yaptığı taşıyıcı annelik tanımı ise “Çocuğunu rahminde taşıması açısından tıbbi sorunlar yaşayan bir kadının, çocuğu taşıması için kendi yumurtası ve eşinin spermiyle döllemiş embriyosunu, başka bir kadına aktarması ve hamileliğin bu anne tarafından yaşanmasıdır.”⁶¹ şeklindedir.

Doktrinde ayrıca taşıyıcı annelik sözleşmesi de tanımlanmıştır. Buna göre “*taşıyıcı annelik sözleşmesi; taşıyıcı anne olacak kadının belirli bir ücret karşılığında ve birtakım yükümlülükler üstlenmek suretiyle, başka bir çiftten transfer edilen döllemiş yumurtayı ya da yapay dölleme yoluyla elde edilen embriyoyu taşıması ve çocuğun doğumundan sonra onu ana babasına teslim edilmesi amacıyla yapılan sözleşmedir.*”⁶² denilmektedir.

Doktrinde taşıyıcı annelik sözleşmesi ile ilgili bir diğer tanım da yine Hakeri’ye aittir. Bu tanıma göre; “*Taşıyıcı annelik sözleşmesi, bir kadının rahmine aktarılan kendine ait olmayan embriyoyu hamilelik süresince özenle büyütüp, dünyaya getirmeyi ve doğum sonrası çocuğun genetik ailesine kalıcı olarak vermek üzere, hamilelikten kaynaklanan masraflar dışında bir ücret almamak kaydıyla taşıması konusunda kadın ve genetik aile arasında yapılacak sözleşmedir. Sözleşmenin şekli, sağlık bakanlığınca çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir.*”⁶³ denilmektedir.

⁵⁹ Gülöva Özsoy, s.308-309.

⁶⁰ Erol, s.42.

⁶¹ Hakeri, s.518.

⁶² Gülçin Çam, s.67.

⁶³ Hakeri, s.518.

1.2.2. Mevzuatta Yapılan Tanımlar

Maalesef Türk Hukukunda taşıyıcı annelik tanımı yapılmamıştır. Ancak Türk Hukukunda “Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Merkezleri Yönetmeliği”nde homolog döllenme dışında üreme yöntemlerini yasaklanarak dolaylı yoldan taşıyıcı annelik yasaklanmıştır.

Son olarak 05.12.2018 tarihinde Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile taşıyıcı annelik kavramı Türk Hukukunda ilk kez telaffuz edilmiş ve yasak olduğu belirtilmiştir.

2. TAŞIYICI ANNELİĞİN DÜZENLENDİĞİ MEVZUAT

Türk Hukukunda taşıyıcı annelik konusunun düzenlendiği “2238 Sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun” isimli kanun, bir de “Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik” isimli yönetmelik mevcuttur.

2.1. 2238 Sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun

15.11.2018 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilip 05.12.2018 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanan “7151 sayılı Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile “2238 Sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun” da düzenleme yapılmıştır. “Üremeye yardımcı tedavi uygulamaları” başlıklı “Ek md. 1” e göre “Doğal yollarla çocuk sahibi olunamadığı veya tıbbi gereklilik bulunduğu hâllerde, kadın ve/veya erkeğin üreme hücrelerinin tıbbi yöntemlerle döllenmeye elverişli hâle getirilmek ve vücut içinde veya dışında döllenmesini sağlamak suretiyle üreme hücreleri veya embriyo anne adayına uygulanabilir. Bu yöntem sadece evli olan eşler arasında gerçekleştirilir. Bu tedavi uygulamaları, Bakanlıkça belirlenen tıbbi esaslar çerçevesinde yalnızca Bakanlıkça yetkilendirilmiş hekimler tarafından ve Bakanlıkça ruhsatlandırılan üremeye yardımcı tedavi uygulama merkezlerinde gerçekleştirilebilir. Üremeye

yardımcı tedavi uygulama merkezlerinin açılması, çalışması ve denetlenmesi usul ve esasları Bakanlıkça çıkarılan yönetmelikle düzenlenir.

Eşlerden biri veya her ikisinden alınan üreme hücreleri ve bu hücrelerden elde edilen embriyonun, başka kişilere uygulanması yoluyla çocuk sahibi olmak ve taşıyıcı annelik yapmak yasaktır.

Başkasına ait üreme hücresi ve/veya embriyonun kullanılması suretiyle donasyon işlemi yapılması ve bu amaçla üreme hücresi ve/veya embriyo bağışlanması, satılması, bulundurulması, kullanılması, saklanması, taşınması, ithalatı, ihracatı ve bu işlemlere aracılık edilmesi yasaktır.”⁶⁴ denilmektedir.

Bu düzenleme ile taşıyıcı annelik terimi mevzuatta ilk kez kullanılmış olup taşıyıcı annelik yapmak yasaktır denilmiştir. Bu yeni düzenleme ile yapılan bir diğer değişiklik ise kanun düzeyinde ceza yaptırımları öngörmesidir. Nitekim “Cezai ve idari müeyyideler” başlıklı 15. maddeye göre; “Hukuka aykırı olarak organ ve doku alan, satan, satın alan, satılmasına aracılık eden, saklayan, nakleden veya aşıl原因, organ veya doku teminine yönelik olarak ilan veya reklam veren veya yayınlayan kişiler hakkında 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK)⁶⁵’nın 91. maddesi hükümleri uygulanır.” Bu hükümle taşıyıcı annelik ilk kez kanun düzeyinde düzenlenmiştir. Maddenin devamında ise “Kanuna aykırı şekilde embriyo ve üreme hücresi bağışlayan, aşıl原因, bulunduran, kullanan, saklayan ve nakledenlerle bunların alım ve satımını yapanlar, alım ve satımına aracılık edenler veya komisyonculuğunu yapanlar veya bu fiilleri özendiren, bunlara yönlendiren veya bunlara yönelik ilan veya reklam veren veya yayınlayan kişiler hakkında, fiil daha ağır cezayı gerektiren bir suç teşkil etmediği takdirde üç yıldan beş yıla kadar hapis ve bin günden iki bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur.” denilerek hem cezalar hem de ceza uygulanacak kişiler ve işlemler tanımlanmıştır.

Bu düzenlemenin devamında ise “Ek 1 maddesine aykırı fiili tespit edilen kişilerin sertifika ve izin belgeleri iptal edileceği ve ilgili alanda çalışmalarına izin verilmeyeceği” belirtilmektedir. Düzenleme gereği organ nakli ve üremeye yardımcı

⁶⁴ RG, T: 05.12.2018, S: 30616.

⁶⁵ RG, T: 12.10.2004, S: 25611.

tedavi merkezi açılması bakanlıktan izin alınması gerekmektedir. İzinsiz bu merkezlerin açılmasına ise 7.5.1987 tarihli ve 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanununun ek 11 inci maddesi hükmünce “Fiilin niteliği ve tekerrür durumuna göre Bakanlıkça faaliyet durdurma veya faaliyet izni iptali müeyyidesi uygulanır.” denilerek idari müeyyideler de tanımlanmıştır.

Buradan anlaşıldığı üzere taşıyıcı annelik uygulamasında kanuna aykırı şekilde embriyo ve üreme hücresi bağışlayanlara, aşılayanlara, bulunduranlara, kullananlara, saklayanlara, nakledenlere, alım ve satımını yapanlara ve alım ve satımına aracılık edenlere, reklam veren veya yayınlayan kişilere üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası ve bin günden iki bin güne kadar adli para cezası öngörülmektedir. “*Bir diğer deyişle bu hükmün uygulanacağı durumlar açıkça belirtilmesine karşın bunlar arasında embriyoyu taşıyan üçüncü kişi yani taşıyıcı anneden bahsedilmemiştir.*”⁶⁶ Bu düzenleme 15. maddede açıkça anılmadığı gerekçesiyle taşıyıcı anne ya da istemde bulunan ebeveyn bakımından herhangi bir ceza öngörmemektedir.

2.2. Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik

Ülkemizde yapay döllemeye ilişkin özel bir kanun yoktur.⁶⁷ Yapay dölleme ile ilgili düzenlemeler konusu hukukumuzda yönetmelik düzeyinde yer almaktadır. Ülkemizde “Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Yönetmeliği”, 21 Ağustos 1987 yılında 19551 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak ilk kez yürürlüğe girmiştir.⁶⁸

30.09.2014 tarihinde yapılan değişikliklerle son halini alan “Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik (ÜYTE)” isimli bu yönetmeliğin amacı; çocuk sahibi olamayan çiftlere yardımcı üreme yöntemleri uygulanmasının esasları ile bu yöntemleri uygulayacak

⁶⁶ Metin, s.435, dn. 6.

⁶⁷ Mehmet Emin Özgül, *Yeni Tıbbi Yöntemlerin Hukuka Uygunluğu*, (İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010), s.134; Hande Özcan, “Çocuğun Soybağının Kurulması ve Yardımcı Üreme Teknikleri Sonucu Soybağının Tespiti”, *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.3, S.5 (Antalya, 2015), s.103.

⁶⁸ Keziban Amanak, Oya Kavlak, “Etik Boyutu Tartışılan Yardımcı Üreme Teknikleri ve Yasal Düzenlemeler”, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, c.29, S.1 (İzmir, 2013), s.69; Özlem Yenerer Çakmut, *Tıbbi Müdahaleye Rızanın Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi*, (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2003), s.172.

merkezlerin açılması, çalışması ve denetimi ile ilgili usul ve esasları düzenlemektir. ÜYTE'nin 2. maddesinde ise bünyesinde üremeye yardımcı tedavi uygulamaları yapılan tüm merkezleri ve bu merkezlerin tedavi yöntemleriyle ilgili faaliyetlerini ve işleyenleri kapsadığından bahsedilmektedir.

ÜYTE'nin taşıyıcı annelik konusunu ilgilendiren düzenlemeleri ise yönetmelik Ek-17 deki müeyyide formunda yer almaktadır. ÜYTE'nin Ek-17 müeyyide formu bölümü, üremeye yardımcı tedavi yöntemleri ile ilgili yasakları kapsamaktadır. ÜYTE Ek 17-3 maddesi *“Kendilerine ÜYTE uygulanacak eşlerden alınan yumurta ve spermiler ile bunlardan elde edilen embriyoların bu yönetmelikle belirlenen esaslar dışında her ne maksatla olursa olsun bulundurulması, kullanılması, nakledilmesi ve satılması yasaktır. Bu yasağa uymadığı tespit edilen merkezlerin ruhsatı/faaliyet izni iptal edilir. Merkez dışında bu tür faaliyet gösterilen yerlerin faaliyeti valilikçe derhal durdurularak ilgililer adli yönden işlem yapılmak üzere cumhuriyet savcılığına bildirilir.”* denilerek üreme hücreleri ve embriyoların homolog döllenme harici kullanılmamasını; aynı yönetmeliğin “Müeyyide Formu” başlıklı ekinin 4. maddesi ise *“Üremeye yardımcı tedavi yöntemi uygulanacak eşlere sadece kendilerine ait üreme hücreleri uygulanır. Herhangi bir şekilde donör kullanılması, donör kullanılarak embriyo elde edilmesi, adaylardan alınan yumurta ve spermiler ile elde edilen embriyoların başka adaylarda, aday olmayanlardan alınanların da adaylarda kullanılması ve uygulanması yasaktır.”* diyerek homolog döllenme dışındaki yöntemleri yasaklamaktadır. Düzenlemenin devamında ise *“Bu yasaklara aykırı olarak elde edilen gebeliklerin herhangi bir aşamada tespit edilmesi durumunda, merkezin ruhsatı/faaliyet izni ve bu işlemi yapan kişilerin sertifikaları iptal edilir. Ayrıca bu kişilerin bir daha merkezlerde çalışmasına izin verilmez ve adli yönden işlem yapılmak üzere cumhuriyet savcılığına bildirilir.”*⁶⁹ hükmünce heterolog döllenme ile ilgili uygulanacak olan idari yaptırımlar konu edilmektedir.

Yönetmelikte ve eklerde açıkça anılmasa da *“Herhangi bir şekilde donör kullanılması, donör kullanılarak embriyo elde edilmesi, adaylardan*

⁶⁹ RG, T: 30.09.2014, S: 29135.

alınan yumurta ve spermiler ile elde edilen embriyoların başka adaylarda, aday olmayanlardan alınanların da adaylarda kullanılması ve uygulanması yasaktır.” denilerek sperm bağıışı, yumurta bağıışı ve embriyo nakli dolayısıyla da taşıyıcı annelik yasaklanmıştır.⁷⁰

ÜYTE’nin “Müeyyide Formu” başlıklı ekinin 5. maddesinde ise “Yurt içinde veya yurt dışında bu uygulamayı yapan yerlere yukarıda anılan işlemler için yönetmeliğe aykırı olarak hasta sevk etme, yönlendirme, teşvik etme ve bu konularda aracılık etme gibi davranışlarda bulunan merkezler ve/veya merkez personelinin tespiti halinde merkezin faaliyeti üç ay süreyle durdurulur. Aynı davranışın tekrarı halinde merkezin ruhsatı/faaliyet izni iptal edilir. Merkez personeli olmamakla birlikte bu hususlarda aracılık ettiği tespit edilen kişi ve kişilerin varsa sertifikaları Bakanlıkça iptal edilir. Ayrıca bu kişiler merkezlerde çalışamaz.”⁷¹ denilerek taşıyıcı annelikle ilgili yurt içine veya yurtdışına herhangi bir sevk, yönlendirme, teşvik etme ya da öneri durumuna da bu işlemi yapan merkezi kapatarak ve çalışanların sertifikalarını iptal ederek süresiz olarak bu merkezlerde çalışmalarını yasaklayarak idari yaptırımlar önermektedir.

Yönetmeliğin ne bir önceki düzenlemesinde ne de son düzenlemesinde taşıyıcı anne ve gönüllü ebeveyn için herhangi bir yaptırım öngörülmemektedir ancak yeni düzenlemenin müeyyideler başlıklı ekinin 6. maddesinde “Bu formun 3, 4 ve 5 inci satırlarında belirtilen hususlara aykırı davrandığı tespit edilen kişiler ile gebe kalan kişi, kocası ve donör cumhuriyet savcılığına bildirilir.”⁷² denilerek taşıyıcı anne, gönüllü ebeveyn ve donörler için cumhuriyet savcılığına bildirim önerilmektedir. Ancak bu düzenlemenin cezai bir yaptırımı olmaması, sadece idari bir yaptırım olması dolayısıyla bu eylemler suç teşkil etmediğinden cumhuriyet savcılığı da takipsizlik kararı verecektir.⁷³ Yönetmelik aynı zamanda bu işlemi yapan merkezi kapatarak ve çalışanların sertifikalarını iptal ederek süresiz olarak bu merkezlerde çalışmalarını yasaklamaktadır.

⁷⁰ Özcan, s.103.

⁷¹ RG, T: 30.09.2014, S: 29135.

⁷² RG, T: 30.09.2014, S: 29135.

⁷³ Hakan Hakeri, “Türk Hukukunda Yapay Döllenme”, *Tıp Hukuku Dergisi*, S.8 (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2015), s.111. (Yapay Döllenme).

Yönetmelikte yukarıda bahsi geçen düzenlemeler taşıyıcı anneliği bu işlemin yapıldığı “*gerçek kişi ve özel hukuk tüzel kişilerine ait müstakil üremeye yardımcı tedavi merkezleri ile üniversite ve kamu kurum ve kuruluşlarına bağlı sağlık uygulama ve araştırma merkezleri ve hastaneler, tıp merkezleri ve özel hastaneler bünyesinde faaliyet gösteren ve üremeye yardımcı tedavi yöntemleri uygulanan merkezler*”⁷⁴ ve bu işlemi yapan personel bakımından idari yaptırımlar öngörmektedir. Yönetmelikte de taşıyıcı anne bakımından herhangi bir yaptırım öngörülmemiştir.

Üreme hakkını ve üreme sağlığını birebir etkilemesi dolayısıyla toplum sağlığını ilgilendiren bununla beraber kamu düzenini de doğrudan etkileyen ve bireylerin inisiyatiflerine bırakılmayacak kadar hassas olan üremeye yardımcı yöntemlerin de yönetmelik yerine yasa ile düzenlenmesi gerekmektedir.⁷⁵ Doğurduğu ya da doğurabileceği hukuki problemlerin yanında taşıyıcı annelik konusunun mevzuatımız içerisinde ele alınışı yetersizdir.⁷⁶

3. TAŞIYICI ANNELİK UYGULAMASI VE YÖNTEMLERİ

Taşıyıcı annelik genellikle en az üç, bazen de daha fazla kişiyi ilgilendiren ve çocuk sahibi olmak için çoğu zaman tıbbi gerekçelerden dolayı ihtiyaç duyulan bir uygulamadır.⁷⁷

Gönüllü anne, çoğu zaman tıbbi nedenlerle bu yönteme başvurur. Bu tıbbi gerekçeler arasında gönüllü annenin rahminin olmaması (Müllerian agenezi ya da rahmin sonradan alınmış olması vb.) ya da rahminin çocuk taşımaya elverişsiz olması (asherman sendromu nedeniyle rahimde yapışıklar olması, myoma uteri ya da diğer tümoral nedenlerle rahimde embriyoya tutunacak yer kalmaması, septum uteri nedeniyle rahim yapısının perdeli olması vb.), sistemik hastalıklarının olması (ileri

⁷⁴ RG, T: 30.09.2014, S: 29135.

⁷⁵ Remzi Demir, “Üreme Hakkına İlişkin Tıbbi Müdahalelerde Rıza”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, c.30, S.133 (Ankara, 2017), s.276.

⁷⁶ Ergüneş, s.171.

⁷⁷ Erdem Aydın s.20.

derecede böbrek yetmezliği, ileri derecede kalp yetmezliği, kalp kapak hastalığı, pıhtılaşma bozuklukları vb.), genetik hastalıklarının olması ya da sık tekrarlayan düşükler başlıca sebeplerdir.

Gönüllü anneye ait bu tıbbi gerekçelerin dışında homoseksüel çiftler, tek kadınlar, tek erkekler ve mesleki kariyerinin zarar görmesini ya da kesintiye uğramasını dolayısıyla sosyal yaşantısının etkilenmesini istemeyen kadınlar⁷⁸ ile fiziksel ve ruhsal olarak gebeliğin getirdiği sıkıntıları yaşamak istemeyen kadınlar da taşıyıcı annelik yöntemine başvurabilmektedirler.

Yardımcı üreme tekniklerinin uygulanmadığı dönemlerde babanın başka bir kadınla doğal yolla cinsel ilişkiye girmesi şeklinde uygulanan taşıyıcı annelik, yardımcı üreme tekniklerinde gelişen teknolojiyle beraber hem kavramlar açısından hem de uygulama yöntemleri açısından çok çeşitliliğe sahip olmuştur. Taşıyıcı annenin evli ya da bekar olması, gönüllü annenin evli ya da bekar olması; taşıyıcı annelik yöntemlerine başvuru sonrasında hukuken farklı sonuçlar doğurmaktadır. Evli olup olmama durumuna bağışçı yumurtası ve bağışçı spermi de eklendiğinde bu yöntemdeki çeşitlilikler daha da artmaktadır. Bu ayrıma ek olarak kadın üreme hücresinin kaynağı da uygulamalar ve sonuçları açısından farklılıklar göstermektedir.

Günümüzde de uygulamada baba ile taşıyıcı annenin doğal yoldan gebelik oluşturması da mümkün olabilmektedir.⁷⁹ Taşıyıcı anne, erkeğe ait sperm ile doğal ya da yapay döllenme yöntemleriyle gebe kalabileceği gibi in vitro döllenmeyle meydana gelen embriyonun taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilmesi ile de gebe kalabilmektedir.⁸⁰ Ancak taşıyıcı annelik uygulamasının sıklıkla yapay döllenme yöntemleri kullanılarak uygulanmasının nedenleri arasında ise in vitro ortamda birden fazla embriyo oluşturarak gebelik şansını artırması, gerektiği hallerde embriyo üzerinde tarama yapılabilmesi ve genetik bakımından embriyoya müdahale edilebilmesi sayılabilir.

⁷⁸ Erdem Aydın s.20.

⁷⁹ Ünver, s.294.

⁸⁰ Erdem Aydın, s.19.

Bu çalışmada taşıyıcı annelik uygulaması kadın üreme hücresinin (yumurtanın) kaynağına göre üç ana başlıkta incelenecektir. Bunlar yumurta hücresinin sahibinin gönüllü anne olması, yumurta hücresinin sahibinin taşıyıcı anne olması ve yumurta hücresinin yumurta bağışıyla elde edilmesi yani yumurta sahibinin anonim olması şeklindedir.

Bu başlıkta taşıyıcı annelikte uygulama yöntemleri tartışılırken kadın üreme hücresinin birleştirildiği erkek üreme hücresi açısından da sonuçları incelenmeye çalışılacaktır.

3.1.Yumurta Hücresinin Gönüllü Anneye Ait Olması

Bu yöntem genel olarak doğuştan rahim yokluğu ya da daha sonradan rahmin alınmış olması, rahmin iç yapısının embriyoyu taşımaya elverişsiz olması, bazı pıhtılaşma bozuklukları, sık tekrarlayan düşükler gibi direkt rahim açısından gebeliğe elverişsiz olduğu durumların yanında kalp kapak hastalığı, kalp yetmezliği, böbrek yetmezliği gibi tıbbi nedenlerle rahmi sağlıklı olmasına rağmen çocuk doğurmaması gereken ancak yumurta hücresi var olan kadınların tıbbi açıdan başvurduğu yöntemdir.

Bu tıbbi nedenler dışında tek kadınların ya da lezbiyen çiftlerin de sosyal sebeplerle zaman zaman bu yönteme başvurdukları bilinmektedir. Ayrıca doğum yapabilecek durumdayken fiziğinin bozulmamasını isteyen ya da doğum yapmasının kariyer planlamasına engel olacağını düşünen kadınlar da bu yöntemden yararlanmak isteyebilmektedirler.

Bu uygulamada gönüllü annenin yumurta hücresi in vitro ortamda döllendirilerek oluşturulan embriyo taşıyıcı anneye transfer edilmektedir. Yumurta hücresinin gönüllü anneye ait olması ile gerçekleştirilen taşıyıcı annelik uygulama yöntemi “gestasyonel taşıyıcı annelik” yani “tam taşıyıcı annelik” kavramının uygulamadaki görünümüdür. Dolayısıyla bu yöntemde çocuğun genetik ve taşıyıcı olmak üzere iki annesi olmaktadır.

Erkek üreme hücresi açısından da uygulama çeşitlenmektedir. Bu uygulamada sperm sahibi, doğduktan sonra çocuğu almak isteyen gönüllü baba olabilir. Eğer gönüllü baba yoksa ya da gönüllü babada sperm hücresi yoksa; sperm hücresi taşıyıcı annenin eşine ya da partnerine ait olabilmektedir. Taşıyıcı annenin de eşi ya da

partneri yoksa ya partneri kabul etmezse; sperm hücresi, bağışçıya ait yani anonim olabilmektedir.

Eğer taşıyıcı anne bekar ise ve uygulamada gönüllü babanın spermi kullanıldıysa çocuğun tek babası olmaktadır. Taraflara ait sperm ve yumurta ile doğan çocuğun, yani genetik olarak gönüllü ebeveyne ait olan bu çocuğun mevcut hukuka göre doğuran kadının anne olmasından dolayı istem sahibi çiftlere soybağı bağlanması mümkün değildir. Hem genetik anne hem de genetik baba açısından soybağı kurulabilmesi için anne ve babanın çocuğu beraberce evlât edinmeleri gerekebilir⁸¹ ya da sperm sahibi olan gönüllü baba ile çocuk arasında soybağı tanıma yoluyla kurulabilir ancak çocuk ve genetik anne arasında soybağı kurulması yürürlükte olan Türk Hukukundaki düzenlemelere göre mümkün değildir.⁸² Gönüllü ebeveynin aynı zamanda genetik ebeveyn de olduğu bu taşıyıcı annelik uygulamasında, üreme hücreleri evlilik birliği içindeki karı kocaya ait olması dolayısıyla homolog döllenme olsa da burada oluşan sorun embriyonun evlilik birliği içindeki kadına değil de yabancı bir kadının vücuduna transfer edilmesidir.⁸³

Eğer taşıyıcı anne bekar ise ve uygulamada bağış yöntemiyle sperm kullanıldıysa çocuğun gönüllü baba ve genetik babası (yani sperm bağışlayan kişi) olmak üzere iki babası olmaktadır. Ancak bu iki baba görünümü hukuki değildir ve yine bu uygulamada doğan çocuk taşıyıcı annenin rızası varlığında evlat edinilebilmektedir.

Taşıyıcı annenin evli olduğu durumda ise doğan çocuğun babasının kim olacağı açısından daha da karmaşık bir hal almaktadır. Halihazırda taşıyıcı annenin evli olması hâlinde çocuk evlilik birliği içinde doğmuş sayılacağından Türk Medenî Kanunu'nun (TMK)⁸⁴ 285. maddesine göre babalık karinesi gereği, çocuğun babası doğuran kadının kocası yani taşıyıcı annenin kocasıdır. TMK'nın 295. maddesinin “başka bir erkek ile soybağı bulunan çocuk, bu bağ geçersiz kılınmadıkça tanınamaz”⁸⁵ hükmüne göre çocuğun soybağını taşıyıcı annenin kocası

⁸¹ Gülova Özsoy, s.310.

⁸² a.g.m., s.309-310.

⁸³ Nazlı Hilal Çelik, “Taşıyıcı Annelikte Çocuğun Soybağı Sorunu”, *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, c.9, S.21 (2017), s.30.

⁸⁴ RG, T: 08.12.2001, S: 24607.

⁸⁵ RG, T: 08.12.2001, S: 24607.

reddetmedikçe genetik baba tarafından tanınması da mümkün değildir. Eğer taşıyıcı anne evli ise ve uygulamada gönüllü babanın spermi kullanıldıysa çocuğun biri genetik babası (aynı zamanda gönüllü babası) ve diğeri taşıyıcı annenin kocası olmak üzere iki baba görünümü olmaktadır. Ancak çocuğun soybağının, annenin kocası tarafından reddedilmesinden sonra genetik baba tarafından tanınması mümkün olabilmektedir.⁸⁶ Bu uygulamada aslında olması gereken taşıyıcı annenin kocasının evlilik nedeniyle kazandığı soybağı ile ilgili hak ve yükümlülüklerini genetik babaya devretmesidir.

Eğer taşıyıcı anne evli ise ve uygulamada taşıyıcı annenin eşine ait sperm kullanıldıysa genetik baba aynı zamanda taşıyıcı annenin kocasıdır. Hem karine gereği hem de genetik olarak çocuğun tek bir babası olacaktır. Taşıyıcı anne de doğurması nedeniyle anne kabul edildiğinden gönüllü ebeveynler yine taşıyıcı anne ve kocasının rızası ile evlat edinme yolu ile çocuk sahibi olabilmektedirler.

Son olarak taşıyıcı annenin evli olması ve uygulamada anonim sperm kullanılması halinde, çocuğun biri taşıyıcı diğeri genetik (aynı zamanda gönüllü) olmak üzere iki annesi; üç tane de baba ihtimali olacaktır. Bunlardan ilki babalık karinesinden dolayı taşıyıcı annenin kocası, biri diğeri çocuk doğduktan sonra almak isteyen gönüllü babası ve son olarak da sperm sahibi bağışçı olmak üzere üç kişidir.⁸⁷

Kanaatimizce; taşıyıcı annelik uygulamasına, yumurta hücresinin ve sperm hücresinin mutlak suretle gönüllü anne ve babaya ait olması ve muhakkak tıbbi gerekçelerle olması şartıyla, gönüllü annenin doğum yapma kabiliyetinin olmaması sonucu başvurulduğu takdirde; tıbbi bir tedavi yöntemi olarak kabul görmesi ve hukuki anlamda izin verilmesi gereken yöntem olması gerekmektedir.

Yumurta ve sperm hücresinin gönüllü ebeveynlere ait olması durumunda çocuğun gönüllü ebeveynleri aynı zamanda çocuğun genetik ebeveyni de olacakları için yapılacak yasal düzenleme ile soybağının da daha rahat kurulacağı düşünülmektedir.

⁸⁶ Gülova Özsoy s.310.

⁸⁷ Öztürk Aydın, s.17

3.2. Yumurta Hücresinin Taşıyıcı Anneye Ait Olması

Bu uygulamada taşıyıcı anneye ait yumurta hücresi kullanılır. Gönüllü annenin yumurta hücresi olmayabilir ya da gönüllü anne olmayabilir. Tek bekar erkekler ve gay çiftler de bu uygulama yöntemini tercih edebilmektedirler.

Bu uygulamada; taşıyıcı annenin yumurta hücresinin sperm ile döllendirilmesi sonucu oluşturulan embriyo, taşıyıcı anneye transfer edilir. Bu yöntemde döllenme, in vitro ortamda meydana gelebileceği gibi in vivo ortamda da olabilir. Hatta embriyo oluşumu için gönüllü baba eğer genetik baba ise bu yöntemde taşıyıcı anneye cinsel ilişkiye de girebilmektedir.

Taşıyıcı anne aynı zamanda genetik olarak da annedir, doğumu gerçekleştirdiği için aynı zamanda biyolojik olarak da annedir ve TMK md. 282 gereği soybağı doğum nedeniyle taşıyıcı anneye bağlandığından, hukuken de annedir.⁸⁸

Bu uygulama yöntemi “geleneksel taşıyıcı annelik”, “kısmi taşıyıcı annelik”, “genetik taşıyıcı annelik”, “vekil annelik”, “yedek annelik” ve “ikame annelik” olarak da adlandırılabilir.

Bu uygulamada babalık açısından da çeşitli görünümeler mevcuttur. Uygulamada kullanılan sperm, gönüllü babaya ait olabilmektedir. Eğer gönüllü baba yoksa ya da gönüllü babanın sperm hücresi yoksa; sperm hücresi taşıyıcı annenin eşine ait ya da partnerine ait olabilmektedir. Taşıyıcı anne bekarsa ya da partneri spermelerinin kullanılmasını kabul etmezse sperm hücresi bağışçıya ait yani anonim de olabilmektedir.

Bu uygulamada çocuğun genetik annesi taşıyıcı annedir ve genetik çocuğunu gönüllü anneye sözleşme gereği teslim etmektedir. Bu uygulama yönteminde sadece gönüllü ebeveyn gay çift olması halinde çocuğun bir annesi olmaktadır. Gönüllü ebeveynin gay çift olmadığı hallerde ise biri genetik (aynı zamanda taşıyıcı) annesi ve diğeri gönüllü annesi olmak üzere çocuğun iki annesinden bahsedilebilmektedir.

Eğer taşıyıcı anne bekarsa ve sperm hücresi gönüllü babaya aitse, çocuğun tek bir babası olmaktadır. Taşıyıcı anne evli değil ise, gönüllü ebeveynin çocuğu birlikte

⁸⁸ Öztürk Aydın, s.15.

alabilmesi için hukuki tek çözüm yolu baba için TMK'nın 282. maddesi gereği tanıma şeklinde; anne içinse TMK'nın 306. maddesi gereğince evlat edinme şeklinde olabilmektedir.⁸⁹

Taşıyıcı anne bekar ve uygulamada kullanılan sperm hücresi gönüllü baba dışında bir erkeğe de ait olabilmektedir. Bu durumda genetik baba ve gönüllü baba olmak üzere iki baba ihtimali olmaktadır. Yine bu uygulamada doğan çocuk taşıyıcı annenin rızasıyla gönüllü ebeveyn tarafınca evlat edinilebilmektedir.

Eğer taşıyıcı anne evli ve uygulamada gönüllü babanın spermi kullanıldıysa çocuk bakımından, genetik baba ve taşıyıcı annenin kocası olmak üzere iki baba ihtimali olmaktadır. Yine TMK'nın 282. maddesi gereği taşıyıcı annenin evli olduğu bu durumda çocuğun evlilik birliği içinde doğmasından dolayı taşıyıcı annenin kocasına karşı da soybağı ile bağlıdır. Taşıyıcı annenin kocasının baştan rızasının olması halinde çocukla arasında kurulan soybağını reddetme hakkı olmadığı yönünde görüşler mevcuttur. Taşıyıcı annenin kocası soybağını reddetmediği müddetçe, istem ve sperm sahibi genetik babanın çocuğu tanınması mümkün değildir. Kocanın taşıyıcı annelik uygulamasına rızası yoksa taşıyıcı annenin kocası çocuğun soybağını reddedebilmektedir. Soybağı reddedilen çocuğun da genetik babası (genetik baba aynı zamanda gönüllü babadır) tarafınca tanınması mümkün olmakta ve bu şekilde genetik baba ile çocuk arasında soybağı kurulabilmektedir.⁹⁰

Eğer taşıyıcı anne evli ve uygulamada taşıyıcı annenin eşine ait sperm kullanıldıysa baba taşıyıcı annenin kocasıdır ve aynı zamanda genetik olarak da babadır. Bu uygulama yöntemi ile doğan çocuk zaten genetik olarak da hukuken ve biyolojik olarak da bu çiftin çocuğudur. Taşıyıcı anne ve taşıyıcı annenin kocası isterlerse çocuğu evlat edindirebilirler.

Son olarak taşıyıcı anne evli ve sperm hücresi bağışçıya aitse; hukuken geçerli olmasa da çocuğun gönüllü babası, taşıyıcı annenin kocası ve bağışçı yani genetik babası olmak üzere üç tane baba görünümü karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulama

⁸⁹ Müge Ürem, “*Kadın Vücudu ve Etik Sorunlar*”, Sağlık Hukuku Makaleleri II. (İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2012), s.97.

⁹⁰ Gülova Özsoy, s.310.

yönteminde çocuk ile gönüllü ebeveyn arasında soybağı ilişkisinin kurulması; sperm bağışçısının çocuk üzerinde herhangi bir hak talep etmemesi ve taşıyıcı annenin kocasının çocukla arasında kurulan soybağını reddetmesi sonucu yine taşıyıcı annenin de rızası varlığında çocuğun gönüllü ebeveyn tarafınca evlat edinmesi ile mümkün olmaktadır.

3.3. Yumurta Hücresinin Anonim Olması

Bu yöntemde yumurta hücresi bağış yoluyla elde edilmektedir. Bağışçının yumurta hücresi in vitro ortamda döllendirilerek taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilmesiyle gebelik elde edilmektedir.

Yumurta bağışının en çok uygulandığı hasta grubu ise yumurta rezervleri tükenmiş yani menopoza girmiş hastalardır. Bu grup içinde de erken menopoza giren hastalar yumurta bağışının en çok yapıldığı hasta grubunu oluşturmaktadır. Menopoza giren kadınlar dışında; kadının sahip olduğu genetik bir hastalık durumunda hastalığın doğacak çocuğa aktarılmasının önlemesi amacıyla da yumurta bağışı önerilebilmektedir. Ayrıca kadının menopozda döneminde olmaması ancak ileri yaşta olması veya yumurta rezervlerinin az olması nedeniyle tüp bebek uygulamasında başarı şansının çok düşük olması durumunda veya bu hastalarda tekrarlayan başarısız yapay döllenme uygulamaları öyküsünün bulunması durumlarında⁹¹ ya da kadının bir nedenle yumurtalıklarını kaybetmesi halinde (travma, kanser hastalığı vs..) de yumurta bağışından yararlanılabilmektedir. Bu kadınların bir kısmı yumurta bağışı yöntemiyle elde edilen embriyoları kendi rahimlerinde taşıyabilmekte ancak bir kısmı ise bu embriyoları taşıyıcı annelik uygulamasında kullanılmaktadırlar. Taşıyıcı anneliğin bu uygulamasında çocuğun üç annesi olmaktadır. Bunlar taşıyıcı anne, genetik yani bağışçı anne ve son olarak da gönüllü annedir.

Eğer taşıyıcı anne bekarsa ve sperm hücresi gönüllü babadan alınacaksa, çocuğun bir babası olmaktadır. Gönüllü baba çocuğun genetik olarak da babasıdır ve çocuk ile

⁹¹ Gülçin Çam, s.53.

baba arasında soybağı TMK'nın 282. maddesi gereği tanıma yoluyla kurulabilmektedir.

Eğer taşıyıcı anne bekarsa ve sperm hücresi de anonimse, çocuk için biri gönüllü baba, diğeri de genetik baba olmak üzere iki baba ihtimali mevcuttur. Yine gönüllü baba ile çocuk arasında soybağı kurulması; sperm bağışçısının çocuk üzerinde herhangi bir hak talep etmemesi ve taşıyıcı annenin de rızası varlığında çocuğun gönüllü ebeveyn tarafınca evlat edinmesi ile mümkün olmaktadır.

Eğer taşıyıcı anne evli ve uygulamada gönüllü babanın spermi kullanıldıysa taşıyıcı annenin kocasıyla çocuk arasında karine gereği soybağı kurulmaktadır. Genetik baba aynı zamanda gönüllü babadır. Bu yöntemde genetik baba ile çocuk arasında soybağı kurulması ancak taşıyıcı annenin kocasının soybağını reddetmesinin ardından istem ve sperm sahibi genetik babanın çocuğu tanınması ile mümkün olmaktadır.

Eğer taşıyıcı anne evli ve uygulamada taşıyıcı annenin eşine ait sperm kullanıldıysa baba hukuken taşıyıcı annenin kocasıdır ve genetik olarak da babadır. Gönüllü baba ile çocuk arasında soybağı kurulması taşıyıcı anne ve genetik babanın rızası sonrası evlat edinme şeklinde gerçekleştirilebilmektedir.

Son olarak taşıyıcı anne evli ve sperm hücresi bağışçıya aitse; karine gereği yine taşıyıcı annenin kocası baba olacaktır. Bu durum uygulamada en karmaşık yapıda olmaktadır, çünkü çocuk üç tane anne adayının yanı sıra en az üç tane de baba adayına sahip olmaktadır. Bunlar yumurta hücresini veren genetik anne, biyolojik olarak annesi olan taşıyıcı anne, istem sahibi olan gönüllü anne ile sperm hücresini veren genetik baba, istem sahibi gönüllü baba ve taşıyıcı anne evli olması halinde taşıyıcı annenin kocası hukuki olarak baba konumundadır.⁹² Hem sperm hem yumurta hücresinin anonim olduğu bu uygulama yönteminde, anne adaylarının tamamının evli olması halinde; sperm bağışçısı, taşıyıcı annenin kocası, gönüllü annenin kocası ve yumurta bağışçısının kocası olmak üzere dört baba adayı karşımıza çıkmaktadır.⁹³

⁹² Ürem, s.98; Leyla Keser, Ödünç Annelik Sözleşmesi (Der Leihmutterchaftsvertrag). *Argumentum Aylık Hukuk Dergisi*, c7, S.52,s.308

⁹³ Öztürk Aydın, s.39.

Yumurta hücresi ve sperm hücresinin her ikisinin de birlikte anonim olarak elde edilip döllendirilmesiyle oluşturulan embriyonun taşıyıcı anneye nakli olarak uygulanabilen bu yöntem aynı zamanda “doğum öncesi evlat edinme” olarak da adlandırılmaktadır.⁹⁴ Ancak bahsi geçen bu tanım, hukuki değildir.

Taşıyıcı annelik, evlat edinme gibi düşünülebilir ancak benzer görünse de farklar mevcuttur. Evlatlık kurumunda annenin cinsel ilişkisi sonucu doğmuş ya da doğacak olan çocuk bakımından en iyi çözüm üretilmeye çalışılırken; taşıyıcı annelik uygulamasında ise henüz hiç doğmamış hatta bir embriyo olarak bile var olmayan bir bebeğin geleceği planlanmaktadır.⁹⁵

Evlat edinilmiş çocukla taşıyıcı anne yoluyla doğmuş çocuk arasındaki diğer fark ise evlat edinilmiş çocukla evlat edinen anne baba arasında genetik bir bağ olmaması durumudur. Taşıyıcı annelik uygulamasında ise çocuk kalıtsal özelliklerini anne ile babadan ortak olarak alabilmekte ve onlardan birinin ya da her ikisinin birden genetik özelliklerini taşıyabilmektedir.⁹⁶

Taşıyıcı annelikte bebek ile gönüllü ebeveyn arasında tam veya kısmi genetik bağ kurulmasının mümkün olması dışında evlat edinme kurumundan bir diğer farkı ise bunun için bir kadının bedeninin kullanılıyor olmasıdır.⁹⁷

Evlat edinmenin zor ve sınırlı olmasının yanına kendi genetik çocuğuna sahip olmak, bebeği ilk kucağına alma fikri de eklenince, taşıyıcı anneliğe olan ilgi artmaya devam ettiği gibi beraberinde büyük bir taşıyıcı anne pazarı da oluşmuştur.⁹⁸

⁹⁴ Yenerer Çakmut, s.173; Ergüneş, s.169,173. Nagehan Kırkbeşoğlu, “Soybağı Alanında Biyoetik ve Hukuk Sorunları”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005), s. 69, (Soybağı); Gülçin Çam, s.54; Tüzün Arpacıoğlu, s.17; Gülçin Çam, “Taşıyıcı Annelik ve Soybağı İlişkisi”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.3, S.2 (İstanbul, 2013), s.156 (Soybağı); Zafer Zeytin, “Üreme Tıbbı, Soybağı ve Hukuki Sonuçları”, *Tıp Hukuku Dergisi*, S.8, Legal Yayıncılık, (2015) s.216.

⁹⁵ Ungan Çalışkan, s.494.

⁹⁶ Arif Ali Arif, “Taşıyıcı Anne veya Kiralanmış Rahim Konusuna İslami Bir Bakış”, çev. Esra Rahat Özer, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.17 (2011), s.390.

⁹⁷ Rasime Eşelioğlu, “Üreme ile İlgili Problemlerin Uluslararası Metinler ve Türk Hukuku Karşılaştırılarak Feminist Teori Bakımından İncelenmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2015), s.62.

⁹⁸ Şensöz Malkoç, s.93.

Son olarak da taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocuk, evlat edinmeden farklı olarak, kendi kökeninden haberdar olarak büyümekte ve istenilen bir çocuk olarak gönüllü ebeveyninin sevgi ve ilgisinden emin olmaktadır. Bu durumun da çocuğun gelişimine olumlu etkileri yadsınmamalıdır.⁹⁹

Döllenmenin insan vücudunu dışındaki ortamlarda da yapıyor olması, yumurta ve sperm bakımından her türlü kombinasyonun kadın rahmine aktarılması suretiyle hayat bulması anlamına gelmektedir.¹⁰⁰

⁹⁹ Carina Dorneck, “Yapay Döllenme Tıbbının Güncel Tartışmalı Sorunları”, çev. Hakan Hakeri, *Tıp Hukuku Dergisi*, S.8 (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2015), s.100.

¹⁰⁰ Ugan Çalışkan, s.490.

Şekil 2. Taşıyıcı annelik uygulamasında tüm döllenme kombinasyonları.¹⁰¹
(Metin'den naklen)

Yumurta; taşıyıcı anneye ait, gönüllü anneye ait ya da anonim (bağış yoluyla elde edilmiş) olabilir. Aynı şekilde sperm de gönüllü babaya ait, taşıyıcı annenin kocasına ait ya da anonim (sperm bağışı yoluyla elde edilmiş) olabilir. Bu olasılıklar bir araya geldiğinde dokuz görünüm oluşmaktadır. Bu şekle göre bir çocuğun beş ebeveyni olabilmektedir. Bunlar genetik anne, genetik baba, taşıyıcı anne, gönüllü anne ve gönüllü babadır.¹⁰²

¹⁰¹ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.9.

¹⁰² Olga B.A. van den Akker, "Psycho-Social Aspects of Surrogate Motherhood", *Human Reproduction Update*, c.13, S.1 (2007), s. 53–62, aktaran Metin, Taşıyıcı Annelik, s.10.

BÖLÜM II : TÜRK HUKUKU BAKIMINDAN TAŞIYICI ANNELİK

Üremeye yardımcı tedavi yöntemleri için ilk olarak ‘‘Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Yönetmeliği’’ ismiyle 21.08.1987 tarihinde yayınlanan, daha sonra 30.09.2014 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanarak son şeklini alan ‘‘Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Merkezleri Yönetmeliği (ÜYTE)’’ ismini alan yönetmelik, homolog döllenme dışında üreme yöntemlerini yasaklayarak dolaylı yoldan taşıyıcı anneliği yasaklamıştır. Bu yasal düzenlemenin taşıyıcı anneliğe olanak tanımadığı ilk anda söylenebilir. ÜYTE yönetmeliğiyle taşıyıcı annelik söz konusu olduğunda uygulanabilecek idari yaptırımlar düzenlenmiştir.

Türk Hukukunda taşıyıcı annelik kavramı; ilk kez açıkça 15.11.2018 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edildikten sonra 05.12.2018 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanan Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un¹⁰³ 16. maddesinin 2. fıkrasında yer almıştır. Bu düzenleme 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun (ODNK)¹⁰⁴’ya ek madde yapılması ile ilgilidir. Anılan kanuna göre; ‘‘Eşlerden biri veya her ikisinden alınan üreme hücreleri ve bu hücrelerden elde edilen embriyonun, başka kişilere uygulanması yoluyla çocuk sahibi olmak ve taşıyıcı annelik yapmak yasaktır.’’ denilmektedir. Yani iç hukukumuzda taşıyıcı annelik kesin bir dille yasaklanmıştır. Yapılan bu düzenleme ile taşıyıcı annelik yasağına aykırı davranan merkezler ve çalışanlar için cezai sorumluluk da öngörülmüştür.

¹⁰³ RG, T:05.12.2018, S:30616.

¹⁰⁴ RG, T:03.06.1979, S:16655.

Bu düzenleme mevzuatımızda 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun “üremeye yardımcı tedavi uygulamaları” başlıklı Ek 1. maddesinin 2. fıkrasında yer almaktadır.

1. TAŞIYICI ANNELİĞİN ÖZEL HUKUKTAKİ YERİ

Hızla ilerleyen teknolojik gelişmelerin yapay dölleme yöntemlerine uygulanmasıyla beraber, özel hukuk alanında değişeceği düşünülmeyen ön kabullerin yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı doğmuştur.¹⁰⁵ Genel olarak yapay dölleme yöntemleri kullanılarak uygulanan taşıyıcı anneliğin kabulü durumunda ise taşıyıcı anne ile genetik malzemenin alındığı kişilerin yanı sıra gönüllü ebeveynler bakımından da aralarındaki hukuki ilişkinin değerlendirilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.¹⁰⁶ Bu bakımdan Türk Hukukunda, taşıyıcı anneliği birebir ilgilendiren ve özel hukuk alanında da çözüm bekleyen bir çok sorun vardır. Bunlardan başlıcaları ise; çiftlerin kendilerine ait olmayan sperm, yumurta ve embriyo ile çocuk sahibi olmak istediklerinde soybağı durumunun ne olacağı, taşıyıcı annelik uygulamasıyla dünyaya gelen çocuğun annesinin kim ya da kimler olacağı ve beraberinde kimin soyadını taşıyacağı, çocuğun hangi anne ve babasına mirasçı olacağı, velayet hakkının kim ya da kimlerde olacağı, hangi ülkenin vatandaşlığını kazanacağı gibi sorunlardır ve soybağını alanında uygulanacak hükümlere göre farklı şekillerde düzenlenecektir.¹⁰⁷ Taşıyıcı annelik kurumuna Türk Hukukunda izin verilememesi karşısında değinilen sorunlu noktalar hakkında yalnızca doktrindeki değerlendirmeler çerçevesinde cevap bulabilmek mümkün görünmektedir.

Yukarıda anıldığı üzere taşıyıcı annelik uygulamalarındaki çeşitlilik ve taşıyıcı annenin Türk Medeni Kanunu’nda düzenlenmiş “ana”dan farklı olarak ele alınması gereği, bilhassa soybağına ilişkin sorunları beraberinde getirmektedir. Geniş anlamda

¹⁰⁵ Melike Belkıs Aydın, s.5.

¹⁰⁶ Özlem Söğütlü Erişgin, Cengiz Hisarcıklioğlu, “Taşıyıcı Annelik, Ortaya Çıkaracağı Hukuksal Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, 4. Uluslararası Kadın/Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Hukuk Bildiri Özeti Kitabı, s.55.

¹⁰⁷ Gülova Özsoy, s.303-305.

soybağı, bir kimse ile onun üstsoyu arasındaki doğal bağı başka bir deyişle “birbirinden türeyen kimseler arasındaki hısımlık ilişkisini”¹⁰⁸ ifade ederken; dar anlamda soybağı ise yalnız bir kişi ile anne ve baba arasındaki bağı ifade etmektedir.¹⁰⁹

Tıp bilimi açısından genetik geçmişimizi izleyebilmemizi sağlayan soybağı, hukuk açısından yükümlülükler (çocuğun korunması ve nafaka yükümlülüğü gibi), haklar (velayet hakkı gibi) ve yasaklar (evlenme yasağı gibi) doğurmaktadır.¹¹⁰ Ana ve baba hakkında soybağına bağlanan en önemli sonuç ise, henüz ergin olmayan küçüğün (istisnai olarak kısıtlı erginin) ana ve babası tarafından bakılması, korunması, yetiştirilmesi, eğitilmesi ve malvarlığı haklarının korunması anlamına gelen velayet hakkıdır.¹¹¹

Genel olarak soybağının kurulması yollarının düzenlendiği TMK’nın 282. maddesine göre; çocuk ile anne arasındaki soybağı doğumla kurulmaktayken, çocuk ile baba arasında soybağı ise anne ile evlilik, tanıma veya hâkim hükmüyle kurulmaktadır. Maddede ayrıca evlât edinme yoluyla da soybağı kurulabileceği düzenlenmiştir (TMK md. 282/3).

Türk Kanun Koyucusu çocuk ile ana arasındaki soybağının doğumla kurulacağını düzenlemiştir. Bu düzenlemeye göre anası belli olmayan çocuklar bir kenara bırakılacak olursa, çocuk ile ana arasındaki soybağının kurulması zor olmayacaktır. Doğum olgusunun ispatı ile soybağı kendiliğinden kurulmuş olur. Buna karşılık çocuk ile baba arasındaki soybağının kurulması Türk Medeni Kanunu’nda farklı hükümlerle düzenlenmiştir. Bunun sebebi baba ve çocuk arasındaki soybağının tespitinde (çocuğun baba olduğu iddia edilen kişiden ürediğinin tespitinde) yaşanması muhtemel zorluklardır. Bu sebeple kanun koyucu baba ve çocuk arasında

¹⁰⁸ Mahmut Kamacı, “Embriyon Nakillerinde Oluşan Nesep (Soybağı) Sorunları”, *İkinci Sağlık Hukuku Kurultayı* (Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2008), s.99.

¹⁰⁹ Gülnihal Paksoy, “Soybağının Reddi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, c.24, S.97 (Ankara, 2011), s.354; Kamacı, s.99; Mustafa Dural, Tufan Öğüz, Mustafa Alper Gümüş, “*Aile Hukuku*”, (Filiz Kitabevi, İstanbul, 2019), s.264.

¹¹⁰ İrfan Okur, “Soybağı Hukukunda Çocukları İlgilendiren Davalar” *Fasikül Hukuk Dergisi*.c.3, S.20 (Ankara, 2011), s.21.

¹¹¹ Sevgi Usta, “*Çocuk Hakları ve Velayet*”, (On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012), s.50; Dural, Öğüz, Gümüş, s.357 vd.

soybağının tespitini kolaylaştırmak amacıyla kanunda “babalık karinesi”ne yer vermiştir. TMK md. 285’te düzenlenen babalık karinesi uyarınca, “Evlilik devam ederken veya evliliğin sona ermesinden başlayarak üçyüz gün içinde doğan çocuğun babası kocadır”. Ancak anılan babalık karinesinin soybağının reddi davası açılarak çürütülmesi mümkündür (bkz. TMK md. 286 vd.).

Çocuğun doğumu esnasında ana ve babanın evli olmaması halinde, diğer bir deyişle evlilik dışı doğum ihtimalinde baba ile çocuk arasında soybağının kurulması ise ana ile sonradan evlenme, tanıma ve babalık hükmü ile babanın belirlenmesi yollarıyla gerçekleşecektir.

Baba ile çocuk arasında tanıma yolu ile de soybağının kurulabilmesi için çocuğun başka bir erkekle soybağı ilişkisinin bulunmaması gerekmektedir. Tanıma, evlilik dışı çocuğun babasının, TMK md. 295’te belirtildiği üzere “nüfus memuruna veya mahkemeye yazılı başvuru ya da resmî senette veya vasiyetnamede yapılacak beyanla” soybağını tek taraflı irade beyanı ile kurmasıdır.¹¹²

Ayrıca baba ile soybağı mahkeme hükmüyle de kurulabilir. Soybağının bu yolla kurulması TMK md. 301’de “Çocuk ile baba arasındaki soybağının mahkemece belirlenmesini ana ve çocuk birbirinden bağımsız olarak isteyebilirler.” şeklinde düzenlenmiştir. Yine babalık davası adı verilen davanın açılabilmesi için çocuğun bir başka erkekle soybağı ilişkisinin olmaması da gerekmektedir. Aksi takdirde açılan dava reddedilecektir.

Yukarıda yapılan açıklamalar kan bağı sebebiyle çocuk ile ana ve babası arasında, sadece genetik temellere dayanan (çocuğun ana ve babadan doğurulmuş olmasının sonucu olarak) soybağına ilişkindir. Diğer bir soybağının kurulması yöntemi olan evlat edinme yoluyla soybağının kurulmasında ise kan bağına varlığı şart değildir. Bu nedenle evlat edinme ile kurulan soybağına yapay soybağı da denilmektedir.¹¹³ Burada sonradan, yapay olarak soybağının kurulması söz konusudur. Yapay dölleme yöntemlerinin bugünkü gibi uygulanmadığı dönemlerde, babanın kim olduğu tartışılırken, çocuğu doğuran kadının anne olduğu tartışmasızdı. Geçmişte

¹¹² Dural, Ögüz, Gümüş, s.293-294.

¹¹³ Özcan, s.96.

anneliğin üç rolü olan biyolojik annelik, genetik annelik ve sosyal annelik aynı kadına ait farklı roller olmasına rağmen artık taşıyıcı annelik ile bu roller bugün birden fazla kadın tarafından yerine getirilebilmektedir. Bu nedenle anneyle çocuk arasındaki bağ da tartışılan konulardan biri haline gelmiştir.¹¹⁴

Türk Medeni Kanunu, yeni doğanın annesiyle olan ilişkisi bakımından “mater semper certa es/ anne daima apaçık ve aşikârdır” şeklindeki Roma Hukuku prensibini benimsemiştir.¹¹⁵ TMK’nın 282. maddesinin 1. fıkrası uyarınca, çocuk ile ana arasındaki soybağının doğum ile kurulması da biyolojik anneliğe üstünlük tanındığının göstergesidir.¹¹⁶ Bir başka deyişle doğuran kadının genetik olarak anne olma zorunluluğu yoktur.¹¹⁷

Türk Hukukunda taşıyıcı annelik uygulamasında genetik anneyle çocuk arasında soybağı kurulmamış olduğundan, “genetik annenin (ya da yumurta anasının);

- Çocuk üzerinde herhangi bir velayet hakkı yoktur.
- Çocuk, genetik annenin mirasçısı, genetik anne de çocuğun yasal mirasçısı olamaz.
- Çocuk ile genetik anne arasında altsoy-üstsoy hısımlık ilişkisi yoktur.
- Genetik annenin çocuğa karşı, çocuğun da genetik anneye karşı nafaka ödeme yükümlülüğü bulunmamaktadır.
- Genetik anne çocuk adına dava açamaz (çocuğu temsil edemez).
- Genetik annenin çocuğun mallarını yönetme, kullanma ve onlar üzerinde tasarrufta bulunma hakkı yoktur.
- Genetik annenin “çocuğun anası benim diyerek analık davası açma hakkı yoktur.

¹¹⁴ Nuray Ekşi, s.99-100; Sue A. Meinke, Surrogate Motherhood: Ethical and Legal Issues. *Bioethics Research Library*, s.2

<https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/556906/sn6.pdf> [Erişim 15.11.2017].

¹¹⁵ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.42; Volkan Murat Dülger, s.72; Kumru Kılıçoğlu Yılmaz, “Yapay Döllenmede Soybağı Sorunu”, *Terazi Hukuk Dergisi*, c.10, S.104 (Ankara, 2015), s.44; Şükran Şıpka, “Taşıyıcı Annelik ve Getirdiği Hukuki Sorunlar” http://www.turkhukuksitesi.com/makale_537.htm [Erişim 24.01.2016].

¹¹⁶ Kamacı, s.102; Kırkbeşoğlu, (Soybağı) s.58, 91; Gülçin Çam, s.55; Özcan, s.105.

¹¹⁷ Ünver, s.333.

Sayılan bu hak ve yükümlülükler, çocuğu doğuran kadın kim ise ona aittir.”¹¹⁸

Türk Hukukunda taşıyıcı annelik kurumu kabul edilmemiş olmasına rağmen taşıyıcı annelik uygulamasıyla dünyaya gelen çocuğun annesinin kim olduğu konusu doktrinde tartışmalıdır. Doktrinde Rona Serozan, çocuğu doğuran kadının anne olduğunu, çocukla taşıyıcı anne arasında göbek bağı nedeniyle soybağı ilişkisi kurulacağını; genetik annenin ise ancak taşıyıcı annenin rızası varlığında, anlaşmalı olarak çocuğu evlat edinebileceğini ileri sürmüştür. Serozan, bu görüşüne gerekçe olarak da çocuk ve taşıyıcı anne arasında ortak yaşarlık söz konusu olduğunu ve genetik annenin tespitin zor olduğunu ve her zaman kesin sonuca bağlanmadığını ortaya koymaktadır.¹¹⁹ Serozan’ın bu görüşü bugün hukukumuzda kabul edilen görüştür ancak kanaatimizce gelecekte yapay zekâ ile yapay rahimler oluşturulduğunda bu görüş geçerliliğini yitirebilecektir.

Haluk Nami Nomer ise Serozan ile aynı fikirde olmayıp, kanunda soybağı belirlenirken kan bağıнын esas alındığını; bu nedenle anne ile çocuk arasında soybağı kurulurken, genetik bağının üstün olması gerektiğini ve karinenin tıpkı babada uygulandığı gibi gerçek anne tespit edildiği takdirde değiştirilebilir olduğunun kabul edilmesini ileri sürmektedir. Nomer; babalığın iptali ve genetik babaya bağlanma söz konusuysen, genetik anne için bu imkânın olmamasının haklı bir gerekçesinin olmadığını, dolayısıyla bu uygulamanın aynı zamanda bir ayrımcılık olduğunu da söylemektedir.¹²⁰ Karinenin değişebileceğini kabul eden görüşe göre, genetik anne daha üstün tutulmalı ve karine sonucu taşıyıcı annenin adı kayıtlara da anne olarak geçebilmeli, ancak aksinin ispat edilmesi halinde ise taşıyıcı anneyle kurulan soybağının iptal edilebilmesi gerekmektedir.¹²¹

Kanaatimiz ise hukuki anneyi genetik anne olarak kabul etmek dolayısıyla Nomer’e katılmak yönündedir. Çünkü embriyonun oluşması için gereken hücreler yumurta ve sperm hücreleridir. Günümüz şartlarında en başında bu iki hücre olmazsa taşıyıcı

¹¹⁸ Kamacı, s.102.

¹¹⁹ Rona Serozan, “Çocuk Hukuku”, 2. bs.,(Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2017), s.166-167.

¹²⁰ Haluk Nami Nomer, “Sunı Döllenme Dolayısıyla Ortaya Çıkabilecek Nesep Problemleri”, Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman Anısına Armağan, (İstanbul, 2005), s.563-565; Usta, s.54; Gülçin Çam, Soybağı, s.164; Kılıçoğlu Yılmaz, s.44.

¹²¹ Özcan, s.105.

anne olmanın da bir gereği kalmayacaktır. Taşıyıcı annelik söz konusu olduğunda genetik annelik hukuken daha üstün tutulmalı ve doğum anında taşıyıcı anne hukuken anne olarak kabul edilse bile genetik annenin tespit edilmesi halinde dünyaya gelen çocuk hukuken genetik annesine bağlanabilmelidir. Bu durumda Serozan'ın da ifade ettiği gibi genetik annenin tespit edilemediği veya kesin sonuca bağlanamadığı hallerde yaşanacak soybağı sorunlarının da doğum anında taşıyıcı anneye bağlanmak suretiyle önüne geçilmiş olacaktır.

Doğuran kadının anne olması, Antik Roma'ya kadar uzanan bir karineden ibarettir. Bu nedenle günümüzde uygulanan babalık karinesinin çürütülmesine ve tanımaya ilişkin hükümler, mümkün olduğunca annelik karinesine de uygulanabilmelidir.¹²²

Gerçekten de bakıldığında Türk Medeni Kanunu, doğumla birlikte çocuğun, doğuran kadına soybağıyla bağlanacağını belirtmekle yetinmiş, doğuran kadının soybağının iptali için dava açabileceğini öngören herhangi bir düzenleme yapmamıştır. “Ana” soybağının reddi davası açabilecek taraflardan “davacı” olarak yer almadığından dolayı da Türk Hukukunda çocuğu doğuran kadın, genetik olarak anne olmasa da anne olmak zorunda bırakılmaktadır. Taşıyıcı annelik söz konusu olduğunda ise uygulamaların anne ve baba açısından birçok varyasyonu olması nedeniyle tek bir düzenleme ile soybağı sorununu çözmek mümkün olmasa da soybağında asıl olan kan bağıdır denilerek Medeni Kanun yeniden yorumlanabilmelidir.¹²³

Çocuğun üstün yararı gözetildiğinde, çocuğu büyütecek olan gönüllü aileye üstünlük tanınabileceği ileri sürülürken bu üstünlüğün; çocuğa bakılmasının, onun tüm ihtiyaçlarının karşılanması isteğinin ve sorumluluğunun, embriyonun oluşması için üreme hücresi vermekten ya da çocuğu gebelik esnasında rahimde taşımaktan daha önemli olmasına dayandığı belirtilmektedir.¹²⁴

Taşıyıcı anne-genetik anne ayrımında doktrindeki görüşlerden biri Hüseyin Hatemi'ye aittir. Hatemi, taşıyıcı anneliğin karşısında olmuş ancak bu yasağa rağmen bu yöntemle başvurulmuş ise hem genetik annenin hem de taşıyıcı annenin “anne”

¹²² Erol, s.73.

¹²³ a.y.

¹²⁴ Burcu Kalkan Oğuztürk, “ Türk Medeni Hukukunda Biyoetik Sorunlar”, İstanbul, 2011, s.357; Gülçin Çam, s.163-164.

sayılmasını ve evlenme yasağı ile miras hükümlerinin her iki kadın için de uygulanması gerektiğini; çocuğun hangi kadına bırakılacağına ise çocuğun yararını gözeterek doğuran anneye öncelik verilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹²⁵ Hatemi'nin bu görüşü akıllara hukuken iki baba olabilir mi sorusunu da getirecektir. Ancak Hatemi baba bakımından bu tanımlı yapmamıştır. Kanaatimizce hukuken iki anneye bağlanmak ya da çoklu ebeveynlik taşıyıcı annelik konusuna çözüm olmaktan ziyade taşıyıcı annelik konusunu daha da açmaza sürükleyecektir.

Taşıyıcı annelik uygulamasında genetik anneye üstünlük tanınması gerektiğini savunan görüşe¹²⁶ göre de soybağı belirlenmesi esnasında TMK md. 282 tek başına yeterli değildir. TMK md. 17/2 gereği biri diğerinden gelen kişiler arasında altsoy-üstsoy hısımlığı olması sebebiyle, gönüllü anne aynı zamanda genetik anne ise kan bağı dolayısıyla gerçek anne sayılabilmelidir.¹²⁷

Taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocuğun mutlaka genetik annesiyle arasında soybağı kurulması gerekliliğini savunan bir diğer görüş ise bu sayede karşılaşılabilecek genetik hastalıklar bakımından bilgi sahibi olması ya da olası kardeş evlilikleri ihtimalinin ortadan kaldırılması bakımından önemli olduğunu ortaya koymaktadır.¹²⁸ Burada toplumsal açıdan sorulması gereken bir diğer soru da geleneksel taşıyıcı annelik yapan bir kadının bu uygulama yöntemi kullanılarak kaç kez doğurabileceğidir. Kendi genetik materyaline sahip kaç çocuk doğurabileceği de tartışılması gereken konulardan biridir. Özellikle de yumurta bağışçılığı, sperm bağışçılığı söz konusu olduğunda taşıyıcı anneliği daha da büyük bir hassasiyetle incelemek gerekmektedir. Bu şekilde kaç doğuma izin verilebileceği, gebelik konusunda sayı kısıtlaması ise hem oluşabilecek toplumsal etkileri hem de sebep olduğu etik tartışmalar bakımından cevap bekleyen sorulardandır. Çünkü geleneksel taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen her çocuk birbirine kardeş olmaktadır.

¹²⁵ Hüseyin Hatemi, "Aile Hukuku", İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019, s.142; Erol, s.49; Gülçin Çam, Soybağı, s.163; Yıldız, Dilşah, Tiryaki, "Yardımcı Üreme Teknikleri Raporu", <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/raporlar/325.pdf> [Erişim 06.12.2018].

¹²⁶ Nomer, s.563; Fulya İlçin Gönenç, "Yardımcı Üreme Tekniklerinde Hukuki Sorunlar". *Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu* (Lefkoşe: Türkiye Barolar Birliği, 2014), s.72-73.

¹²⁷ Çelik, s. 41.

¹²⁸ Tüzün Arpacıoğlu, s.18.

Aynı durum, sperm ve yumurta bağışçılığı bakımından da söz konusu olmaktadır. Bu durumda kardeş evliliklerinin gerçekleşmesi ihtimali de mümkündür. Hali hazırda hukuken bir tespit yapılamadığı için, kan bağından habersiz olan kardeşlerin evlenmesi olasılığı da gündeme gelmektedir.¹²⁹ Bu durumun yanı sıra taşıyıcı annenin yumurtası kullanılarak doğan çocuğun, yine taşıyıcı annenin bir başka çocuğu ile evlenmesi; sperm bağışıyla meydana gelen çocuğun, sperm bağışçısının başka bir çocuğuyla evlenmesi ve aynı şekilde yumurta bağışıyla meydana gelen çocuğun yumurta bağışçısının bir başka çocuğuyla evlenmesi ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu ihtimalin önlenmesinin yolu yine taşıyıcı annelik uygulamasıyla ilgili hassasiyetle kayıt tutulmasından ve hukuki düzenleme yapılmasından geçmektedir.

Hakeri ise gerekli düzenlemeler yapılarak taşıyıcı anneliğe izin verilmesi gerektiği kanısındadır. Taşıyıcı annelik kabul edildiği takdirde bu yolla dünyaya gelen çocuğun genetik ailenin çocuğu olarak kaydedilmesinin daha uygun olacağını dile getirmektedir. Bu bağlamda taşıyıcı annelik uygulamasından önce hâkim önünde taşıyıcı annelik sözleşmesinin incelenmesini ve hâkimin denetlemesi sonucu uygun gördüğü takdirde nüfus idaresine bildirimini sağlanarak çocuğun soybağının çocuğun doğumu öncesinde kararlaştırması yolunu önermiştir.¹³⁰

Taşıyıcı annelik uygulamaları veya üreme hücrelerinin bağış söz konusu olduğunda çocuk ile annesi arasındaki ilişkinin hem çocuk hem de anne bakımından ayrıntılı biçimde düzenlenmesi; aynı şekilde çocuk ile babası arasındaki ilişkinin hem çocuk hem de baba bakımından ayrıntılı biçimde özel hukuk açısından düzenlenmesi önem arz etmektedir.

Annenin soybağını reddetme hakkının olduğunun kabul edilmesi hâlinde, çocuğu doğuran kadını anne olarak kabul etmek ve bu şekilde nüfusa kaydettikten sonra taşıyıcı anne tarafından soybağının reddedilmesi suretiyle, çocuğun istem sahibi

¹²⁹ Hülya Deniz Yıldırım, “Üremeye Yardımcı Tedavide Üçüncü Kişiden Üreme Hücresi Alınması, Yaklaşımlar ve Hukuksal Sorunlar”, *Adli Tıp Dergisi*, c.31, S.3 (İstanbul, 2017), s.150.

¹³⁰ Hakeri, s.518.

genetik anne ve babaya bağlanması mümkündür.¹³¹ Buradan da anlaşıldığı üzere taşıyıcı annelik uygulaması için kayıt tutulması mutlak bir ihtiyaçtır ve bu konuda hassasiyet gösterilmesi gerekmektedir.¹³²

Türk Medeni Kanunu’nun 285. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “Evlilik devam ederken veya evliliğin sona ermesinden başlayarak 300 gün içerisinde doğan çocuğun babası kocadır.” düzenlemesine göre taşıyıcı anne eğer evli ise annenin kocası doğurduğu çocuğun babası sayılacaktır. Bu durumda mevcut düzenlemelerle çocuğun genetik babasına verilebilmesi için taşıyıcı annenin kocasının soybağının reddi davası açması gerekmektedir.¹³³

Kendi rızasıyla üçüncü bir erkekten alınan spermle çocuk sahibi olmayı kabul eden babanın bu durumun sonuçlarına katlanması gerekmektedir. Bu yolla dünyaya gelen çocuk üzerinde velayet hakkından kaynaklı çocuğun bakımı ve eğitimi masraflarının karşılanması gibi yükümlülükleri söz konusudur. Yine çocuğun üstün yararı ilkesi göz önüne alınırsa, baştan rıza gösteren babanın sonradan soybağını reddetmesi çocuk üzerinde olumsuz etkiler meydana getirecektir. Bu nedenle üçüncü bir erkekten alınan spermle çocuk sahibi olmayı kabul eden babanın soybağını reddetme hakkı da olmamalıdır.¹³⁴

Çocuk hakları, çocuğun kişilik ve kimlik hakkının bir uzantısı olan soybağını öğrenme ve gerçek anne ve babasını tanıma hakkını kapsamaktadır. Kişinin anne babasının kimliği onun kişiliğinin en önemli parçasıdır.¹³⁵ Taşıyıcı annelik yönteminde bağışçı spermi ve/ veya yumurtası kullanımıyla çocuğun anne babasını bilme hakkı doğrudan etkilenmektedir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme md. 7’ de “Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim

¹³¹ Gülova Özsoy, s.310.

¹³² Yurdakul, s.6.

¹³³ Tülay Aydın Ünver, *Cenin Hukuki Konumu* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2011), s.18; Ergun Özsunay, “Üremeye Yardımcı Tedavi Tekniklerine İlişkin Hukuki Sorunlar”, *İkinci Sağlık Hukuku Kurultayı* (Ankara: Ankara Barosu Yayınları, 2008), s.78; Necla Berfu Gültekin, Öğrenci Gözüyle Biohukuk. *Üreme Toplantı Sunumları ve Tartışmalar* (İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi, 2015) s.14.

¹³⁴ Özcan, s.106.

¹³⁵ Erol, s.120.

hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır.” denilmektedir. Burada “mümkün olduğu ölçüde” kavramıyla kastedilen durumlar; ana babanın bilinemediği ya da bulunamadığı durumların yanı sıra annenin tecavüze uğramasından dolayı ya da ensest ilişkiden dolayı annenin babayı reddetmesi durumunda ve taşıyıcı annelik, anonim sperm yoluyla yapay dölleme, evlat edinme uygulamalarında devletin anne ve/veya babanın kimliğinin açıklanmasını istemediği, açıklanırsa çocuğun mutlak zarar göreceği durumları içermektedir. Çocuğun anne ve/veya babasının gerçekten bulunamadığı haller dışında; çocuğun anne ve babasını bilme hakkı ile yukarıdaki ihtimallerdeki tarafların temel hakları çatışabilmektedir.¹³⁶ Ancak yine de çocuğun anne babasını bilmesi dolayısıyla onların kimliğini öğrenmesi hakkı; anne ve babanın özel yaşamının gizliliği hakkından, sperm bağışçıların ve evlat edinenlerin gizli kalma çıkarlarından ve hekimin sır saklama yükümlülüğünden daha önemlidir.¹³⁷

Bir görüşe göre çocuğun soybağını öğrenme hakkı biyolojik anneyi yani taşıyıcı anneyi de kapsamalıdır ancak genetik kökenini öğrenme hakkı, genetik anne baba ile hukuki ilişki kurulmasından ayrı tutulmalıdır.¹³⁸ Bunun yanı sıra kökenini öğrenme hakkının, Türk Hukukunda Anayasa ile teminat altına alınan kişiliği geliştirme hakkının uzantısı olan kişilik hakkı çerçevesinde koruma altında olduğu da kabul edilmektedir.¹³⁹ Bu hak sayesinde, çocuğa soybağının reddi davasını açma hakkı TMK md. 286 hükmüyle tanınmış, aynı gerekçeyle evlatlık olarak başka bir aileye verildiğinde de öz anne ve babasını bulma imkânı verilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁶ Usta, s.51.

¹³⁷ Erol, s.121.

¹³⁸ a.g.t, s.125.

¹³⁹ Nagehan Kırkbeşoğlu, “28.02.2008 Tarihli İsviçre Federal Mahkemesi Kararının (BGE 134 III 241) Çevirisi ve Kökenini Öğrenme Hakkı ile İlgili Genel Bir Değerlendirme”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, c.7, S.24 (Ankara, 2016), s.222.

¹⁴⁰ Erol, s.121.

Soybağının düzenlenmesi, sadece özel yararlaraya yönelik değildir. Soybağı, ailenin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle soybağına hile karıştırmak, aile düzenine karşı suçlardan sayılmıştır.¹⁴¹

Soybağı hukuku açısından taşıyıcı annelik çözüme ulaştığında miras hukuku gibi diğer özel hukuk sorunları da çözülmeye başlanacaktır. Günümüz mevzuat hükümleri çerçevesinde taşıyıcı anneden doğan çocuk, genetik annesine değil onu doğuran taşıyıcı anneye mirasçı olmaktadır. Bu durum, taşıyıcı annenin diğer çocukları bakımından hak kaybı gibi düşünülebilir. Öte yandan çocuğun genetik anneye arasında evlatlık yoluyla soybağı kurulması halinde de sadece evlatlık olduğu ebeveyne mirasçı olması söz konusu olacaktır. Genetik ebeveyninin üst soyuna da mirasçı olamadığından bu durum da çocuk bakımından hak kaybı anlamına gelmektedir. Taşıyıcı anneye de mirasçı olmaya devam edeceğinden taşıyıcı annenin genetik çocukları açısından hak kaybı da devam edecektir.¹⁴²

Türk Hukukunda taşıyıcı annelik sözleşmeleri ise doktrinde tartışmalı olan bir diğer konudur. Taşıyıcı annelik sözleşmelerini hukuka ve ahlaka aykırı olması dolayısıyla geçersiz kabul eden görüşe göre; taşıyıcı annelik sözleşmeleri emredici hukuk kuralı karşısında kanuna, kişilik haklarına, ahlak ve adaba aykırı sözleşmelerden kabul edilmektedir.¹⁴³ Bu görüşün temelinde ise TMK md. 23 gereği taşıyıcı annelik sözleşmesinin taşıyıcı annenin özgürlüklerinin hukuka aykırı olarak kısıtlanması yer almaktadır.¹⁴⁴

Türk Borçlar Kanunu (TBK)¹⁴⁵ md. 27 gereği “Kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan sözleşmeler kesin olarak hükümsüzdür. Sözleşmenin içerdiği hükümlerden bir kısmının hükümsüz olması, diğerlerinin geçerliliğini etkilemez. Ancak, bu hükümler olmaksızın sözleşmenin yapılmayacağı açıkça anlaşılırsa, sözleşmenin tamamı kesin

¹⁴¹ Erol, s.143.

¹⁴² Çelik, s.44-47.

¹⁴³ Kalkan Oğuztürk, s.395-396; Öztürk Aydın, s.39 vd.; Özsunay, s.85; Ergüneş, s.175; Şıpka, http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_537.htm [Erişim 24.01.2016]; İlknur Keskin, s.136; Paksoy, s.372.

¹⁴⁴ Çelik, s.36.

¹⁴⁵ RG, T: 04.02.2011, S: 27836.

olarak hükümsüz olur.”¹⁴⁶ Bu hükme göre taşıyıcı annelik sözleşmeleri Türk Hukukunda, hukuka aykırı ve dolayısıyla kesin hükümsüz sayılmaktadır.

Taşıyıcı annelik sözleşmelerini ahlaka aykırı bulan görüşe göre ahlaka aykırı olarak kabul edilmesi taşıyıcı annelik sözleşmelerinde bir karşılık kararlaştırılmasından doğmaktadır. Diğer bir deyişle; ahlaka aykırı olan taşıyıcı annenin dünyaya getirdiği çocuğu terk etmesi değil; bu terk karşılığında menfaat sağlamasıdır.¹⁴⁷ Bilindiği üzere velayet değiştirilebilir bir haktır ve taşıyıcı anne hukuki ebeveynlikten gönüllü çift lehine vazgeçmektedir dolayısıyla da burada çocukla ilgili bir alım satım söz konusu olmamaktadır.¹⁴⁸

Anayasa'nın “Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı” başlıklı 17'nci maddesinin, ikinci ve üçüncü fıkrasında; “Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz.” denilmektedir. Buna göre rızanın geçerli olması için kanuna, kişilik haklarına, ahlak ve adaba aykırı olmaması gerekmektedir. Ancak kişinin hayatını tehdit etmeyecek şekilde organ bağışı söz konusu olduğunda bu rıza geçerli kabul edilirken, herhangi bir organ kaybının söz konusu olmadığı taşıyıcı annelik uygulaması söz konusu olduğunda rızanın kanuna, kişilik haklarına, ahlak ve adaba aykırı kabul edilmesi ise yeni tartışmalara neden olmaktadır.¹⁴⁹

2238 sayılı ODNK'nın md. 3 hükmüne “Bir bedel veya başkaca çıkar karşılığı, organ ve doku alınması ve satılması yasaktır.” Geleneksel taşıyıcı annelik uygulamasının genelde ivazlı olması sebebiyle taşıyıcı annenin yumurta hücrelerini satması yine hukuka aykırılık sonucunu doğuracaktır. Ancak gestasyonel taşıyıcı annelik uygulamasında taşıyıcı annenin kendi yumurta hücresi kullanılmamaktadır. Bunun yanında uygulamanın ivazsız olması halinde bedel karşılığı organ ya da doku alım satımı söz konusu olmasa bile taşıyıcı annelik Türk Hukukunda kabul görmemektedir.

¹⁴⁶ RG, T:04.02.2011, S:27836.

¹⁴⁷ Cemile Turgut ve Göksu Işık, “Türk Medeni Kanunu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Kapsamında Taşıyıcı Annelik”, *Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.4, S.8 (Ankara, 2019), s.224.

¹⁴⁸ Dülger, s.72.

¹⁴⁹ Ungan Çalışkan, s.498.

Bir kadının anne olmaya karar vermesi onun özel hayatına ilişkin bir karardır ve kişilik hakkı olarak değerlendirilmelidir. Taşıyıcı annelik uygulamasıyla anne olmaya karar vermesindeki esas sorun ise doğurduğu çocuğu sözleşme gereği başkasına vermeyi taahhüt etmesidir.¹⁵⁰ Taşıyıcı annelik sözleşmeleri aynı zamanda TMK'nın 23. maddesinin “Kimse, hak ve fiil ehliyetlerinden kısmen de olsa vazgeçemez. Kimse özgürlüklerinden vazgeçemez veya onları hukuka ya da ahlâka aykırı olarak sınırlayamaz. Yazılı rıza üzerine insan kökenli biyolojik maddelerin alınması, aşılması ve nakli mümkündür. Ancak, biyolojik madde verme borcu altına girmiş olandan edimini yerine getirmesi istenemez; maddî ve manevî tazminat isteminde bulunulamaz.”¹⁵¹ hükmüne de aykırı olduğundan geçersiz kabul edilecektir.¹⁵²

Doktrinde, taşıyıcı annelik sözleşmesinin batıl olduğundan hareketle taşıyıcı annenin, çocuğu gönüllü ebeveyne teslim etmekten vazgeçmesi halinde, taşıyıcı anneye karşı herhangi bir yaptırımın söz konusu olmayacağı; ancak sebepsiz zenginleşme hükümleri gereği taşıyıcı anneye ödenen ücretin iadesinin talep edilebileceğini savunan görüşler de mevcuttur.¹⁵³ Bu durumla karşılaşılması halinde ise göz önünde bulundurulması gereken husus, sperm hücresi sahibini tespittir. Gönüllü babanın aynı zamanda genetik olarak da baba olması halinde Medeni Kanun'un 282. maddesinin 2. fıkrası gereği; baba ile bebek arasında soybağının, tanıma yoluyla kurulmasının engellenmeyeceği bilinmelidir.¹⁵⁴ Ancak bu olasılık için, taşıyıcı anne evli olmamalı dolayısıyla çocuk bir başka erkeğe soybağı ile bağlı olmamalıdır. TMK md. 295/1 hükmünce “Tanıma, babanın, nüfus memuruna veya mahkemeye yazılı başvurusu ya da resmî senette veya vasiyetnamesinde yapacağı beyanla olur.” Ardından bildirim ise TMK md. 296 gereği “Beyanda bulunan nüfus memuru, sulh hâkimi, noter veya vasiyetnameyi açan hâkim, tanımayı babanın ve çocuğun kayıtlı bulunduğu nüfus memurluklarına bildirir. Çocuğun kayıtlı bulunduğu nüfus memurluğu da

¹⁵⁰ Turgut, Işık, s.224.

¹⁵¹ RG, T: 08.12.2001, S:24607.

¹⁵² Ürem, s.98.

¹⁵³ Şıpka, http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_537.htm [Erişim 24.01.2016].

¹⁵⁴ Ugan Çalışkan, s.501.

tanımayı çocuğa, anasına, çocuk vesayet altında ise vesayet makamına bildirir.”
Tanıma, anne ve çocuğun rızasına bağlı değildir.

Taşıyıcı annelik konusundaki sözleşmelerin geçerli oldukları kabul edildiği takdirde gönüllü ebeveyn ile taşıyıcı anne arasında hukuki bir bağ kurulmuş olur. Bununla birlikte her iki taraf da borç yüklenmekte ve hak sahibi olmaktadır. Taşıyıcı annenin yükümlülükleri, çocuğu özenle karnında taşıyarak doğurmak, gebelik süresince çocuğun sağlığını takip etmek, sağlığına dikkat etmek ve çocuk doğduktan sonra da onu gönüllü anne ve babaya teslim etmek olacaktır. Gönüllü anne ve baba da gebelik öncesinde anlaşılan ücret dışında gebelik süreci kaynaklı masrafları üstlenmekle ve taşıyıcı annenin kazanç kaybını tazminle yükümlüdürler.¹⁵⁵ Öte yandan gönüllü anne ve baba taşıyıcı anneden, taşıyıcı annenin gebeliği süresince, sözleşmede neye razı olmuş ise onu isteyebilmektedirler.¹⁵⁶

Kanaatimizce taşıyıcı annelik sözleşmelerinin gebelikten kaynaklı makul giderler dışında bir ücret karşılığında yapılması Anayasa'nın 17. maddesi bakımından hukuka aykırılık teşkil edecektir. Taşıyıcı anneliğe etik açıdan yapılan eleştirilerin temelinde de taşıyıcı anneliğin ticarileşebilmesi, taşıyıcı annenin doğum makinesine dönebilmesi ihtimali ve belki de bu durumun fuhuşa benzeyen yeni bir mesleğin ortaya çıkmasına neden olabileceği gerekçeleridir.¹⁵⁷ Taşıyıcı annenin bu uygulamadan maddi kazanç beklentisi de bir diğer ahlaki sorundur. Bu konuyla ilgili insanın araçsallaştırıldığını savunanlar taşıyıcı annelik işlemin bir ücret karşılığı yapılmasını, taşıyıcı anneyi ve çocuğu eşya konumuna indirip araçsallaştırdığı için hukuka ve ahlaka aykırı kabul etmektedirler.¹⁵⁸ Para karşılığında yumurtasını vererek üreme yeteneğini satan bir kadının saygınlığı da tehlikeye girmektedir. Taşıyıcı anneliğin ivazlı olması bir kadının bu amaçla kullanımını kolaylaştırmaktadır.¹⁵⁹

Hukukumuzda taşıyıcı annelik kurumuna izin verildiği takdirde taşıyıcı annelik sözleşmesinin taraflara borç yükleyen, sui generis bir sözleşme olarak kabul

¹⁵⁵ Gülova Özsoy, s.309.

¹⁵⁶ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.49.

¹⁵⁷ İlknur Keskin, s.136.

¹⁵⁸ İlknur Keskin, s.135; Eşelioğlu, s.62-63.

¹⁵⁹ Erdem Aydın, s.21-22.

edileceği yönünde görüşler¹⁶⁰ mevcuttur. Sözleşmenin geçerliliği, sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerin ifası, sözleşmenin yerine getirilmemesinden kaynaklanan tazminat ve sözleşmesinin sona erdirilmesinin şartları, kanunlarda sözleşmelere ilişkin olarak kabul edilen genel kuralların uygulanmasının yanı sıra bazı özel sözleşme tiplerinin de taşıyıcı annelik sözleşmelerine uyabilecek hükümlerin uygulanmasının söz konusu olacağı, taşıyıcı annelik sözleşmesinin kira sözleşmesi, ödünç sözleşmesi, eser sözleşmesi veya vekâlet sözleşmesine benzer özellikleri olduğundan, doğabilecek uyuşmazlıklarda bu sözleşmelerin özelliklerine göre taşıyıcı annelik sözleşmesinden doğan sorunların çözülmesi gerektiği ifade edilmektedir.¹⁶¹ Yukarıda bahsi geçen sözleşmelere ek olarak taşıyıcı annelik sözleşmeleri; ivazlı olduğu takdirde satım sözleşmelerine, ivazsız olduğu takdirde bağışlama sözleşmelerine, taşıyıcı annelik uygulamasının hasta hekim arasındaki ilişkiye benzetilmesinden dolayı vekalet sözleşmesine ve son olarak da taşıyıcı annenin gebelik süresince kendi sağlığı ve doğuracağı çocuğun sağlığı için özen göstermesi ve ücret karşılığı bir eser ortaya çıkarmasından dolayı eser sözleşmesine de benzer yanları bulunmaktadır.¹⁶² Tüm bunların ışığında, taşıyıcı annelik sözleşmesinin hukukî niteliğin bakımından “En uygun çözümün, bu sözleşmeyi vekâlet sözleşmesini de içinde barındıracak şekilde; aile hukukuna özgü sui generis bir sözleşme olarak kabul etmek uygun olacaktır.” denilebilir.¹⁶³

Bunlara ek olarak doktrinde, taşıyıcı annelik sözleşmesinin soybağı, miras ve kişisel verilerin korunması alanında yeni düzenlemeler yapılarak serbest bırakılmasının daha faydalı olacağı dile getirilmektedir.¹⁶⁴

Taşıyıcı annelik sözleşmeleri bakımından uluslararası düzenlemelere bakıldığında İngiltere, Avustralya ve ABD’de bazı eyaletlerde, taşıyıcı annelik sözleşmelerinin hukuken geçerli olduğu görülmektedir. Bu sözleşmelere göre, genetik ya da gönüllü ebeveyn, taşıyıcı anneden, ısmarladıkları çocuğu evlat edinmeye gerek kalmadan

¹⁶⁰ Erol, s.105; Yılmaz, s.147.

¹⁶¹ Ebru Şensöz Malkoç, Uluslararası Taşıyıcı Annelik Sözleşmesinden Doğan İhtilaflarda Uygulanacak Hukuk, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, c.35, S.2 (2015), s.24 (Uygulanacak Hukuk).

¹⁶² Yurdakul, s.7.

¹⁶³ Şensöz Malkoç, Uygulanacak Hukuk, s.24.

¹⁶⁴ Öztürk Aydın, s.39.

kendi nüfuslarına kaydedebilmektedirler. Söz konusu sözleşmeler, genel bir bedel içermemekle beraber; taşıyıcı annenin doğum masrafları ile gebelik dönemindeki her türlü giderlerini karşılayacak makul bir ücreti içermektedirler.¹⁶⁵ Hakeri' ye göre de taşıyıcı annelik ticari olmamalıdır. Bu süreçte taşıyıcı anneye yapılacak olan ödemeler sadece gebelik masraflarıyla ilgili olmalıdır. Bu ödemelere gebelik dolayısıyla yaşanacak olan gelir kaybı da dahil edilmelidir.”¹⁶⁶

Taşıyıcı annelik, çok sayıda etik kaygı uyandıran ve çeşitli ülkelerde farklı şekillerde düzenlenen, bazı ülkelerde ise hiç düzenlenmeyen çok hassas bir konudur. Etik ve yasal tartışmaların ötesinde, uluslararası taşıyıcı annelik düzenlemeleri yapılmaktadır. Bu düzenlemeler sonucunda ebeveyn tespiti, çocuğun medeni statüsü, çocuğun milliyeti, aile yaşamı hakkı ve insan vücudunun ticareti ve çocuğun metalaşması,¹⁶⁷ uzlaşmazlıklarda uygulanacak hukuk, sınır aşan taşıyıcı annelik durumunda bebeğin gönüllü ailenin ülkesine gidebilmesi için gereken pasaport, vize vb. belgelerin hazırlanması, hangi ülke vatandaşı kabul edileceği gibi sorunlar doğmaktadır.

Sınır aşan taşıyıcı annelikle ilgili dikkat çeken bir görüşe göre ise medikal turizm sayesinde, uygulamanın yasak olduğu ülkelerin yasaları çiğnenmeden ve toplumsal değerlere zarar vermeden bu uygulamanın yapılması; aynı şekilde uygulamanın yasak olduğu ülke toplumlarının da buna göz yumması sayesinde azınlıkların da haklarının korunabildiği yönündedir.¹⁶⁸

Taşıyıcı annelik, ilgili ülkelerin iç hukuklarında nasıl düzenlenmiş olursa olsun her ülkede taşıdığı çocuktan vazgeçmek istemeyen, hatta onu kaçıran taşıyıcı annelerin, gebelik gerçekleştikten sonra bu yolla çocuk sahibi olmaktan vazgeçen veya doğum gerçekleştikten sonra çocuğun hastalığı nedeniyle, gebelik sırasında gönüllü çiftin

¹⁶⁵ Şıpka, http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_537.htm [Erişim 24.01.2016].

¹⁶⁶ Hakeri, s.519.

¹⁶⁷ European Parliament. Regulating International Surrogacy Arrangements- State of Play [https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved=2ahUKEwj_bzKOAod_hAhVHLpoKHUqsAEsQFjAlegQICRAC&url=http%3A%2F%2Fwww.europarl.europa.eu%2FRegData%2Fetudes%2FBRIE%2F2016%2F571368%2FIPOL_BRI\(2016\)571368_EN.pdf&usq=AOvVaw0st61Hk34VO3_qbd1igbpb](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved=2ahUKEwj_bzKOAod_hAhVHLpoKHUqsAEsQFjAlegQICRAC&url=http%3A%2F%2Fwww.europarl.europa.eu%2FRegData%2Fetudes%2FBRIE%2F2016%2F571368%2FIPOL_BRI(2016)571368_EN.pdf&usq=AOvVaw0st61Hk34VO3_qbd1igbpb) [19.11.2018].

¹⁶⁸ Gönenç, Medikal Turizm, s,1182.

ayrılması nedeniyle veya farklı herhangi bir sebeple çocuğu teslim almayan çiftlerin de var olduğu bir gerçektir.¹⁶⁹

Taşıyıcı annelikle ilgili hukuki sorunlar genelde taraflar arasındaki bu gibi anlaşmazlıklara ek olarak, çocukların hukuki statüsü ve velayeti konusunda tarafların iradesinin vatandaşı oldukları devletlerce resmen tanınması sürecinde karşılaşılan zorluklardan da kaynaklanmaktadır. Taşıyıcı anneliği yasaklayan veya bu konuda herhangi bir yasal düzenleme bulunmayan devletlerde taşıyıcı annelik sonucunda doğan çocukların velayeti konusunda genel kurallar geçerli olmakta ve de çocuklar kendileriyle herhangi bir hukuki bağlantısı olmayan ebeveynler tarafından yetiştirilmektedirler. Diğer bir problem ise ülkeler arası taşıyıcı annelik ile ilgilidir. Burada çocuk sahibi olmak isteyen çift, taşıyıcı annelik anlaşmasının daha kolay ve daha ucuz yapılabileceği bir başka ülkeye gitmeyi tercih etmektedir. Bu durumda yasal velayet konusunda benzer sorunlar yaşansa da ülkelerin velayetle ilgili düzenlemeleri birbirinden farklı olduğunda sorun büyümektedir.¹⁷⁰ Bu bağlamda sınır aşan taşıyıcı annelik ile doğan çocuğu ülkelere götürmek isteyen gönüllü ebeveynin, kendi konsolosluklarından taşıyıcı annelik yoluyla doğmuş çocuklarına pasaport alamamalarından dolayı çocuğu yaşadıkları ülkeye götürememeleri veya bu aşamayı atlatıp, çocuğu kendi ülkelerine getirdikleri zaman (her ne kadar taşıyıcı annelik uygulamasının gerçekleşip çocuğun doğduğu ülkede hukuki ebeveyn görünseler de) vatandaşı oldukları devletin hukukunda hukuken ebeveyn kabul edilmemeleri nedeniyle çocuğun ebeveysiz ve hatta vatansız kalması tehlikesi söz konusu olabilmektedir.¹⁷¹

Öte yandan taşıyıcı anneliğe izin verilmeyen ülkelere taşıyıcı anneliğe izin veren ülkelere taşıyıcı annelik sebebiyle yapılan seyahatler hukuki sorunları daha da karmaşık hale getirmiştir. Sınır aşan anneliğe ilişkin milletlerarası yetki ve uygulanacak hukuk, vatandaşlık ve çocuğun ülkeye sokulması için pasaport, vize ve ikamet izni başta olmak üzere birçok milletlerarası özel hukuk sorununu ortaya

¹⁶⁹ Şensöz Malkoç, Uygulanacak Hukuk, s.20.

¹⁷⁰ Selman Karakul, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Sağlık Hakkı- II, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.4, S.1 (İstanbul, 2017), s.47-48.

¹⁷¹ Şensöz Malkoç, s.91.

çıkarmıştır.¹⁷² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) bir çiftin, çocuk sahibi olma hakkının ve bu hakkı kullanabilmesi için yardımcı tekniklere başvurmasının 8. maddedeki özel yaşam ve aile yaşamına saygı kapsamında olduğunu, böyle bir tercihin özel ve aile yaşamına saygı hakkının ifadesi olduğunu belirtmiştir ve yapay üreme alanındaki yasal ve hızla değişim gösteren bilimsel gelişmelerin yakından izlenmesinin önemini vurgulamıştır.¹⁷³ Bu konuyla ilgili AİHM'e ulaşan davalar,¹⁷⁴ konuyla ilgili hukuki düzenlemelerin ivedilikle yapılmasını gözler önüne sermektedir.

Türk vatandaşlarının yasak olmayan bir ülkede sınır aşan taşıyıcı annelik yönteminden faydalanarak çocuk sahibi olmak istemesi durumunda Türk mahkemelerinin 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanunu (MÖHUK)¹⁷⁵ çerçevesinde mevcut milletlerarası özel hukuk kurallarını uygulaması da gerekmektedir.

¹⁷² Nuray Ekşi, s.100.

¹⁷³ Usta, s.50.

¹⁷⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. Mahkeme İçtihatlarına İlişkin Bilgi Notu https://www.echr.coe.int/Documents/CLIN_2015_01_181_TUR.pdf [Erişim 19.11.2018]; Üreme hakları [http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/tematik_bilginotu/cocuklar/Reproductive%20rights%20\(%C3%BCreme%20haklar%C4%B1\).pdf](http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/tematik_bilginotu/cocuklar/Reproductive%20rights%20(%C3%BCreme%20haklar%C4%B1).pdf) [Erişim 16.11.2018]. AİHM'nin 08.07.2014 tarihli, D. ve diğerleri/Belçika (no. 29176/13) kararı, Belçika makamlarının, Belçika vatandaşı bir çift olan başvuranların, Ukrayna'da ilk defa taşıyıcı anneden doğan bir çocuğun ülkeye getirilmesi için talep ettikleri izni reddetmesiyle ilgilidir. Başvurucular, özellikle Belçika yetkililerinin bir seyahat belgesi (laissez-passer) vermeyi reddetmeleri nedeniyle çocukla kendileri arasında etkin bir şekilde yaşanan ayrılığın, birkaç haftalık bir yeni doğanla ebeveynleri arasındaki ilişkiyi bozduğunu, bu durumun çocuğun üstün menfaatine ve aile hayatına saygı hakkına uygun olmadığını iddia etmişlerdir. Başvurucular, ayrıca bu ayrılığın, kendilerinin ve çocuğun Sözleşme'nin 3. maddesine (insanlık dışı ve aşağılayıcı muamelenin yasaklanması) aykırı olarak kötü bir muameleye maruz kalmasına sebep olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Mahkemeye göre; başvurucuların, çocukla aile ilişkilerinin onaylanması iznine dair yeterli delil ibraz edene kadar makamların reddetmeye devam etmiş olması, başvuranların çocuklarından ayrılmasına neden olmuş ve aile hakkına saygıya müdahale teşkil etmiş olsa da Belçika kendi geniş takdir yetkisiyle hareket etmiştir. Mahkeme, başvurunun yapılmasından bu yana meydana gelen yeni olayları, yani çocuğa ülkeye giriş izninin verilmiş olmasını ve iznin verildiği tarihten itibaren çocuğun başvuranlarla birlikte ikamet ettiği Belçika'ya gelmiş olmasını dikkate alarak, ihtilaf konusu olayın bu kısmının çözüme kavuşturulduğu kanaatine varmış ve başvuranların kendileri ile çocuk arasında yaşanan geçici ayrılığa ilişkin şikâyetlerinin, açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle, kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.

¹⁷⁵ RG, T: 12.12.2007, S: 26728.

Ortaya çıkabilecek uluslararası anlaşmazlıklarda; taşıyıcı annelik sözleşmesinin taraflarının ehliyeti bakımından geçerliliğine, MÖHUK'un "Hukukî işlemlerde ehliyet" başlıklı 9. maddesinin, taşıyıcı annelik sözleşmesinin şekli bakımından geçerliliğine ise aynı kanunun "Hukukî işlemlerde şekil" başlıklı 7. maddesi uygulanmalıdır. Ebru Şensöz Malkoç' a göre taşıyıcı annelik sözleşmesi MÖHUK'ta özel olarak düzenlenmediğinden bu sözleşmenin esasına uygulanacak hukuk, "Sözleşmeden doğan borç ilişkilerinde uygulanacak hukuk" başlıklı MÖHUK'un 24. maddesi hükmü uygulanmalıdır. Yine yurtdışında yapılan taşıyıcı annelik uygulamalarında kişilerin rızalarının alınmaması ya da rızalarına aykırı işlemler gerçekleşmesi durumunda haksız fiil nedeniyle MÖHUK md. 24 hükümleri uygulanabilmektedir. Son olarak, taşıyıcı annelik sözleşmesi içerik bakımından maddi geçerliliğe de sahip olmalıdır. Bu konuda anılan kanunun "Sözleşmeden doğan ilişkinin varlığı ve maddî geçerliliği" başlıklı 32. maddesi hükmü incelenmelidir.¹⁷⁶

Yine uluslararası anlaşmazlıklarda; taşıyıcı annelik sözleşmesinde taraflar arasında hukuk seçimi yoksa "Sözleşmeden doğan borç ilişkilerinde uygulanacak hukuk" başlıklı MÖHUK md. 24 hükmü uyarınca sözleşmeyle en sıkı ilişkili olan hukuk uygulanmalıdır. Buna karşılık, taşıyıcı annelik sözleşmelerinde sözleşme ile en sıkı ilişkili hukukun tespiti çok zordur. Taşıyıcı annelik sözleşmesinin asli edim borçlusunun taşıyıcı anne olması durumunda, taşıyıcı annenin sözleşmenin kuruluşu sırasındaki mutad meskeni hukuku, taşıyıcı annelik sözleşmesinin geçerli olarak kabul edildiği bir yabancı hukuksa, bu hukuk uygulanabilmektedir. Türk hâkimi, taşıyıcı annelik sözleşmesinin istem sahibi kişilerin kişisel statüsü ile daha sıkı ilişkisi olduğunu kabul ederek, istem sahipleri Türk ise, doğrudan daha sıkı ilişkili hukuk olarak Türk Hukukunu uygulayabilir.¹⁷⁷

MÖHUK'un 24. maddesinin 4. fıkrasına göre taşıyıcı annelik sözleşmesine uygulanacak hukuk, taşıyıcı annelik sözleşmesini maddi bakımdan geçerli kabul eden yabancı bir hukuk ise, Türk Hukukunda taşıyıcı annelik sözleşmesinin maddi bakımdan geçersizliğine ilişkin kurallar, doğrudan uygulanan kural olarak veya aynı

¹⁷⁶ Şensöz Malkoç, Uygulanacak Hukuk, s.24.

¹⁷⁷ a.g.m., s.24-29.

kanunun 5. maddesi çerçevesinde Türk kamu düzeninin müdahalesi ile uygulanabilir.¹⁷⁸

Türk Hukukunda yapay döllemeye ilişkin yer alan bir diğer mevzuat ise Avrupa Konseyi nezdinde imzaya açılan ve Türkiye’de 01.11.2004 tarihinde yürürlüğe giren Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyo-Tıp Sözleşmesi’dir. Bu sözleşme, tümüyle biyoetik konuları içeren ve bağlayıcı özelliğe sahip ilk sözleşmedir. Sözleşme taraf devletleri bağlamakla birlikte bu devletlere çeşitli idari yükümlülükler de getirmektedir. Buna göre, taraf devletlerin sözleşme hükümlerine paralel yasal düzenleme yapmaları ve yargısal koruma sağlamaları gerekir. Yapay dölleme ve taşıyıcı annelik konularında mevzuatımızdaki eksiklik göz önüne alınınca sözleşme gereğince konuyla ilgili ayrıntılı bir yasal düzenleme yapma gereği doğacağı ortadadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi başta olmak üzere Çocuk Hakları Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICCPR), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICESCR) taşıyıcı annenin ve bu yolla doğan çocukların korunması için uyarlanabilecek hükümler içermektedir. Bu antlaşmaların hiçbirinde taşıyıcı anneliğe ilişkin açıkça bir hüküm bulunmamakla beraber antlaşmalarda düzenlenen sağlık hakkı, kişinin orijinini bilme hakkı, aile kurma hakkı ve diğer bazı haklar taşıyıcı anneliğe de uygulanabilir niteliktedir.¹⁷⁹

Taşıyıcı annelik konusunda, La Haye Milletlerarası Hukuk Konferansları Daimî Bürosu da çalışmalar yaptığını belirtmiş ve taşıyıcı annelik konusunda karşılaşılan uluslararası hukuki sorunları başlıklar halinde sunmuştur.¹⁸⁰ Taşıyıcı annelik yoluyla doğan çocuğun vatandaşlığı karşımıza çıkan ilk sorundur. Vatandaşlık konusunda ülkesellik esas alındığında çocuğun biyolojik ebeveynlerine bakılmaksızın taşıyıcı annenin vatandaşlığını kazanması ya da gönüllü ebeveynlerinin yaşadığı yerde doğmaması nedeniyle yine doğumun gerçekleştiği ülke vatandaşlığı olması söz

¹⁷⁸ Şensöz Malkoç, Uygulanacak Hukuk, s.30.

¹⁷⁹ Nuray Ekşi, s.102

¹⁸⁰ Nuray Ekşi, (Mahkeme Kararları), s.39-43

konusudur. Taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olanlar, çocuğu alıp kendi ülkelerine götördüklerinde, çocuk “yabancı” statüsünde olacağından çocuk için ikamet izninin alınması gerekecektir. Büronun 2015 yılında hazırladığı raporunda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin de üzerinde durduğu konulardan birinin taşıyıcı annenin doğurduğu çocuğun vatansız kalmaması için gerekli tedbirlerin alınması olduğu ifade edilmiştir.

İkinci başlıkta ise taşıyıcı annelik yöntemiyle doğan çocuğun, doğduğu devletin dışına çıkarıp kendi ülkelerine götürebilmeleri için, çocuğun, pasaport veya pasaport yerine geçen seyahat izin belgesinin olması; yani çocukla birlikte seyahat edecek kişilerle olan bağlantısının resmi bir belgeyle ortaya konulması gerekliliği ortaya konmuştur. Taşıyıcı anneliği kabul eden devletlerin mevzuatı uyarınca çocuğun ebeveynlerinin taşıyıcı annelik yoluyla ebeveyn olan kişiler olduğuna ilişkin mahkeme kararı alınması mümkündür. Söz konusu mahkeme kararının yanı sıra taşıyıcı annenin de çocuğun yurt dışına çıkarılmasına muvafakat ettiği ve çocuğa ilişkin ebeveynlik haklarının tamamından feragat ettiğine ilişkin bir beyanname alınmaktadır.

La Haye’e göre bir diğer sorun taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olan kişilerin yaşadığı devlette, taşıyıcı annelik yasaklanmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda nüfusa nasıl tescil ettirecekleri de ayrı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Doğum belgesinin resmî sonuç doğurabilmesi için konsoloslukça onaylı olması ya da apostille şerhi içermesi gerekmektedir. Ancak yine de doğum belgesinin usulüne uygun olarak onaylanmış olması çocuğun mutlaka nüfusa tescil edilmesi sonucunu doğurmayabilir.

Çalışmada aynı cinsten kişiler arasında evliliklerin ya da tescil edilmiş birlikteliklerin bazı devletlerin hukukunda kabul edilmesinden de bahsedilmiştir. Aynı cinsten kişilerin taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olup olamayacakları da üzerinde durulması gereken önemli sorunlardan biridir. Ayrıca taşıyıcı anneden doğan çocuğun ebeveynlerinin kim olduğuna ilişkin yabancı mahkeme kararının kamu düzenine aykırı olup olmadığı değerlendirilirken her bir yabancı mahkeme kararı açısından özel inceleme yapılarak sonuca varılacağından genel çıkarımlara varılması da işin doğasına aykırı olacaktır.

Çalışmaya göre, taşıyıcı anneliğe ilişkin sözleşmenin geçerliliğinin yanı sıra bu sözleşmede yer alan şartların geçerliliği; taşıyıcı annenin bulunmasında aracılık eden kişi ya da kurumların sorumluluğu; çocuk ticareti konularının milletlerarası iş birliği olmaksızın ulusal hukuklar düzeyinde çözümlenmesi yetersiz kalacaktır.

Daimî Büro, çocukların terk edilmesi durumunda akıbetlerinin ne olacağı sorusunu çözüm bekleyen bir diğer sorun olduğunu vurgulamaktadır. Çalışmanın sonuçlarından bir diğeri ise taşıyıcı annelik uygulamasına aracılık eden acentelerin ve kliniklerin yasal durumları da tartışmalı konulardan olmasıdır. Taşıyıcı annelik yoluyla ebeveyn olmak isteyenlere danışmanlık hizmetinin verilmesi de önem taşımaktadır.

Üreme hakkı, talep yetkisi içermeyen, kişiye sıkı sıkıya bağlı mutlak bir anayasal haktır. Sınırları ise Anayasa ile korunan ailenin korunması ilkesi kapsamında özüne dokunmadan çizilmelidir.¹⁸¹ Bu bakımdan, taşıyıcı anneliği yasaklamak; insanların üreme hakkının elinden alınmasına neden olacağı, insanları hukuka aykırı yollarla çözüme ulaşmaya teşvik edeceği gibi ölçüsüz bir insan hakkı müdahalesi anlamına da gelmektedir.¹⁸² Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'ye taraf devletlerden olması sebebiyle, temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalar ile mevzuat hükümleri arasında uyumsuzluk halinde, milletlerarası anlaşma hükümleri geçerli olacağını kabul etmiştir. Bu açıdan AİHM'nin verdiği taşıyıcı annelik vasıtasıyla doğan çocuğun resmi otoritelerce nüfusa kaydedilmemesinin *kişisel değer olarak nitelendirilen özel hayatın ihlalini*¹⁸³

¹⁸¹ Zeytin, s.230.

¹⁸² Ünver, s.334.

¹⁸³ Laborie ve Diğerleri (no.44024/13) Davası: Dava, Fransız bir çiftin, taşıyıcı annelik yöntemiyle Ukrayna'da doğan çocukları ile ebeveyn-çocuk ilişkisinin Fransa'da tanınmasını sağlayamamaları ile ilgilidir. Başvuru 16 Ocak 2015 tarihinde Fransa Hükümetine iletilmiştir.

Aynı şekilde Faulon (no.9063/14) ve Bouvet (no. 10410/14) Davaları: Her iki dava da bir Fransız vatandaşının, taşıyıcı annelik yöntemiyle Hindistan'da doğan sırasıyla bir ve iki çocuk ile aralarında bulunan ebeveyn-çocuk ilişkisinin Fransa'da tanınmasını sağlayamaması ile ilgilidir. Başvuru 16 Ocak 2015 tarihinde Fransa Hükümetine iletilmiştir. Mahkeme, başvuruyu Fransa Hükümetine bildirmiş ve taraflara AİHS'nin 8. maddesi kapsamında sorular yönelmiştir. 21.07.2016 tarihinde sonuçlanan davalarda taşıyıcı annelik sonucunda doğan çocuklarla biyolojik ebeveynleri arasındaki velayet ilişkisinin tanınmamasını, çocukların özel hayatına saygı hakkı yönünden AİHS'nin 8. maddesine aykırı bulmuştur.

oluşturacağına dair kararları nedeniyle 2238 Sayılı ODNK ve ÜYTE artık yalnızca anayasaya değil, milletlerarası anlaşmalara da aykırı hale gelmiş olabileceği düşünülmektedir.¹⁸⁴

Ulusal düzenlemenin yapılmasının gerekliliğinin yanında sınır aşan taşıyıcı annelik nedeniyle uluslararası düzenlemeler de zorunlu hale gelmiştir. Her ne kadar üreme konusunda İnsan hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Konvansiyonu¹⁸⁵’nin 8. maddesinin 2. Fıkrası uyarınca devletler üreme tıbbı hakkında düzenlemeler yayınlama veya üreme tıbbını yasaklama konusunda serbest¹⁸⁶ kılınırlar da bu konu ülke sınırlarını çoktan aştığından ortak bir uzlaşma ihtiyacı görmezden gelinmemelidir.

Taşıyıcı annelik konusunu hekimin hukuki sorumluluğu bakımından değerlendirmek gerektiğinde ise hekimler açısından özen yükümlülüğünü yerine getirmemesi sebebiyle malpraktis söz konusu olduğunda haksız fiil nedeniyle TBK md. 49 vd.

“Üreme Hakları”

[http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/tematik_bilginotu/cocuklar/Reproductive%20rights%20\(%C3%BCreme%20haklar%C4%B1\).pdf](http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/tematik_bilginotu/cocuklar/Reproductive%20rights%20(%C3%BCreme%20haklar%C4%B1).pdf) [Erişim 16.12.2018]; AIHM

Foulon (9063/14) ve Bouvet (10410/14) Dava Kararları

[https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22respondent%22:\[%22FRA%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-165462%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22respondent%22:[%22FRA%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-165462%22]}) [Erişim 17.12.2018].

¹⁸⁴ Ungan Çalışkan, s.504.

¹⁸⁵ <http://european-convention.europa.eu/docs/Treaty/850TR.pdf> [Erişim 20.01.2019] Avrupa Konvansiyonunun Avrupa için Anayasa Taslağına göre: Avrupa Konvansiyonu’nun 18 Temmuz 2003 tarihinde Roma’da Avrupa Konseyi Başkanı’na sunulduğu haliyle Avrupa için Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı’nın nihai metni II. Bölümü “Birliğin Temel Haklar Antlaşması” md. II-3: Kişinin bütünlük hakkının 2. fıkrası c bendine göre “insan bedeninin ve onun parçalarının, mali kazanç kaynağı haline getirilmesinin yasaklanmasını önermektedir. Bunun yanı sıra “Halk Sağlığı” başlıklı md. III-179’ un 4. paragrafı “Avrupa yasaları veya çerçeve yasaları, ortak güvenlik konularının yerine getirilmesi için aşağıdaki tedbirleri oluşturarak, bu maddede belirtilen hedeflere ulaşılmasına katkıda bulunur” demektedir. Aynı paragrafın a alt paragrafı ise; “insan kökenli organlar ve maddelerin, kan ve kan türevlerinin kalitesi ve güvenliği konularında yüksek standartlar getiren tedbirler; söz konusu tedbirler herhangi bir Üye Ülkenin daha sıkı koruyucu tedbirleri sürdürmesini ya da bu tedbirleri uygulamasını engellemez” demekle beraber 7. paragraf “Halk sağlığı alanındaki Birlik faaliyetleri, Üye Devletlerin sağlık hizmetlerinin ve tıbbi bakımın organize edilmesi ve ulaştırılması konularındaki sorumluluklarına saygı gösterir. Özellikle, 4. paragrafın (a) alt paragrafında belirtilen tedbirler organların ve kanın bağışı ve tıbbi kullanımı hakkındaki ulusal hükümleri etkilemez.” diyerek üye devletlere bu konuda karar özgürlüğü tanımıştır.

¹⁸⁶ Dörr, s.194-195.

gereği hekimin tazminat sorumluluğu doğacaktır. Hekimin uygulama esnasında kasti davranışı söz konusu olduğunda ise TBK md. 40 gereği yine tazminat sorumluluğu doğacaktır. Aynı nedenden hukuki sorumluluğu da söz konusu olmaktadır.¹⁸⁷ Taşıyıcı annelik uygulamalarında hekim sorumluluğu bakımından değinilmesi gereken bir diğer konuda sağlıklı doğmaları beklenirken hekim kusuru nedeniyle dünyaya gelen özürlü çocuklardır. Burada zarar taşıyıcı annelikle ilgili masrafların yanında bu çocukların tedavi, bakım ve eğitim masraflarıdır ve tazminat yükümlülüğü hekime aittir. Bu konuyla ilgili ilk dava 1994 yılına aittir ve Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bu davanın ardından uğranılan zararın hekim tarafından tazmin gerekliliğini ortaya koymuştur.¹⁸⁸

Doktrinde¹⁸⁹, taşıyıcı anneliğin yasaklanması yerine hukuki düzenlemeler yapılarak kabul edilmesi görüşü de mevcuttur. Biz de bu görüşe katılmaktayız. Kanaatimizce, düzenlemeler yapılırken konu tüm boyutlarıyla incelenmeli ve öncelikle bu yolla doğacak çocuğun yararı gözetilerek karşılaşılabilecek tüm olasılıklar değerlendirilmelidir. Düzenlemeler yapılırken, taşıyıcı annelik sözleşmesinin sınırları net olmalıdır. Bu sayede taşıyıcı anne kendini güvende hissedebilmeli, taşıyıcı annenin kullanılmışlık hissi azaltılmaya çalışılırken gönüllü ailenin de çocuğun teslim edilmemesi gibi endişeleri azaltabilmeli, sözleşme yanlış yorumlanmaya müsaade edilmemelidir.¹⁹⁰

Taşıyıcı annelikle ilgili kanuni düzenlemeler yapılırken öncelikle hukukumuzda eksik olan taşıyıcı annelik tanımı ve taşıyıcı annelik sözleşmesi tanımı yapılmalıdır. Tanımlar yapıldıktan sonra yasaklamak yerine sırasıyla sınırları ayrıntılı ve net olarak çizilmeli ve hukuki güvenceler getirilmelidir. Örneğin ticaret yasağı getirirken, taşıyıcı anneye sadece zorunlu giderlerin karşılanması için ücret ödenmesi yapılacak düzenlemeyle güvence altına alınmalıdır. Tıbbi gereklilik halinde ve genetik bağ olması şartıyla taşıyıcı anneliğe izin verilebilmelidir. Çocuğun sağlıklı

¹⁸⁷ Hasan Tahsin Gökcan, “*Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*”, 3. bs. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017), s.286.

¹⁸⁸ YHGK. E.2002/13-1011, K.2002/1047, aktaran Yusuf Büyükkay, “Hekimlerin Embriyon Nakillerinde Hukuki Sorumluluğu”, *İkinci Sağlık Hukuku Kurultayı* (Ankara: Ankara Barosu Yayınları, 2008), s.127.

¹⁸⁹ Ünver, s.291, 292; Hakeri, s.517.

¹⁹⁰ Yılmaz, s.43.

bir aile ortamında büyümesi açısından homoseksüel çiftlere ya da bekar ebeveynlere yasak getirilmelidir. Bir çiftin hem yumurta hem de spermi anonim olarak elde ettikten sonra taşıyıcı anneye ısmarlaması yasaklanırken bu çiftlere evlat edinme teşvik edilmelidir. Yapılacak düzenlemeler ceza hukukunda da doğal sonuçlar doğurabilmeli ve tüm koşullar güvence altına alınmalıdır. Bu düzenlemelerle tıbben ihtiyaç sahibi ve bu uygulamadan faydalanmak isteyen bireyleri hukuksuz yollara yönlendirmenin önlenmesi amaçlanmalıdır.¹⁹¹

Taşıyıcı anne ve gönüllü ebeveynler 18 yaşını doldurmuş olmalı bunun yanı sıra hem taşıyıcı anne olma açısından hem de genetik ebeveyn olma açısından üst yaş sınırı getirilmelidir. Bu düzenleme ile de taşıyıcı annenin ileri yaş gebelik dolayısıyla yaşayacağı sağlık sorunlarının azaltılması hedeflenirken, genetik ebeveyn için de çocukla arasındaki yaş farkı nedeniyle yaşanabilecek sorunların önlenmesi istenmektedir.

Taşıyıcı anne soyut kavramlar ile düşünebilme yetisine sahip olmalı, bağımsız düşünebilmeli, sömürülmeyecek zekâ ve kişiliğe sahip olmalıdır. Akıl sağlığı gerekliliği tartışmasızdır.¹⁹² Taşıyıcı anne fiziksel ve ruhsal olarak da sağlıklı olmalıdır. Taşıyıcı anne çocuk doğurma yetisine sahip olmalıdır. Taşıyıcı anne bulaşıcı hastalıklar ya da sağlık kontrolü ile ilgili testler yaptırmayı kabul etmeli ve sonuçları genetik aileyle paylaşmayı kabul etmelidir.¹⁹³ Bunun yanı sıra bulaşıcı hastalığının olmaması, daha önceki gebeliğinde ya da gebeliklerinde gestasyonel diyabet (sadece gebelik döneminde ortaya çıkan şeker hastalığı) tanısı almamış olması, daha önceki gebeliğinde ya da gebeliklerinde preeklampsi tanısı (halk arasında gebelik zehirlenmesi olarak da bilinen gebeliğin 20. haftası sonrası ortaya çıkan yüksek tansiyon, ödem ve böbreklerden protein kaçağıyla seyreden ölümcül olabilen bir hastalık) almamış olması, daha önceki gebeliğinde ya da gebeliklerinde ortaya çıkmış eklampsi (preeklampsi durumuna konvülziyon denen nöbetlerin eklenmiş hali) tanısı almamış olması, kronik hastalığının (şeker hastalığı yüksek

¹⁹¹ Ünver, s.334-337.

¹⁹² Yılmaz, s.35.

¹⁹³ a.g.t., s.32-59.

tansiyon vs.) olmaması, çok zayıf olmaması ya da çok şişman olmaması da gerekmektedir.

Taşıyıcı anne sadece genetik ailenin üreme hücreleriyle oluşturulmuş embriyoyu taşıyabilmelidir.¹⁹⁴ Bu sayede komplike soybağı sorunu da ortadan kalkacak, çocuğun birden fazla ebeveyninin olmasının önüne geçilecektir.

Taşıyıcı anne evli olmamalıdır.¹⁹⁵ Bu düzenleme ile ülkemizde halen yürürlükte olan mevzuat bakımından taşıyıcı annenin eşiyle ilgili oluşabilecek soybağı problemlerinin de önüne geçilmesini amaçlanmaktadır. Aynı zamanda taşıyıcı annelik uygulamasıyla baba olmak isteyen kişinin de babalığı “tanıma” yoluyla gerçekleştirmesine taşıyıcı annenin kocasıyla kurulan soybağı engel oluşturmayacaktır.

Buna karşın genetik aile evli olmalıdır.¹⁹⁶ Bu sayede doğacak çocuk aile düzeni içinde yaşamına başlamış olacaktır. Çocuk, toplumsal kabullere uygun bir şekilde dünyaya gelecektir. Tek kadın, tek erkek ve homoseksüel çiftlerin de bu yöntemle bebek sahibi olmasının önüne geçilmesi planlanmaktadır.

Taşıyıcı annenin ailesi de önemlidir. Neden taşıyıcı anneliği kabul ettikleri, aile bireylerinin konuya bakış açısı, varsa diğer çocuklarına bu durumu nasıl anlatacağı ve aile bireylerinin yaşayabilecekleri travma da göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁹⁷

Taşıyıcı annelik uygulaması öncesi hâkim, taraflar arasındaki sözleşmeyi denetlemeli, bu konuda karar vermeli ve bu karar nüfus idaresine bildirilmelidir. Bu öneri sayesinde doğumla beraber çocuk genetik ailenin nüfusuna zaman kaybetmeden bağlanabilir. Ayrıca hâkim her iki tarafın da haklarının gözetildiğini denetlemiş olur. Bu uygulama ile sözleşme kanuni güvenceye sahip olup, tarafların tam ve aydınlatılmış rızaları da söz konusu olmaktadır. Bu sayede sözleşmelerin sömürüyü engellemesi, ticari boyutunun denetlenmesi ve ifası mümkün olmayan yükümlülüklerin de önüne geçilecektir. Ardından yapay dölleme hâkim kararından

¹⁹⁴ Hakeri, s.518

¹⁹⁵ a.g.m., s.518.

¹⁹⁶ a.g.m., s.518.

¹⁹⁷ Yılmaz, s.35-39.

itibaren en geç 3 ay içinde gerçekleştirilmelidir. Böylece etik olmayan pazarlıklar, zorlamalar vs. önlenmiş olacaktır.¹⁹⁸

Taşıyıcı annenin yükümlülükleri arasında ise taşıyıcı annenin düzenli olarak sağlık muayenelerine gitmesi, sağlıklı yaşam sürdürmek için azami özen göstermesi¹⁹⁹ ve doğumdan sonra bebeği genetik ailesine teslim etmesi sayılabilir.²⁰⁰ Taşıyıcı anne alkol, sigara ve uyuşturucu madde kullanmamalıdır.

Aynı şekilde genetik ebeveyn açısından da yükümlülükler tanımlanmalıdır. Genetik ebeveynin, taşıyıcı annenin gebelik ile ilgili tüm giderlerini karşılamasının yanında; gelir kaybı için de ücret ödemesi²⁰¹ ve bebeği teslim alması yükümlülükleri sayılabilir.²⁰² Bebeğin sağlık durumu ya da yaratılış durumu ne olursa olsun bebek teslim alınmalıdır.²⁰³

Yukarıdaki önerileri ek olarak; taşıyıcı annelik sözleşmesinde taşıyıcı annenin önceden en az bir kere ve sağlıklı doğum yapmış olması şartı aranmalıdır. Bunun gerekçesi olarak ise daha önce hiç doğum yapmamış olan bir kadının annelik duygusunu bilmeden böyle bir sözleşme içine girmek isteyecek olması halinde, annenin sözleşme yapıp doğum yaptıktan sonra bebeği teslim ederken iradesinin gerçekten bu yönde olduğuna dair tereddütlerin yaşanmaması gerektiği düşüncesi gösterilmiştir.²⁰⁴

Taşıyıcı anne ile genetik ailenin çocukları arasında evlilik, taşıyıcı anne veya üçüncü kişilerin üreme hücrelerinin kullanımı ile döllenme yasaklanmalıdır. Çocuğun taşıyıcı anneye; taşıyıcı annenin de çocuğa mirasçı olması yasal düzenlemelerle engellenmelidir.²⁰⁵ Taşıyıcı anneye belli bir süre (embriyo transferinin öncesi iki

¹⁹⁸ Hakeri, s.518.

¹⁹⁹ Hakeri, s.519.

²⁰⁰ Gülova Özsoy, s.309.

²⁰¹ Hakeri, s.519.

²⁰² Gülova Özsoy, s.309.

²⁰³ Ayşe Şimşek, “İslam Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, c.12, S.24 (2014), s.259 (Meşruiyet).

²⁰⁴ Cemile Turgut, “Yapay Döllenme, Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014), s.87.

²⁰⁵ Hakeri, s.519.

hafta ve sonrasını içeren üç aylık dönem) cinsel ilişki yasağı konmalı, taşıyıcı annede gebelikle sonuçlanabilecek davranışlardan uzak durmayı taahhüt etmelidir.²⁰⁶

Eğer taşıyıcı annelik uygulamasıyla oluşturulan embriyoda bir anomali saptanır ve mevzuatça öngörülen rahim tahliyesi hükümleri uygulanması gerekirse, bu taşıyıcı annelik sözleşmesinin ihlali olarak değerlendirilmemelidir.²⁰⁷ Ancak bu durum gerçekleştiğinde, taşıyıcı anne rahim tahliyesinden kaçınırsa, genetik ebeveynin sözleşme yükümlülükleri sona ermeli ancak velayet yükümlülüğü devam etmelidir.²⁰⁸ Yasal süre içinde isteğe bağlı kürtaj sözleşme ihlali kabul edilmelidir.²⁰⁹ Bu durumda hukuki uyumsuzluk yaşanmaması içinde kanuni sınırlar çizilmelidir. Taşıyıcı anne ve genetik ebeveyn güvence altına alınmalıdır.

Taşıyıcı annelik sözleşmesinin sona erdiği durumlar da düzenlenmelidir. Bu durumlar;

- Gebelik gerçekleşmeden önce olmak kaydıyla tarafların anlaşması,
- Gebelik gerçekleşmeden önce olmak kaydıyla mahkeme kararıyla sözleşmenin sona erdirilmesi,
- Çocuğun doğumunun sağ veya ölü olarak gerçekleşmiş olması,
- Gebelik esnasında taşıyıcı annenin ölümü ve son madde olarak,
- Embriyonun taşıyıcı anneye transfer edildiği tarihten itibaren bir yıl geçmesidir.²¹⁰

Bugünkü hukuk, tıptaki ilerlemelerin ve buna bağlı sosyal gelişmelerin gerisinde kalmış durumdadır.²¹¹ Her halükârda bir hukuk sisteminin sürdürülebilir olması için bilimsel gelişmelere ayak uydurması ve bireyci bir yaklaşımla teker teker tüm vatandaşlarını memnun edecek noktayı araştırıp bulması gerekmektedir.²¹²

²⁰⁶ Yılmaz, s.56.

²⁰⁷ Hakeri, s.519.

²⁰⁸ Yılmaz, s.61.

²⁰⁹ Hakeri, 519.

²¹⁰ Şimşek, Meşruiyet, s.260.

²¹¹ Volkan Murat Dülger, “Tıptaki İlerlemelerin Getirisi Olan Uygulamaların Hukuk Açısından Görünümü – Özel Tedavi Yöntemlerinin Sınır Dışı Uygulamalarının İç Hukuk Açısından Değerlendirilmesi” <https://www.academia.edu/5452707> [Erişim 09.09.2018].

²¹² Ungan Çalışkan, s.489 .

Hukuki düzenlemeler yapılırken, taşıyıcı annelik sözleşmesi başta olmak üzere, yardımcı üreme yöntemlerinde kullanılan bazı sözleşmeler özel hukuk bakımından ayrıca ele alınmalıdır.²¹³ İnsan haklarına ilişkin bu alan yönetmelikle değil kanunla ve de suistimalleri engelleyecek şekilde düzenlenmelidir.²¹⁴ Yapılacak mevzuat değişiklikleri, kişilerin üreme haklarını da desteklemelidir. Kanuni düzenlemeler yapılırken embriyo ve ceninin hakları ve insan onuru muhakkak gözetilmelidir.²¹⁵

2. TAŞIYICI ANNELİĞİN CEZA HUKUKUNDAKİ YERİ

İç hukukumuzda taşıyıcı annelik kesin bir dille yasaklanmış (ODNK Ek md. 1) ve kanunda bahsi geçen yasaklara aykırı davrananlar için cezai sorumluluk öngörülmüştür. Cezai sorumluluğun müeyyidesi 2238 sayılı ODNK md. 15 gereği hürriyeti bağlayıcı ceza (hapis) ve para cezasıdır. 05.12.2018 tarihinde başlığı ile değiştirilen 15. maddenin ikinci fıkrası uyarınca “*2238 sayılı Kanun’a aykırı şekilde embriyo ve üreme hücresi bağışlayan, aşılayan, bulunduran, kullanan, saklayan ve nakledenlerle bunların alım satımını yapanlar, alım ve satımına aracılık edenler veya komisyonculuğunu yapanlar veya bu fiilleri özendiren, bunlara yönlendiren veya bunlara yönelik ilan veya reklam veren veya yayınlayan kişiler hakkında, fiil daha ağır cezayı gerektiren bir suç teşkil etmediği takdirde üç yıldan beş yıla kadar hapis ve bin günden iki bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur.*”²¹⁶

05.12.2018 tarihinden önce ise embriyo elde edilmesi esnasında donör kullanımı yasağı ve üreme hücrelerinin sahipleri dışında kişilerde ve amacı dışında kullanımı yasağı ÜYTE ile düzenlenmişti. Bu yasağa aykırı işlem yapan kişilerin adli yönden cumhuriyet savcılığına bildirimini düzenlemesi mevcuttu. Ancak bu düzenlemenin cezai bir yaptırımını olmadığından sadece idari bir yaptırım idi. Bu eylemler suç teşkil etmediğinden cumhuriyet savcılığı da takipsizlik kararı verecekti. Ancak embriyo ve üreme hücresi ticareti söz konusu olduğunda alıp satan ve bu ticarete aracılık

²¹³ Gönenç, s.64.

²¹⁴ Ünver, s.334.

²¹⁵ a.g.m., s.336.

²¹⁶ RG, T:05.12.2018, S:30616.

edenlerin TCK md. 91 hükmünce yargılanması söz konusu olmaktadır.²¹⁷ Dolayısıyla taşıyıcı annelik uygulamasında kanuna aykırı şekilde embriyo ve üreme hücresi bağışlayanlara, aşılayanlara, bulunduranlara, kullananlara, saklayanlara, nakledenlere, alım ve satımını yapanlara ve alım ve satımına aracılık edenlere, reklam veren veya yayınlayan kişilere üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası ve bin günden iki bin güne kadar adli para cezası öngörülmektedir. Ancak bu düzenleme taşıyıcı anne veya siparişi veren ebeveynler hakkında herhangi bir ceza öngörmemektedir.

Metin'e göre, 7151 sayılı Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 15. maddesinde hükmün uygulanacağı durumlar açıkça belirtilmesine karşın taşıyıcı annelikten açıkça bahsedilmediği gerekçesiyle; kanunda yasa koyucunun amacının 16. maddede düzenlenen taşıyıcı anneliği de 15. maddedeki müeyyidelerin kapsamı altına almak istediği kesin ve net olarak bilinse de, ceza kanunlarının tereddüte yer vermeyecek derecede açık olması esası dolayısıyla 16. maddede düzenlenerek yasaklanan taşıyıcı annelik, 15. maddede açıkça anılmaması nedeniyle bu konudaki yasağın cezai yaptırımının hâlâ söz konusu olmadığı ve taşıyıcı anneye cezai yaptırım uygulanamayacağı sonucuna varılabilir.²¹⁸

Hakeri, 05.12.2018 tarihinde taşıyıcı annelikle ilgili yapılan düzenlemelerin kanunla yapılmasını yerinde bulurken, bu kanuni düzenlemenin yapay dölleme için ayrı bir kanunla düzenlenmeyip 2238 sayılı ODNK'nın içerisine yerleştirilmesi bakımından eleştirmektedir. Hakeri'ye göre düzenlemenin anılan kanun içerisinde yer alması, hâkim ve savcıların düzenlemeyi gözden kaçırmamasına neden olabilecektir.²¹⁹

Daha önce ÜYTE'nin 24/3²²⁰. maddesiyle düzenlenen ancak yönetmelikte düzenlenmesi dolayısıyla sadece idari yaptırımı olan reklam yasağı yukarıda bahsedilen 05.12.2018 tarihli düzenleme ile ceza hükmü getirilmiştir.

²¹⁷ Hakeri, Yapay Dölleme, s.111.

²¹⁸ Metin, s.435-436.

²¹⁹ Hakeri, Tıp Hukuku, s.1289.

²²⁰ ÜYTE md. 24/3: “Bu Yönetmelikte belirlenen ÜYTE uygulamaları ve Yönetmelik dışı uygulamalar konusunda bilgilendirme amacıyla da olsa tüm basın ve iletişim araçları

Ceza hukuku bakımından değinilmesi gereken diğerk bir konu ise soybağının değıştirilmesi ile ilgilidir. Soybağı ailenin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle soybağını değıştirmek, aile düzenine karşı suçlar arasında sayılmıştır.²²¹

Mevzuatımızda yasak olan taşıyıcı annelikle ilgili Türkiye’de sıklıkla karşılaşılan durum, çocuğı doğuran taşıyıcı anne yerine, gönüllü anne adına hastaneye kimlik bildiriminde bulunulması ve sanki gönüllü anne doğurmuş gibi, çocuğun gönüllü ebeveynin nüfusuna kaydettirilmesi durumudur. Böyle bir durumda kadının ya da kocanın diğerk yasal mirasçılarının ya da menfaati olan her ilgilinin ihbarı ile, cumhuriyet savcısı tarafından, Nüfus Hizmetleri Kanunu (NHK) md. 36²²² gereğı nüfus kayıtlarının düzeltilmesi davası açılabilir. Bu durum aynı zamanda soybağının değıştirme suçunu da oluşturmaktadır.²²³

Soybağının değıştirme suçu TCK’nın 231. maddesiyle düzenlenmiştir. Anılan maddenin 1. fıkrası hükmü gereğı “*Bir çocuğun soybağını değıştiren veya gizleyen kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*”²²⁴ denilmektedir. Taşıyıcı annelik ülkemizde yasak olmasına rağmen bu yöntemi uygulayan ve nüfusa kaydolması esnasında, taşıyıcı anne ve kocası yerine, gönüllü ebeveynin isminin yazdırılması durumunda bu suç işlenebilmektedir.²²⁵

ile reklam yapılması yasaktır. Bu yasağı aykırı hareket edenler hakkında ilgili mevzuata göre işlem yapılır.”

²²¹ Erol, s.143.

²²² RG, T: 29.04.2006, S: 26153 .

Nüfus davaları

NHK md. 36: “(1) Mahkeme kararı ile yapılan kayıt düzeltmelerinde aşağıdaki usullere uyulur: a) Nüfus kayıtlarına ilişkin düzeltme davaları, düzeltmeyi isteyen şahıslar ile ilgili resmî dairenin göstereceğı lüzum üzerine Cumhuriyet savcıları tarafından yerleşim yeri adresinin bulunduğu yerdeki görevli asliye hukuk mahkemesinde açılır. Kayıt düzeltme davaları nüfus müdürü veya görevlendireceğı nüfus memuru huzuru ile görülür ve karara bağlanır. b) (Değışik: 19/10/2017-7039/9 md.) Haklı sebeplerin bulunması hâlinde aynı konuya ilişkin düzeltme yapılması hâkimden istenebilir. Ad değışikliği hâlinde, nüfus müdürlüğü bu kişinin çocuklarının baba veya ana adına ilişkin kaydı, soyadı değışikliğinde ise eşin ve ergin olmayan çocukların soyadını da düzeltir.

c) Tespit davaları, kaydın iptali veya düzeltilmesi için açılacak davalara karine teşkil eder.

(2) Kişilerin başkasına ait kaydı kullandıklarına ilişkin başvurular Bakanlıkça incelenip sonuçlandırılır.”

²²³ Şipka, http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_537.htm [Erişim 24.01.2016].

²²⁴ RG, T: 12.10.2004, S: 25611.

²²⁵ Ünver, s.291.

Taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya gelen çocuğun nüfusa kaydolması esnasında, taşıyıcı anne ve kocası yerine, gönüllü ebeveynin isminin yazılması durumunda evrakta sahtecilik suçu da işlenebilmektedir. Bu durum da TCK'nın resmî belgede sahtecilik ve resmî belgenin düzenlenmesinde yalan beyan başlıklı 204 ve 206²²⁶. maddelerinde düzenlenmiştir.²²⁷

Ünver'e göre, bahsi geçen soybağını değiştirme suçu, evrakta sahtecilik ve yalan beyan suçlarına ait tipik hareketler gerçekleştirildiği takdirde, taşıyıcı annelik uygulamasında yardımcı üreme yöntemleri kullanılmasa da yine bu suçlar işlenebilmektedir. Burada söz konusu olan, doğuran kadın dışında bir kadının, kayıtlara anne olarak geçmesidir.²²⁸ Örneğin bir Türk kadını Ukrayna veya Gürcistan'da taşıyıcı annenin yumurtasıyla dünyaya gelen çocuğun, o ülkelerdeki yasal düzenlemeler çerçevesinde anne olarak kendini tescil ettirdiği takdirde soybağını değiştirme ve resmî belgenin düzenlenmesinde yalan beyan suçlarını işlemiş olacaktır.

Hakeri ise gönüllü annenin aynı zamanda genetik anne olması durumunda, resmî belgenin düzenlenmesinde yalan beyan ve çocuğun soybağının değiştirilmesi suçlarının gerçekleşmeyeceğini, mevzuatın doğuran kadını anne kabul etmesinin, medeni hukuku ilgilendiren teknik bir konu olduğunu, tipikliğin gerçekleştiği düşünülse bile haksızlık yanılgısının söz konusu olabileceğini belirterek konuya farklı bir bakış açısı getirmektedir.²²⁹ Ancak taşıyıcı annelikte genetik annenin gönüllü anne olması durumu dışında, geleneksel taşıyıcı annelik yoluyla veya donör

²²⁶ Ünver, s.291-292.

²²⁷ TCK md. 204: “(1) Bir resmî belgeyi sahte olarak düzenleyen, gerçek bir resmî belgeyi başkalarını aldatacak şekilde değiştiren veya sahte resmî belgeyi kullanan kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Görevi gereği düzenlemeye yetkili olduğu resmi bir belgeyi sahte olarak düzenleyen, gerçek bir belgeyi başkalarını aldatacak şekilde değiştiren, gerçeğe aykırı olarak belge düzenleyen veya sahte resmî belgeyi kullanan kamu görevlisi üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Resmî belgenin, kanun hükmü gereği sahteliği sabit oluncaya kadar geçerli olan belge niteliğinde olması halinde, verilecek ceza yarısı oranında artırılır.”

TCK md. 206: “(1) Bir resmî belgeyi düzenlemek yetkisine sahip olan kamu görevlisine yalan beyanda bulunan kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezası ile cezalandırılır.”

²²⁸ Ünver, s.330.

²²⁹ Hakeri, Taşıyıcı Annelik, s.90.

kullanımı yoluyla dünyaya gelen çocukların nüfusa kaydedilmesi sırasında gönüllü annenin ismi yazılması halinde yine soybağını değiştirme suçu gerçekleşecektir.

Soybağının değiştirilmesi suçunun yanı sıra resmî belgede sahtecilik ve resmî belgenin düzenlenmesinde yalan beyan suçları yurtdışında işlendiği takdirde, Türkiye’de ilgili kişiler hakkında dava açılabilir. Bu durumda vatandaş tarafından işlenen suç başlıklı TCK md. 11, yabancı tarafından işlenen suç başlıklı TCK md. 12 ve yabancı kanunun göz önünde bulundurulması başlıklı TCK md. 19 hükümleri dikkate alınmalıdır.²³⁰

TCK’nın vatandaş tarafından işlenen suç başlıklı 11. maddesinde 1. fıkrasında yer verilen “*Bir Türk vatandaşı, 13 üncü maddede yazılı suçlar dışında, Türk kanunlarına göre aşağı sınırı bir yıldan az olmayan hapis cezasını gerektiren bir suçu yabancı ülkede işlediği ve kendisi Türkiye’de bulunduğu takdirde, bu suçtan dolayı yabancı ülkede hüküm verilmemiş olması ve Türkiye’de kovuşturulabilirliğin bulunması koşulu ile Türk kanunlarına göre cezalandırılır.*” şeklindeki hüküm uyarınca bu kişiler Türk kanunlarına göre cezalandırılmaktadırlar.

Taşıyıcı anneliğin yasaklanmadığı ülkelerde çalışan hekimler, çiftlerin hangi ülkenin vatandaşı olduğuna veya hangi ülkede yaşadığına bakmaksızın, mesleğini icra ettiği devletin hukukunu uygulayarak taşıyıcı annelik yöntemiyle çocuk sahibi olmak için gerekli işlemleri gerçekleştirmektedir. Türk Hukukunda yer alan yasaklayıcı hukuki düzenlemeler ve cezai yaptırımlar, Türkiye’de hukuken uygulanması yasak olan üremeye yardımcı tedavi yöntemlerinin ve taşıyıcı anneliğin yurtdışında Türk vatandaşlarına veya yabancı devlet vatandaşı olup da Türkiye’de mutlak meskeni olanlara uygulanabilmesine engel olamamaktadır.²³¹

Taşıyıcı annelik yasağına aykırı davranılarak gerçekleştirilen suçların işlendiğini öğrenen ancak bunu bildirmeyen kişilere “Suçu bildirmeme” başlıklı TCK md. 278²³² hükümleri, suçların işlendiğini öğrenen ancak bunu bildirmeyen kamu

²³⁰ Ünver, s.292, 329, 335.

²³¹ Şensöz Malkoç, Uygulanacak Hukuk, s.19.

²³² TCK md. 278: “(1) İşlenmekte olan bir suçu yetkili makamlara bildirmeyen kişi, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) İşlenmiş olmakla birlikte, sebebiyet verdiği neticelerin sınırlandırılması halen mümkün bulunan bir suçu yetkili makamlara bildirmeyen

görevlilerine “Kamu görevlisinin suçu bildirmemesi” başlıklı TCK md. 279²³³ hükümleri ve son olarak da bu suçları bildirmeyen sağlık personelleri hakkında “Sağlık mesleği mensuplarının suçu bildirmemesi” başlıklı TCK md. 280²³⁴ hükümleri uygulanabilecektir.²³⁵

Taşıyıcı anneliğin ceza hukukundaki yeri hekimler açısından değerlendirildiğinde ise; taşıyıcı annelik uygulaması da bir tıbbi müdahale olduğundan, öncelikle tıbbi müdahalenin hukuka uygunluk şartları yerine getirilmesi bakımından değerlendirilmelidir.

Hasta ile hekim arasındaki sözleşme gereği²³⁶ hekim hastaya karşı aydınlatma, tıp biliminin esasları çerçevesinde en uygun tedaviyi düzenleme, özen gösterme, sır saklama, kişisel verilerin gizliliğini koruma, kayıt tutma, taşıyıcı annelik sürecini takip etme ve süreçten hastayı haberdar etme yükümlülüklerini ifa etmek zorundadır.

Taşıyıcı annelik uygulaması ile ilgili özenli bir şekilde kayıt tutulmalıdır. Bu kayıtlar yapılan işlemler, işlemin yapıldığı tarih ve saatler, taşıyıcı anne ve genetik ebeveynin kimlik bilgilerinin yanı sıra işlemi yapan sağlık personellerinin de kimlik bilgilerini içermelidir.²³⁷ Bu kayıtların sağlık personeli tarafından hukuka aykırı olarak kaydedilmesi halinde ise kişisel verilerin kaydedilmesi başlıklı TCK md. 135²³⁸ söz

kişi, yukarıdaki fıkra hükmüne göre cezalandırılır. (3) Mağdurun on beş yaşını bitirmemiş bir çocuk, bedensel veya ruhsal bakımdan engelli olan ya da hamileliği nedeniyle kendisini savunamayacak durumda bulunan kimse olması halinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza, yarı oranında artırılır.”

²³³ TCK md. 279: “Kamu adına soruşturma ve kovuşturmayı gerektiren bir suçun işlendiğini göreviyle bağlantılı olarak öğrenip de yetkili makamlara bildirimde bulunmayı ihmal eden veya bu hususta gecikme gösteren kamu görevlisi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

²³⁴ TCK md. 280: “(1) Görevini yaptığı sırada bir suçun işlendiği yönünde bir belirti ile karşılaşmasına rağmen, durumu yetkili makamlara bildirmeyen veya bu hususta gecikme gösteren sağlık mesleği mensubu, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Sağlık mesleği mensubu deyiminden tabip, diş tabibi, eczacı, ebe, hemşire ve sağlık hizmeti veren diğer kişiler anlaşılır.”

²³⁵ Ünver, s.329

²³⁶ Türk Hukukunda hekimlik sözleşmesi tanımlanmamıştır. Hasta ile hekim arasındaki sözleşme çoğunlukla vekalet, bunun yanı sıra hizmet, istisna ve bazı durumlarda ise eser sözleşmesi olarak kabul edilmektedir.

²³⁷ Şimşek, Meşruiyet, s.260.

²³⁸ TCK md. 135: “(1) Hukuka aykırı olarak kişisel verileri kaydeden kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir. (2) Kişisel verinin, kişilerin siyasi, felsefi veya dini

konusu olabilmektedir. Yine yapılan işlemlerin ve/veya hastaya ait bilgilerin hukuka aykırı olarak başkalarına verilmesi, ifşa edilmesi gibi eylemler de TCK md. 136²³⁹ gereği, kasten işlenen, verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme suçunu oluşturmaktadır.²⁴⁰

Tıbbi müdahalenin hukuka uygunluk şartları yerine getirilmediği takdirde, hekimler bakımından da ceza sorumluluğu doğmaktadır. Tıbbi müdahalenin hukuka uygunluğu açısından ilk değerlendirilecek husus, işlemi bu konuda yetkinliği olan bir tıp doktorunun yapmasıdır. Mevzuatımızda yapay dölleme ile ilgili özel bir düzenleme bulunmadığından ve taşıyıcı annelik uygulaması yasaklandığından, bu konuyla ilgili işlemlerin birebir benzerliği dolayısıyla ÜYTE düzenlemelerini incelemek yerinde olacaktır. Taşıyıcı anneliğe izin verilmesi halinde, uygulamayı yapacak hekimlerin üremeye yardımcı tedavi konusunda Bakanlıkça onaylı sertifika sahibi kadın hastalıkları ve doğum uzmanı, üroloji uzmanı ve anesteziyoloji ve reanimasyon uzmanı olmaları gerekecektir. Bu durumda TCK md. 26/1²⁴¹ hükmünce yapılan işlem tıp mesleğinin icrası bakımından hukuka uygun sayılacaktır.

Taşıyıcı anneliğe izin verilmesi halinde, ikinci olarak değerlendirilmesi gereken husus ise uygulama yapılacak tüm kişilerin (taşıyıcı anne, gönüllü ebeveyn ve varsa bağışçılar) aydınlatılmış rızalarının olmasıdır. Taşıyıcı annelik uygulaması sırasında tıbben müdahale edilecek tüm kişilere konu işlemi uygulayacak hekimler tarafından yeterli zaman verilerek yöntem, süreç, alternatifler ve riskler bakımından tüm ayrıntılarıyla anlatılmalıdır. Mevzuatımızda aydınlatmanın şekil şartı olmamasına rağmen anlaşmazlık söz konusu olduğunda hekimlerin daha sonra kolay ispat edebilmeleri açısından yazılı olması gerekmektedir. Bu aydınlatmaların yapılmasının ardından makul süre geçtikten sonra tarafların taşıyıcı anneliğe rıza gösterdikleri

görüşlerine, ırki kökenlerine; hukuka aykırı olarak ahlaki eğilimlerine, cinsel yaşamlarına, sağlık durumlarına veya sendikal bağlantılarına ilişkin olması durumunda birinci fıkra uyarınca verilecek ceza yarı oranında artırılır.”

²³⁹ TCK md. 136: “Kişisel verileri, hukuka aykırı olarak bir başkasına veren, yayan veya ele geçiren kişi, iki yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

²⁴⁰ Gökcan, s.427.

²⁴¹ TCK md. 26/1: “ Hakkını kullanan kimseye ceza verilmez.”

taktirde TCK md. 26/2²⁴² gereği, tıbbi müdahale rıza bakımından hukuka uygun olacaktır. Genetik aile açısından da hem kadının hem de kocanın rızası şarttır.²⁴³ Taşıyıcı annelik uygulaması bir zorunluluk hali ya da acil bir durum olmadığından uygulama yapılacak kişilerin rızası olmadığı taktirde hekimin kasten yaralama nedeniyle TCK md. 86²⁴⁴ veya neticesi sebebiyle ağırlaşmış yaralama nedeniyle TCK md. 87²⁴⁵ gereğince cezai sorumluluğu ve beraberinde tazminat sorumluluğu doğmaktadır.

Üçüncü şart ise tıbbi endikasyonun varlığıdır. Mevzuatımızda taşıyıcı annelik bakımından merkezlere ve bu merkezlerde taşıyıcı annelik uygulaması yapan hekimlere yasak söz konusudur. Taşıyıcı anneliğin yasal olduğu varsayıldığında ise uygulamanın tıbben endikasyonunun olması gerekmektedir. Bu durumda daha önce sayılan taşıyıcı annelik uygulamasından yararlanmak isteyen kadının taşıyıcı annelik uygulaması dışında bir yöntemle gebe kalamayacak olması gerekmektedir. Hakeri de “Genetik ailenin, taşıyıcı anne olmaksızın çocuk sahibi olamayacağı hekim

²⁴² TCK md. 26/2: “Kişinin üzerinde mutlak surette tasarruf edebileceği bir hakkına ilişkin olmak üzere, açıkladığı rızası çerçevesinde işlenen fiilden dolayı kimseye ceza verilmez.”

²⁴³ Hakeri, s.519.

²⁴⁴ TCK md. 86: “Kasten başkasının vücuduna acı veren veya sağlığının ya da algılama yeteneğinin bozulmasına neden olan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Kasten yaralama fiilinin kişi üzerindeki etkisinin basit bir tıbbî müdahaleyle giderilebilecek ölçüde hafif olması hâlinde, mağdurun şikâyeti üzerine, dört aydan bir yıla kadar hapis veya adlî para cezasına hükmolunur. Kasten yaralama suçunun; kişinin yerine getirdiği kamu görevi nedeniyle, işlenmesi halinde, şikâyet aranmaksızın, verilecek ceza yarı oranında artırılır.”

²⁴⁵ TCK md.87: “(1) Kasten yaralama fiili, mağdurun; a) Duyularından veya organlarından birinin işlevinin sürekli zayıflamasına, b) Konuşmasında sürekli zorluğa, c) Yüzünde sabit ize, d) Yaşamını tehlikeye sokan bir duruma, e) Gebe bir kadına karşı işlenip de çocuğunun vaktinden önce doğmasına, Neden olmuşsa, yukarıdaki maddeye göre belirlenen ceza, bir kat artırılır. Ancak, verilecek ceza, birinci fıkraya giren hallerde üç yıldan, üçüncü fıkraya giren hallerde beş yıldan az olamaz. (2) Kasten yaralama fiili, mağdurun; a) İyileşmesi olanağı bulunmayan bir hastalığa veya bitkisel hayata girmesine, b) Duyularından veya organlarından birinin işlevinin yitirilmesine, c) Konuşma ya da çocuk yapma yeteneklerinin kaybolmasına, d) Yüzünün sürekli değişikliğine, e) Gebe bir kadına karşı işlenip de çocuğunun düşmesine, Neden olmuşsa, yukarıdaki maddeye göre belirlenen ceza, iki kat artırılır. Ancak, verilecek ceza, birinci fıkraya giren hallerde beş yıldan, üçüncü fıkraya giren hallerde sekiz yıldan az olamaz. (4) Kasten yaralama sonucunda ölüm meydana gelmişse, yukarıdaki maddenin birinci fıkrasına giren hallerde sekiz yıldan on iki yıla kadar, üçüncü fıkrasına giren hallerde ise on iki yıldan on altı yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.”

raporuyla belgelendirilmelidir.” görüşündedir.²⁴⁶ Taşıyıcı anneliğe hekimlerden oluşan bir kurul kararıyla müsaade edilmelidir. Ancak bu sayede taşıyıcı annelik tıbbi bir tedavi yöntemi olarak kullanılabilecektir. Genetik annenin fiziğinin bozulmaması ya da kariyer planlarına engel olması gibi nedenlerle tıbbi gereklilik olmadan taşıyıcı anneliğe izin verilmeyecektir ve suiistimallerin önüne geçilecektir.

Taşıyıcı annelik uygulamalarına izin verilmesi halinde, tıbbi müdahalenin hukuka uygunluk şartları da yerine getirildiği taktirde hekimin dikkatsiz davranışı, özen yükümlülüğünü yerine getirmediği veya müdahale sırasında gereken önlemleri almadığı hallerde ise hekim açısından taksirle yaralama başlıklı TCK md. 89²⁴⁷ hükümleri söz konusu olacaktır. Bilinçli taksir varlığında ise ceza TCK md. 22/3 gereği üçte birden yarısına kadar artırılır. Yukarıda anılan durumlarda ölüm meydana gelmesi halinde ise taksirle öldürme başlıklı TCK md. 85²⁴⁸ hükümleri hekim açısından uygulanabilmektedir. Bu şartlar yerine getirilmeksizin yapılacak tüm taşıyıcı annelik uygulamaları aynı zamanda kişilik haklarını ihlal edecek nitelikte olacaktır.

²⁴⁶ Hakeri, s.518.

²⁴⁷ TCK md. 89: “(1) Taksirle başkasının vücuduna acı veren veya sağlığının ya da algılama yeteneğinin bozulmasına neden olan kişi, üç aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır. (2) Taksirle yaralama fiili, mağdurun; a) Duyularından veya organlarından birinin işlevinin sürekli zayıflamasına, b) Vücudunda kemik kırılmasına, c) Konuşmasında sürekli zorluğa, d) Yüzünde sabit ize, e) Yaşamını tehlikeye sokan bir duruma, f) Gebe bir kadının çocuğunun vaktinden önce doğmasına, Neden olmuşsa, birinci fıkraya göre belirlenen ceza, yarısı oranında artırılır. (3) Taksirle yaralama fiili, mağdurun; a) İyileşmesi olanağı bulunmayan bir hastalığa veya bitkisel hayata girmesine, b) Duyularından veya organlarından birinin işlevinin yitirilmesine, c) Konuşma ya da çocuk yapma yeteneklerinin kaybolmasına, d) Yüzünün sürekli değişikliğine, e) Gebe bir kadının çocuğunun düşmesine, Neden olmuşsa, birinci fıkraya göre belirlenen ceza, bir kat artırılır. (4) Fiilin birden fazla kişinin yaralanmasına neden olması halinde, altı aydan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. (5) Taksirle yaralama suçunun soruşturulması ve kovuşturulması şikâyeteye bağlıdır. Ancak, birinci fıkra kapsamına giren yaralama hariç, suçun bilinçli taksirle işlenmesi halinde şikâyet aranmaz.”

²⁴⁸ TCK md. 85: “(1) Taksirle bir insanın ölümüne neden olan kişi, iki yıldan altı yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Fiil, birden fazla insanın ölümüne ya da bir veya birden fazla kişinin ölümü ile birlikte bir veya birden fazla kişinin yaralanmasına neden olmuş ise, kişi iki yıldan on beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

Yine hekimlerin taşıyıcı annelik için yapay dölleme uygulaması sırasında özen yükümlülüğünü yerine getirmemesi sonucu TCK md. 231/2²⁴⁹ hükmünce soybağını değiştirme suçu da oluşabileceği düşünülmektedir.

Hakeri bu anılan hükümlerin dışında; çocuğu teslim etmeyen taşıyıcı anneye, çocuğu teslim almayan gönüllü anneye ve babaya, çocuğu teslim almayan genetik anne ve babaya ayrı ayrı ceza verilmesi konusunda, sözleşme konusu çocuğun kasten erken ya da ölü doğmasına neden olan taşıyıcı annenin cezalandırılması konusunda, sözleşme konusu çocuğun taşıyıcı annenin kendi çocuğuymuş gibi nüfusa kaydettirmesinin cezalandırılması konusunda, taşıyıcı annelik sözleşmesinin hükümlerini kasten veya taksirle ihlal eden tarafların cezalandırılması konusunda ve yurt içinde veya yurt dışında taşıyıcı annenin ivazlı taşıyıcı annelik yapması için taşıyıcı anneliğe aracılık eden kişilerin cezalandırılması konusunda hukuki düzenlemeler öngörmüştür.²⁵⁰

Taşıyıcı annelik konusunda devletlerin hukuklarının farklılıklar içermesinin yanı sıra uygulama için yapılacak harcamalar arasındaki farklar üreme turizminin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Örneğin taşıyıcı annelik yönteminin ülkemizde yasaklanmış olması nedeniyle her yıl, konuyla ilgili resmi kayıtlar bulunmamasıyla beraber, çocuk sahibi olamayan binlerce çiftin yurtdışında (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Gürcistan, Yunanistan özellikle Rodos ve Girit gibi sınır komşusu ülkelerde) çeşitli merkezlere başvurduğu bilinmektedir.²⁵¹ Eğer taşıyıcı annelik uygulaması, ilgili ülkedeki mevzuatta yasaklanmış ise, çocuk sahibi olmak isteyen çift, bu yöntemden faydalanmak için taşıyıcı annelik yönteminin yasaklanmadığı başka bir ülkeye gitmek suretiyle çözüm aramaktadırlar. Caydırıcı düzenlemelere, hatta hürriyeti bağlayıcı cezalar öngörülmesine rağmen çiftlerin bu çabaları

²⁴⁹ TCK md. 231/s: “Özen yükümlülüğüne aykırı davranarak, sağlık kurumundaki bir çocuğun başka bir çocukla karışmasına neden olan kişi, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

²⁵⁰ Hakeri, s.519.

²⁵¹ Fulya İlçin Gönenç, Medikal Turizm, s.1182; “Taşıyıcı anneler 800 Türk doğurdu” <https://www.medimagazin.com.tr/guncel/genel/tr-tasiyici-anneler-800-turk-dogurdu-11-681-40633.html> [Erişim 02.11.2018].

önlenememektedir.²⁵² Taşıyıcı annelik uygulamasını bünyelerinde gerçekleştiren sağlık kuruluşları ile aradaki bağlantıyı kuran aracı kurumlar, taşıyıcı annelik sözleşmesinin imzalanması için daha önce anlaşılan taşıyıcı annelik yapmaya hazır ve istekli olan kadın ile istem sahibi kişileri buluşturmakta, doğumun gerçekleşmesinin ardından çocuğun bu kişi ya da kişilere teslim edilmesine refakat etmektedir.²⁵³

Bu bağlamda, taşıyıcı anneliğin Türkiye’de yasaklanmış olması, kendi genlerini taşıyan bir çocuğa sahip olmak isteyen kişiler için bir engel olmamakta, aksine bu yasak aşılabılır bir sorun olarak değerlendirilmektedir.²⁵⁴

Üreme teknolojilerindeki bu gelişmeler eşliğinde ve tıbben taşıyıcı annelik gibi bir imkân mevcutken, anne-baba adaylarına bu yola başvurmaya hukuken yasaklamak gerçekçi olmamakta; günümüzde de görüldüğü gibi anne ve babayı taşıyıcı annelik uygulamalarının yasal olduğu hukuk sistemlerine sahip ülkelere gidip bu uygulamayı gerçekleştirme ihtimaline yönlendirmektedir.²⁵⁵

²⁵² Şensöz Malkoç, s.9; Şafak Parlak Börü, Aile Hukukunda Zor Bir Dönemeç: Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Güncel Gelişmeler. *Hukukun Güncel Sorunları Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı* (2018), s.6.

²⁵³ Ayfer Uyanık Çavuşoğlu, “Taşıyıcı Annelik ve Hukuk” <https://www.literaturaktuel.com/tasiyici-annelik-ve-hukuk/> [Erişim 11.04.2016].

²⁵⁴ Ayfer Uyanık Çavuşoğlu, “Taşıyıcı Annelik ve Hukuk” <https://www.literaturaktuel.com/tasiyici-annelik-ve-hukuk/> [Erişim 11.04.2016]; Konuyla ilgili gazete haberleri için bakınız: Embriyolarını Taşımak İçin Bakanlığa Başvurdu. (2018). Medimagazin. <https://www.medimagazin.com.tr/guncel/genel/tr-embriyolarini-yurt-disina-tasimak-icin-bakanliga-basvurdu-11-681-76286.html> [Erişim 11.10.2018]; Volkan Murat Dülger. Organ ve Doku Nakli, Taşıyıcı Annelik ve Sperm Bağışına İlişkin Düzenlemeler Getiren Kanun Teklifi Hakkında Değerlendirme. <http://www.hukukihaber.net/organ-ve-doku-nakli-tasiyici-annelik-ve-sperm-bagisina-iliskin-duzenlemeler-getiren-kanun-teklifi-hakkinda-degerlendirme-makale.6223.html> [Erişim 19.11.2018]; “Yüzlerce kişi taşıyıcı anne olmak veya taşıyıcı anne bulmak için internete ilan veriyor” <https://www.haberturk.com/yuzlerce-kisi-tasiyici-anne-olmak-icin-internete-ilan-veriyor-1824309> [Erişim 19.11.2018]; “Taşıyıcı anne sektöründe her şey dahil 31 bin Euro” <https://www.memurlar.net/haber/789279/tasiyici-anne-sektorunde-her-sey-dahil-31-bin-euro.html> [Erişim 19.11.2018].

²⁵⁵ Ungan Çalışkan, s.505.

BÖLÜM III : KARŞILAŞTIRMALI HUKUK BAKIMINDAN TAŞIYICI ANNELİK

Ülkeler kendi çekinceleri ve iç hukukları doğrultusunda taşıyıcı anneliği infertilite ile mücadele ve genetik hastalıklardan korunmak amaçlı hukuka uygun hale getiren²⁵⁶ düzenlemeler ya da taşıyıcı anneliği reddeden düzenlemeler yapabilmektedir. Taşıyıcı anneliği yasaklayan ülkelerin temel amacı, insan vücudunun metalaşması ve çocuğun bir ürün olarak kabul edilip çocuk satışına karşı olma temel düşüncesine dayanmaktadır.²⁵⁷ Bazı ülkeler ise iç hukuklarında herhangi bir düzenlemeye gitmemişlerdir.

AİHM'nin 2014 yılında yaptığı araştırmada, AİHS'ye taraf otuz beş ülkeden içlerinde Almanya, Avusturya, İspanya, Estonya, Fransa, Finlandiya, İzlanda, İtalya, Moldova, Karadağ, Sırbistan, Slovenya, İsveç, İsviçre ve Türkiye'nin bulunduğu on dördünde taşıyıcı anneliğin açıkça yasaklanmış olduğu; geri kalan ülkelere Andorra, Bosna-Hersek, Macaristan, İrlanda, Letonya, Litvanya, Malta, Monako, Romanya ve Saint-Martin'de bu konuda herhangi bir düzenleme olmadığı ancak; Arnavutluk, Gürcistan, Yunanistan, Hollanda, İngiltere, Rusya ve Ukrayna'da taşıyıcı anneliğin yasal olmakla beraber ivazsız (taşıyıcı annenin hamileliğe bağlı giderler dışında herhangi bir ücret almaması) olması gerektiği, özellikle Gürcistan, Ukrayna ve Rusya'da ticari bir karaktere büründüğü; son olarak Belçika, Çek Cumhuriyeti, Lüksemburg ve Polonya'da herhangi bir hukuki düzenleme olmamakla beraber bu ülkelerde tolere edildiği görülmüştür.²⁵⁸

²⁵⁶ Şensöz Malkoç, s.90.

²⁵⁷ Şensöz Malkoç, Uygulanacak Hukuk, s.16-17.

²⁵⁸ Ungan Çalışkan s.496.

Bu ülkeler dışında, Brezilya ve Avustralya'nın ivazsız taşıyıcı annelik modelini benimsediğini; Yeni Zelanda da ise taşıyıcı annelik hususunda herhangi bir yasal düzenleme olmamasına rağmen, taşıyıcı annelik uygulamasına sıkça başvurulduğu belirtilmektedir.²⁵⁹ Taşıyıcı annelik Çin'de de yasaklanmıştır.²⁶⁰

Taşıyıcı annelik uluslararası bir boyuta sahiptir. İnsanoğlunun üreme arzusu devam ettiği ve çözümü taşıyıcı annelik olduğu müddetçe birçok ülke bu konuyu iç hukuklarında ve uluslararası hukukta tartışmak zorunda kalacaktır.

Bu bölümde bazı ülkelerin iç hukuklarındaki taşıyıcı annelik ile ilgili düzenlemelerine kısaca değinilecektir.

1. KITA AVRUPASI HUKUK SİSTEMİNDE TAŞIYICI ANNELİK

Kıta Avrupası ya da Kara Avrupası hukuk sistemi de denilen bu hukuk sistemi Roma hukukunu esas alan ve yürürlükteki hukuki metinlerin esas alındığı hukuk sistemidir. İngiltere hariç Avrupa'ya hâkim olan bu hukuk sisteminde; hâkimin hukuk yaratması sınırlandırılmıştır ve içtihatlar yardımcı kaynak olarak kullanılmaktadır.²⁶¹

Bu hukuk sisteminin Roma hukuku esaslarını benimsemesinden ötürü de “mater semper certa es/ anne daima apaçık ve aşikârdır” şeklindeki Roma hukuku prensibi gereği doğuran kadının anne olduğu kabul edilmektedir. Bu nedendir ki Kıta Avrupası hukuk sistemini kullanan ülkeler genel olarak taşıyıcı anneliğe izin vermemektedirler.

Gerçekten de incelendiği taktirde Kıta Avrupası Hukuk Sistemini kullanan ve bu çalışmanın konusu olan ülkelere Almanya, Fransa, Avusturya, Japonya, Zürih kantonu hariç İsviçre'nin ve Slovakya'nın iç hukuklarında taşıyıcı anneliğe izin vermediği; ancak yine aynı hukuk sistemini kullanmalarına rağmen Rusya,

²⁵⁹ Ungan Çalışkan, s.497.

²⁶⁰ <https://www.familiesthrusurrogacy.com/surrogacy-by-country/> [Erişim 20.02.2019].

²⁶¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Kara_Avrupası_hukuk_düzeni [Erişim 26.04.2019].

Yunanistan, Ukrayna ve Gürcistan'ın taşıyıcı anneliğe yasal düzenlemeler ile izin verildiği görülmektedir.

Bu çalışmada, Kıta Avrupası Hukuk Sisteminin hâkim olduğu ülkelerden Almanya, Fransa, İsviçre, Avusturya, Japonya, Slovakya, Rusya, Yunanistan, Ukrayna ve Gürcistan'ın iç hukuklarındaki taşıyıcı annelik ile ilgili düzenlemelere yer verilecektir.

Almanya, Türk Hukukundan farklı olarak, mevzuatında taşıyıcı anneliğin tanımını yapmıştır. Taşıyıcı anneliği evlatlığa aracılık olarak kabul etmeyen Alman Evlatlığa Aracılık Kanunu'nun (AdVermiG) 13a paragrafında yapay ya da doğal yollarla döllenenek ya da kendisinden elde edilmeyen bir embriyoyu kendine naklettirip taşıyarak; doğumdan sonra üçüncü bir kişiye veren kimseyi ikame/ yedek anne olarak tanımlamakta ve 13c paragrafında eyleme aracılık edenleri de üç yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza ve para cezasıyla cezalandıracağını belirtmektedir.²⁶²

Almanya, 1 Ocak 1991 tarihli Embriyonun Korunması Kanunu (EschG) ile taşıyıcı anneliğe dair tıbbi müdahaleleri yasaklamıştır. Bu kanun taşıyıcı anneleri ve bunu talep edenleri cezalandırmasa da bu eylemi gerçekleştiren doktorları üç yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza ve para cezası ile cezalandırmaktadır (EschG prg1). Alman Medeni Kanununa (Al. MK) göre doğuran kadın annedir ve dolayısıyla taşıyıcı anne hukuken de annedir (Al. MK prg 1591). Genetik ya da gönüllü anne yabancı bir ülkede doğum belgesine anne olarak kaydedilmiş olsa veya doğan çocuğun velayetini alsa bile hukuken anne değildir. Ancak genetik baba taşıyıcı annenin rızası varlığında ve taşıyıcı annenin evli olmaması durumunda babalığını ispat edebilir (Al. MK prg 1594).²⁶³

Alman hukuku çocuğun kimlik karmaşası yaşama ihtimaline karşın, her iki annenin de çocuğun gelişime etki etmek istemesi sonucu çocuğun hangi anneye yakın hissedeceği konusunda yaşayabileceği tereddüt nedeniyle çocuğun yüksek menfaati için taşıyıcı anneliği açıkça yasaklamıştır.²⁶⁴

²⁶² Ünver, s.315-317.

²⁶³ a.y.

²⁶⁴ Dorneck, s.96-97.

Almanya, Almanya dışındaki ülkelerde taşıyıcı annelik sayesinde doğan çocukları hukuki ebeveynlik açısından iki şekilde değerlendirir. Kabaca; çocuk ülkeye girmişse, taşıyıcı anne evliyse taşıyıcı anne ve eşi hukuki ebeveynidir. Bu durumda genetik ebeveyn evlat edinme yoluyla çocuğun ebeveyni olabilir. Taşıyıcı anne bekarsa genetik baba çocuğu tanıyabilir ve taşıyıcı anne onayıyla hukuki baba olabilir. Çocuk ülkeye girmeden Alman makamları durumdan haberdar olduysa çocuğun ülkeye girme ihtimali yoktur. Çünkü Alman hukuk düzeni taşıyıcı anneyi ve eşini hukuki ebeveyn kabul ederken yabancı makamlar Alman ebeveyni hukuki ebeveyn olarak görürler. Bu durumda genetik ebeveyn için çözüm yurt dışında kalmak olacaktır.²⁶⁵

Fransa’da 1980 yılında nüfus artışındaki duraklama ve evlat edinmelerin azalmasından dolayı yapay döllemeyi kanunla düzenlemiştir.²⁶⁶ Hem yapay dölleme kanununda hem de Fransız Medeni Kanunu’nda açık bir şekilde taşıyıcı annelik uygulaması yasaklanmış ve bu yasak emredici kurallar arasında sayılmıştır.²⁶⁷ Anılan kanunun 16. maddesi 7. fıkrası gereğince “Başkası adına üreme ya da gebeliği içeren her türlü sözleşme geçersizdir”²⁶⁸ denilerek taşıyıcı anneliğe ilişkin anlaşmaların geçersiz olduğunu belirten özel bir hüküm konulmuştur. Bunun da ötesinde, 29.7.1994 tarihli Biyoetik Kanunu ile yapay dölleme düzenlenmiş, bu düzenlemede ticari olsun ya da olmasın her türlü taşıyıcı annelik yasaklanarak, buna aykırı davrananlar için hürriyeti bağlayıcı cezalar öngörülmüştür. Fakat Fransa’da sperm bağı, yumurta bağı ve hatta bazı şartlarla embriyo bağı dahi yasal kabul edilmiştir.²⁶⁹ Fransa’da da çocuk ile annesi arasındaki soybağı ilişkisi doğumla birlikte kurulduğundan doğuran kadın hukuken de anne kabul edilmektedir.²⁷⁰

Fransa her ne kadar iç hukukunda taşıyıcı anneliği yasaklasa da AIHM’nin Mennesson ve Labassee davalarında, taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen ve

²⁶⁵ Dorneck, s.98-99.

²⁶⁶ Erol s.81.

²⁶⁷ Turgut, s.97; Şimşek, s.20.

²⁶⁸ Gizem Seylan, Taşıyıcı Annelik. http://www1.rfi.fr/actutr/articles/104/article_426.asp [Erişim tarihi:09.09.2018].

²⁶⁹ Kırkbeşoğlu, Soybağı, s.71.

²⁷⁰ Gülova Özsoy, s.306.

bu yöntemi uygulayan çift arasında Amerika’da yasal olarak kabul edilen ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkinin, Fransa’da yasal olarak tanınmasının reddedilmesi mahkemece ihlal kabul edilmiştir ²⁷¹

İsviçre’de de tıpkı Almanya ve Fransa’da olduğu gibi çocuk ile annesi arasındaki soybağı ilişkisi doğumla birlikte kurulduğundan doğuran kadın hukuken de anne kabul edilmektedir.²⁷² 18 Aralık 1998 tarihli Tıbben Yardım Edilmiş Üreme Hakkındaki İsviçre Federal Kanunu’nun (FMedG)²⁷³ 4. maddesi ve İsviçre Federal Anayasası’nın 119. maddesi gereği embriyo bağışını ve taşıyıcı anneliğin tüm uygulamaları, anne ve babanın tespitinde sorunlara yol açması gerekçesiyle yasaklamıştır. FMedG’nin 2. maddesi ise taşıyıcı anneyi, “üreme yollarıyla hamile kalmayı, çocuğu doğurmayı ve doğumdan sonra üçüncü bir kişiye teslim etmeyi kabul eden kadın” olarak tanımlamaktadır. Aynı kanun; taşıyıcı anneye üreme sürecini uygulayan kişiyi ve taşıyıcı anneliğe aracılık eden kişiyi hürriyeti bağlayıcı ceza ve para cezası ile cezalandırırken, taşıyıcı anne ve çocuk sahibi olmak isteyen gönüllü ebeveyne herhangi bir ceza öngörmez (FMedG md. 31). Taşıyıcı annelik sözleşmeleri İsviçre Borçlar Kanunu’na göre kesin hükümsüzdür.²⁷⁴

²⁷¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mennesson(no.65192/11) ve Labassee(no.65941/11) davalarında, başvuruların aile hayatına saygı gösterilmesi haklarıyla ilgili olarak, her iki davada da AIHS’nin 8. maddesinin (özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı) ihlal edilmediğine karar vermiştir. Mahkeme ayrıca, çocukların özel hayatına saygı haklarıyla ilgili olarak her iki davada da AIHS’nin 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme Fransız yetkililerin, çocukların Amerika’da Mennesson çifti ve Labassee çiftinin çocukları olarak tanındığına yönelik bilgi sahibi olmalarına rağmen, söz konusu yasal durumu Fransız hukuku kapsamında sağlamayı reddettiklerini gözlemlemiştir. Mahkeme, bu tutarsızlığın çocukların Fransız toplumu içerisindeki kimliklerine zarar verdiğini kaydetmiştir. Mahkeme ayrıca içtihadın, yurtdışında (yasal) taşıyıcı annelik tedavisi sonucu doğan çocuklar ile biyolojik babaları arasındaki yasal ilişkilerin tesis edilmesini tamamen engellediğini kaydetmiştir. Bu durum, taşıyıcı annelik ile ilgili kararlar bakımından Devletlere tanınan geniş takdir yetkisini aştığı şeklinde yorumlanmaktadır. Anneke V. Rüschen, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Taşıyıcı Annelik Yasası (AIHM 26.06.2014 Tarihli 65192/11 No’lu Karar)”, *Fasikül Hukuk Dergisi*, c.9, S.97 (Ankara, 2017), s.14-17; Turgut, s.98-99; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. Mahkeme İçtihatlarına İlişkin Bilgi Notu, s.175 https://www.echr.coe.int/Documents/CLIN_2015_01_181_TUR.pdf [Erişim 19.11.2018].

²⁷² Yılmaz, s.109.

²⁷³ T: 18.12.1998, S:810.11 .

²⁷⁴ Dörr, s.193-195; Özsunay, s.66.

İsviçre’de bu yasağa rağmen taşıyıcı annelik yoluyla bir çocuk dünyaya gelirse ve taşıyıcı anne evli ise genetik ebeveynin çocuğu evlat edinmesi gerekir. Taşıyıcı anne evli değilse babanın çocuğu tanınması yeterlidir. Bu durumda da genetik anne çocuğu evlat edinecektir.²⁷⁵

İsviçre hukuku; taşıyıcı annelik ve embriyo bağışını yasaklarken hem bağışçıya ait hem de kullanan çifte ait kayıtların (isimler, doğum tarihleri, uyruklar, yaşanılan yerler, bağışçının test sonuçları, bağış ve uygulama tarihi vb.) ayrıntılı şekilde tutulmuş olması ve evli çiftlerde kullanılması şartıyla sperm bağışına ve hatta sperm bağışının ivazlı olmasına ise izin vermektedir (FMedG md. 3, 18, 21, 24).²⁷⁶

İsviçre’nin Zürih Kantonunda ise taşıyıcı annelik bazı koşullar sağlandığı takdirde serbesttir. Bu koşullar ise üreme hücrelerinin anne veya babaya ait olması ve taşıyıcı anneliğe uygunluk ile ilgili mahkeme kararının olması koşullarıdır.²⁷⁷

Avusturya Medeni Kanunu’nun 137. maddesi gereği doğuran kadın annedir.²⁷⁸ Çocuğun annesiyle veya annesiyle evli olan erkekle soybağı ilişkisi doğum yoluyla kurulmakta ve genetik annenin çocuk üzerinde hakkı bulunmamaktadır.²⁷⁹ Avusturya da Türk Hukukuna benzer²⁸⁰ şekilde 04.06.1992 tarihli Üreme Tıbbı Kanunu’nun 3. maddesine göre bir kadında, ancak o kadına ait olan yumurta hücreleri kullanılabilir olduğundan dolayı yoldan taşıyıcı annelik de yasaklanmıştır.

Avusturya, yumurta ve sperm bağışını Yapay Döllenme Hakkındaki Kanun’un 3. maddesiyle düzenleyerek yasaklamıştır.²⁸¹ Avusturya bu tutumuyla AİHM’de

²⁷⁵ Şimşek, s.20-21.

²⁷⁶ Özsunay, s.66-68.

²⁷⁷ Şensöz Malkoç, s.90.

²⁷⁸ Yılmaz s.109; Erol, s83.

²⁷⁹ Ünver, s.326.

²⁸⁰ Türk Hukukunda bu konu yönetmelikle, Avusturya hukukunda ise kanunla düzenlenmiştir.

²⁸¹ S.H. ve Diğerleri/Avusturya Davası-57813/00, Mahkeme İçtihadına İlişkin Bilgi Notu No:146, çev. Yasin Sönmez, *Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.1, S.1 (2014), s.123-126.

yargılanmış (S.H. ve Diğerleri / Avusturya (no:57813/00))²⁸² ancak AİHM, Avusturya'nın bu konuyla ilgili ihlali olmadığına karar vermiştir.

Japonya'da taşıyıcı annelik uygulaması yasal değildir ancak Türk Hukukundan farklı olarak taşıyıcı annelik uygulaması ile ilgili herhangi bir suç tipi düzenlenmemiştir. Japonya' çocuk ile annesi arasındaki soybağı ilişkisi doğumla birlikte kurulduğundan doğuran kadın hukuken de anne kabul edilmektedir.²⁸³ Japonya'da taşıyıcı anneliğin kabul edilmemesinin gerekçesi olarak hem gönüllü annenin hem de taşıyıcı annenin fiziksel ve zihinsel açıdan bu uygulamadan etkileneceğinden endişe edilmesi gösterilmektedir.²⁸⁴

Slovak hukukunda taşıyıcı annelik düzenlenmemiştir. Aile Kanunu'nun yardımcı üreme yöntemleriyle ilgili 82/2. maddesi taşıyıcı annelik sözleşmelerini hükümsüz ve geçersiz kılmaktadır. Ancak kendisinin çocuğun annesi olduğunu iddia eden bir kadının veya bu kararda meşru bir ilgisinin olduğunu gösteren çocuğun babasının talebi üzerine, çocuğun annesinin kim olduğuna dair bir şüphenin olduğu belirsizlik söz konusuysa, “anne” mahkeme tarafından belirlenir (Aile Kanunu md. 83). Taşıyıcı annelik Slovak Medeni Hukuku Bölüm 3 ve Bölüm 39 gereği ahlaka ve adaba aykırı kabul edilmektedir. Taşıyıcı anne, çocuğu doğuran kişi olduğundan anne kabul edilir. Babalık ise taşıyıcı anne ve babanın rıza beyanıyla belirlenir. Biyolojik baba aranmaz. Taşıyıcı annenin evli olması halinde taşıyıcı annenin kocası babadır. Koca olan babanın çocuğu reddetmesi halinde biyolojik baba rıza ile

²⁸² Dava, tüp bebek yöntemiyle çocuk sahibi olmak isteyen Avusturyalı iki çift ile ilgilidir. Çiftlerden birinin bir donörün spermini kullanması, diğerinin ise bağışlanan yumurtaları kullanması gerekmiştir. Avusturya hukuku, tüp bebek yöntemi için sperm kullanılmasını ve genel olarak yumurta bağışını yasaklamaktadır. Mahkeme, Avrupa'da tüp bebek işlemi için gamet bağışına izin verilmesi yönünde bariz bir eğilim olmasına rağmen, ortaya çıkan fikir birliğinin halen gelişme aşamasında olduğunu ve yerleşik yasal ilkelere dayandırılmadığını kaydetmiştir. Avusturyalı kanun koyucular, diğer hususlara ilaveten, iki kadının da aynı çocuğun biyolojik annesi olduğunu iddia etmesi olasılığını engellemeye çalışmışlardır. Kanun koyucular, karmaşık etik sorunları ortaya çıkaran ihtilaflı bir meseleye dikkatli bir şekilde yaklaşmış ve kişilerin, Avusturya'da bulunmayan kısırlık tedavisi için yurtdışına gitmelerini yasaklamamıştır. Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesinin (özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı) ihlal edilmediğine karar vermiştir. Ancak Mahkeme, yapay üreme alanındaki yasal ve hızla değişim gösteren bilimsel gelişmelerin yakından izlenmesinin önemini vurgulamıştır.

²⁸³ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.41.

²⁸⁴ Serap Nurhan Çam, s.39.

tanınabilmektedir. Ancak taşıyıcı anne bebeği vermek istemezse hukuken yapacak hiçbir şey yoktur.²⁸⁵

Rusya, Yunanistan, Ukrayna ve Gürcistan'da ise hukuki düzenlemeler yapılarak taşıyıcı annelik yasal bir zemine oturtulmuştur. Ayrıca bir Roma Hukuku prensibi olan doğuran kadının anne olması karinesi bu ülkelerin iç hukuklarında yeniden düzenlenmiştir.

Rusya'da taşıyıcı annelik 1995 yılında Aile Kanunu ile kabul edilip 1996 yılında da kanunun yürürlüğe girmesiyle yasal hale gelmiştir. 2011 yılında Vatandaş Sağlık Kanunuyla da infertilite tedavi yöntemleriyle beraber taşıyıcı anneliğin de tanımı yapılmıştır. Taşıyıcı anneliğe; taşıyıcı anne ile embriyo arasında genetik bağ olmaması, genetik annenin doğum yapmasına engel hali bulunması (rahmin yokluğu, rahim içi veya bağlantılarında deformasyon bulunması, tüp bebek denemelerinin defaatle başarısızlıkla sonuçlanması ve kaliteli embriyo döllenmesine rağmen gebeliğin olamaması gibi) ve taşıyıcı annenin yazılı izni olması şartlarıyla izin verilir. Buna göre taşıyıcı anne yumurta donörü olamaz yani geleneksel taşıyıcı annelik yasal değildir. Taşıyıcı anne istediği an sözleşmeden cayabilir. Rusya'da taşıyıcı anne olmak içinse 20-35 yaşları arası, en az bir en fazla üç sağlıklı çocuk sahibi, fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı aynı zamanda doğum yapmaya engel hali bulunmadığına dair sağlık raporu ve eğer evli ise kocasının rızası olması gerekmektedir. Rusya da bu koşullar sağlandığında ticari olsun ya da olmasın taşıyıcı annelik yasal bir hale gelmektedir (Rus Aile Kanunu md. 51-54). Yabancılar da bu konuda Rus vatandaşları ile aynı haklara sahiptir. Taşıyıcı annelik yoluyla doğan çocukların nüfus kaydı taşıyıcı anne rızası, evlat edinme yolu ya da mahkeme kararıyla tescil şeklinde gerçekleşmekte ve ilgili düzenlemeler Rus Aile Kanunu'nun 51-52. maddeleri ve Medeni Hal Sicili Hakkındaki Federal Kanun'un 16. paragrafında yer almaktadır. Rusya'da çocuğun sözleşme konusu olmadığı taşıyıcı annelik sözleşmeleriyle ilgili yasal düzenlemeler de mevcuttur.²⁸⁶ Ayrıca Rus

²⁸⁵ Piry, Jùdovà, s.755-765.

²⁸⁶ Ünver, s.297-303.

hukukuna göre taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya gelen çocuk 18 yaşına geldiğinde, taşıyıcı annesinin ebeveynlik haklarını geri isteyebilmektedir.²⁸⁷

1995 tarihli Rus Aile Kanunu'nun 4. paragrafı her ne kadar taşıyıcı annelik uygulamasına başvuracak çiftin heteroseksüel ve evli olması istese de aksi durumun mahkemeye intikal etmesi durumunda Rus mahkemeleri bu yolla doğan çocuğu gönüllü ebeveyne vermektedirler. Bu nedenle 2011 tarihinde Rus Sağlık Kanununda yapılan değişiklikle artık evlilik şartı aranmamaktadır.²⁸⁸

Rusya'da ivazlı taşıyıcı annelik de yasal olduğundan yoksul kesimler için taşıyıcı annelik önemli bir kazanç kapısı haline gelmiştir.²⁸⁹

Yunanistan'da taşıyıcı annelik ilk olarak Yunan Medeni Kanun'un md. 1458'de düzenlenmiş ve yasal kabul edilmesi birtakım şartlara bağlanmıştır.²⁹⁰ 2002 yılında ise taşıyıcı annelik tekrar düzenlenerek, heteroseksüel çiftler ve tek kadınlarla sınırlandırılmıştır. Taşıyıcı annelik sözleşmesinin doğumdan önce yapılması ve yazılı olarak yapılmasının yanında taşıyıcı annenin anlaşmadan önce hâkimden ön onay alması gerekmektedir. Yunanistan'da da Rusya'da olduğu gibi geleneksel taşıyıcı anneliğe izin verilmemektedir. Taşıyıcı anne ile çocuk arasında genetik bir bağ olması Yunan Medeni Kanunu'nun md. 1456 gereğince yasaklanmıştır. Taşıyıcı annenin çocuk üzerinde ebeveynlik hakkı yoktur ve doğumdan sonra gönüllü aileye sözleşme gereği teslim etmek zorundadır. Ancak taşıyıcı anne çocukla genetik bir bağ ispat ettiği takdirde annelik hakkı doğmaktadır.²⁹¹

²⁸⁷ <https://www.familiesthrusurrogacy.com/surrogacy-by-country/> [Erişim 20.02.2019].

²⁸⁸ Ünver, s.299-300 .

²⁸⁹ Esra Dardağan Kibar, Uluslararası Özel Hukukta Soybağı ve Velayete İlişkin Sorunlar. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.8, S1 (İstanbul, 2011), s.551.

²⁹⁰ Şimşek, s.21: Bu şartlar ise tıbbi açıdan taşıyıcı annenin bebek doğurabilecek sağlıkta olması ve gönüllü annenin tıbbi açıdan bebek doğuramayacağını ispatlanmış olması; taraflar arasındaki sözleşmenin yazılı olması, taşıyıcı annenin evli olması halinde taşıyıcı annenin kocasının bu uygulamaya izin vermiş olması; uygulamanın ivazsız olması ve taşıyıcı anne ile gönüllü annenin Yunanistan'da oturuyor olmaları gerekmektedir.

²⁹¹ Ünver, s.307-308.

Sözleşmede maliyetler, prosedürler, ödeme eksikliği durumu, yasal kürtaj durumu, doğum sonu çocuğun teslimi gibi konular katılan tarafların rızasıyla oluşturulmalıdır. Taraflar doğum ve gebeliğe ait riskler konusunda da bilgilendirilmelidir.²⁹²

Yunanistan'da taşıyıcı anneliğin ivazsız olması şartı olsa da makul giderler için ödeme yapmaya izin verilmektedir. Taşıyıcı anneliğe ilişkin; klinik ve taşıyıcı annenin masrafları (taşıyıcı annenin tıbbi bakımı, giyimi, kliniğe ulaşımı, doğum maliyetleri, gebelik esnasındaki ve doğum sonrasındaki tedavi masrafları, taşıyıcı annenin tıbbi her türlü tetkikleri ve gebelikten kaynaklanan çalışamama dolayısıyla kazanç kaybı) dışında herhangi bir kuruluşa veya üçüncü kişilere yapılacak ödemeler Yunan Medeni Kanunu'nun 1458. maddesi gereği yasaklanmıştır.²⁹³

Ukrayna'da da taşıyıcı annelik uygulamaları yasaldır. Çernobil Felaketi sonrasında, devletin, çocuk sahibi olmak isteyen çiftlere mümkün olduğunca yardımcı olmaya çalıştığı, çocuk sahibi olmayı kolaylaştıracak her türlü yöntemle sıcak baktığı bilinmektedir.²⁹⁴ Ukrayna'da taşıyıcı annelik ilk kez 1995 yılında gerçekleşmiş olup²⁹⁵ 2002 yılından itibaren yasaldır ve Ukrayna Taşıyıcı Annelik Kanunu, taşıyıcı annelik uygulamalarını en kolaylaştıran kanun olarak bilinmektedir. Yumurta ya da sperm bağışına ek embriyo bağışı ile de taşıyıcı annelik uygulanabilir. Ticari embriyo bağışı da yasaldır. Taşıyıcı anne olmak isteyen kadınlarda ise; 20-40 yaş arasında olmak, fiziksel ve zihinsel açıdan sağlıklı olmak ve en az bir çocuk sahibi olmak şartı vardır. Taşıyıcı anne bekar ya da evli olabilir. 01.01.2004 tarihinde yürürlüğe giren Ukrayna Aile Kanunu'na göre, doğan çocuk, gönüllü ebeveynin çocuğu olup; taşıyıcı anne gönüllü ebeveynin haklarına sahip değildir.²⁹⁶

Ukrayna, taşıyıcı annelik konusunda liberal yasal düzenlemeye sahip olmasının yanı sıra taşıyıcı anneliğe ilişkin ücret tarifesinin düşük olması sebebiyle de tercih edilen bir ülkedir.²⁹⁷ İvazlı taşıyıcı annelik sözleşmelerinde, taşıyıcı annenin verdiği hizmet ve doğum masrafları için herhangi bir ücret sınırlaması bulunmamakta, gönüllü

²⁹² a.g.m., s.307-308.

²⁹³ Ünver, s.307-311.

²⁹⁴ Dardağan Kibar, s.551.

²⁹⁵ Nuray Ekşi, (Mahkeme Kararları), s.7.

²⁹⁶ Ünver, 320-322.

²⁹⁷ Nuray Ekşi, (Mahkeme Kararları), s.7.

ebeveynlerin isimleri doğumdan sonra doğum sertifikasına kaydedilmekte, gönüllü ebeveynler hukukun de ebeveyn kabul edilmektedir. Taşıyıcı anne hukuki ebeveyn kabul edilmemekte dolayısıyla çocuk üzerinde herhangi bir hakkı bulunmamaktadır. Taşıyıcı anne; ancak taşıyıcı annenin aynı zamanda genetik anne de olduğu durumlarda, çocuğu saklı tutma hakkına sahiptir. Bu durumda taşıyıcı anne, doğum öncesi yapılan sözleşme ile annelik haklarından feragat ettiğini belirtse bile kararından cayabilir. Ukrayna mevzuatı böyle bir durum söz konusu olduğunda; gönüllü baba genetik baba olsa bile, taşıyıcı anneden çocuğunu almamaktadır. Bu durum dışında taşıyıcı annelik uygulamasıyla dünyaya gelen çocuk, gebelik anından itibaren hukukun gönüllü ailenin çocuğu kabul edildiğinden taşıyıcı anne sebebi ne olursa olsun çocuğu vermekten vazgeçmemektedir.²⁹⁸ Taşıyıcı annelik uygulamasına başvuran çiftlerin evli ve nikahlı olmaları şartı vardır. Ayrıca homoseksüel çiftlere izin verilmemektedir.²⁹⁹

Ukrayna tarihinde taşıyıcı annelik ile ilgili bilinen tek bir dava vardır. Bu dava aynı zamanda Sovyetler birliğinin de tek davasıdır. Dava, Ukraynalı Lyudmila ve Alexander çifti, Lyudmila'nın 49 yaşında olması nedeniyle bebek sahibi olamamaları üzerine arkadaşları Elena ile 10.000 dolar karşılığı sözel anlaşma yapmaları ile ilgilidir. Daha sonra Elena bebeği vermekten vazgeçmiş ve çift ile iletişimi kesmiştir. Ancak mahkeme bebeğin Lyudmila ve Alexander çiftine iadesine hükmetmiştir.³⁰⁰

Gürcistan mevzuatında taşıyıcı annelik, sperm ve yumurta bağıışı yasaldir ve taşıyıcı annelik uygulaması için sadece evli çiftlere izin verilmektedir.³⁰¹ Gürcistan'da taşıyıcı anneler en az bir çocuk sahibi ve sağlıklı bir sosyal yaşamı olan kişilerdir. 1997 tarihli kanuna göre, sperm veya yumurta bağıışında bulunan kişi aile hukukundan kaynaklı haklara sahip değildir. Taşıyıcı anne bebeği sahiplenemez. Bu yolla dünyaya gelen çocuğun anne ya da baba hanesine bağıışçıların isimleri yazılmaz. Taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya gelen çocukların da doğum belgesine taşıyıcı anne ismi yazılmaz; gönüllü ebeveynin isimleri yazılır. Doğum belgesine

²⁹⁸ Ünver, s.320-322; Metin, Taşıyıcı Annelik, s.41-42.

²⁹⁹ Kalaycı, s.72.

³⁰⁰ Ünver, s.322-323.

³⁰¹ Kalaycı, s.72.

gönüllü ebeveynlerin adının doğum belgesine yazılması içinse taşıyıcı annelik sözleşmesi, taşıyıcı anneye yardımcı üreme teknikleriyle döllen embriyonun yerleştirildiğine ilişkin ilgili kliniğin düzenlediği belge ve doğumun gerçekleştiği klinik tarafından düzenlenen doğum belgesi gereklidir.³⁰²

2. COMMON LAW SİSTEMİNDE TAŞIYICI ANNELİK

Anglosakson hukuk sistemi olarak da adlandırılan bu hukuk sistemi İngiltere'den köken almıştır. Hâkimin hukuk yaratmasının ve içtihatların ön planda olduğu bu sistem; İngiltere dışında Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Birleşik Krallığın eski sömürgesi olan ülkelerin de kullandığı hukuk sistemidir.

Common Law sisteminin taşıyıcı anneliğe bakışı ise genel olarak uygulamaya izin verilmesi yönündedir. Gerçekten de taşıyıcı annelik bakımından incelendiğinde Common Law Sistemini kullanan ülkelerden İngiltere, Amerika Birleşik Devletlerinin bazı eyaletleri, Kanada, Avustralya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Afrika ve Hindistan ve İsrail'in taşıyıcı anneliği kabul ettiği görülmektedir.

İngiliz Hukuku'nda taşıyıcı annelik düzenlemesi ilk olarak 1985 tarihli Taşıyıcı Annelik Sözleşmesi Kanunu'nda yer almıştır. Daha sonra 1990 tarihli İnsan Döllenme ve Embriyoloji Kanunu'nda 1985 tarihli bu kanuna atıfta bulunarak daha ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.³⁰³

İngiltere'de 1990 tarihli İnsan Döllenme ve Embriyoloji Kanunu'na (Human Fertilisation and Reproduction Act)³⁰⁴ göre hem sperm bağıışı hem yumurta bağıışı ve de embriyo nakli serbesttir.³⁰⁵

³⁰² Ünver, s.323-325.

³⁰³ Turgut, s.90.

³⁰⁴ T: 1990, S: 37.

³⁰⁵ Kırkbeşoğlu, Soybağı, s.68; Elif Şen ve Merve Görkem Kocabıçak, “Heterolog Döllenmenin Soybağı ve Ceza Hukuku Açısından Sonuçları” *II Uluslararası Tıp Hukuku Kongresi Bildirileri Kitabı*, s.1269.

İngiltere 1 Kasım 1990 da yaptığı yasal düzenleme ile sadece tıbbi gerekçelerle başkası adına yapılan hamilelik sözleşmelerine; çocuğun genetik bakımından en azından gönüllü çiftten bir tanesiyle bağlantılı bulunması ve bu embriyonun taşıyıcı anneye nakledilmesi, gönüllü çiftin 18 yaşını tamamlamış olması, talep esnasında gönüllü çiftin çocukla beraber yaşıyor olması, gönüllü çiftin doğumdan itibaren altı aylık süre içinde mahkemeye başvurmuş olması, bunun dışında mahkemenin taşıyıcı anneliğin herhangi bir ücret ya da menfaat karşılığı yapılmadığına kanaat getirmesi, taşıyıcı annenin tam rızası olması, aynı şekilde genetik ve hukuki babanın da tam rızasının olması ve mahkemenin tarafların sonuçları bilerek, anlayarak, bu karara rıza gösterdiklerine kanaat getirmesi,³⁰⁶ ve evli çiftlerden en az birinin ulusal topraklarda ikamet etmesi kaydıyla izin vermektedir.³⁰⁷

Taşıyıcı anneye ücret ödenebilmektedir ancak bu ücret sözleşme bedeli değil gebelik nedeniyle oluşan masraflar içindir.³⁰⁸ Taşıyıcı anne ayrıca kendisine para ödenmesi için dava açamaz.³⁰⁹ Bunun yanı sıra, taşıyıcı annelik sözleşmeleri ülke içinde veya dışında ticari amaçla yapılırsa batıl kabul edilir. İngiltere’ de kanunen çocuğun annesi onu dünyaya getiren kadındır³¹⁰ ve genetik anne hukuken evlat edinme yolu ya da mahkeme kararı ile anne sıfatı kazanabilir.³¹¹ Bu durumda gönüllü ebeveyn ise “ikinci derece kanuni ebeveyn” kabul edilmektedir.³¹² Taşıyıcı annenin bebeği vermeyi reddetmesi durumunda gönüllü ailenin genetik ebeveyn olması durumunda bile taşıyıcı anneyi bebeği teslim etmeye zorlama hakkı yoktur.³¹³

İngiltere’de 2010 tarihli yeni bir kanun ile konunun düzenlendiği ve bu konuda reklam ve aracılık yapmanın yasaklandığı belirtilmektedir.³¹⁴ Ayrıca reklam ve

³⁰⁶ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.38; Hakeri, s.511-512; Dardağan Kibar, s.552-553.

³⁰⁷ Gizem Seylan, Taşıyıcı Annelik. http://www1.rfi.fr/actutr/articles/104/article_426.asp [Erişim tarihi:09.09.2018].

³⁰⁸ Hakeri, s.512.

³⁰⁹ Kalaycı, s.69.

³¹⁰ Dardağan Kibar, s.552-553; Yılmaz, s.109; Ünver, s.315.

³¹¹ Hakeri, s.511.

³¹² Ünver, s.315.

³¹³ Şimşek, s.19.

³¹⁴ Erol, s.44.

aracılık yapanlar hakkında dört aya kadar hapis cezası uygulanacağı hüküm altına alınmıştır.³¹⁵

Amerika Birleşik Devletleri'nde ise taşıyıcı anneliğe bakış açısı eyaletten eyalete değişmektedir. California, Nevada, Arkansas, Minnesota, Florida, Wisconsin, Illinois, New Hampshire, Virginia eyaletlerinde taşıyıcı annelik yasaldır. Kuzey Dakota gestasyonel taşıyıcı anneliğe, Washington ise ticari olmayan taşıyıcı anneliğe cevaz vermektedir. Arizona ve Columbia eyaletleri bu müesseseyi açıkça yasaklamakta, New York ve Michigan eyaletleri cezai müeyyideye bağlamakta, Indiana, Kentucky, Louisiana ve Nebraska bu tip sözleşmelerin geçersiz olacağını kabul etmişlerdir.³¹⁶ Taşıyıcı anneliği yasaklayan eyaletler insanlık onurunun korunması ve yoksul insanların maddi kaygılarla bu yola başvurmak zorunda kalmasını gerekçe göstermişlerdir.³¹⁷

California, Maryland, Massachusetts, Ohio, Pennsylvania, South Carolina, Alabama, Arkansas, Connecticut, Illinois, Iowa, Nevada, North Dakota, Oregon, Tennessee, Texas, Utah ve Batı Virginia eyaletlerinde ivazlı taşıyıcı annelik uygulamalarına izin verilmektedir.³¹⁸

California eyaleti, taşıyıcı annelik uygulamaları konusunda en olumlu eyalet olmakla birlikte, konuyu geniş bir biçimde yorumlayan kararları ile tüm Amerikan mahkemelerine öncülük etmişlerdir.³¹⁹

ABD'de, taşıyıcı annelik sözleşmesiyle ilgili olarak dinsel ve etik sorunlar yanında, anayasal ve hukuki yönden birçok tartışma bulunduğu gibi; çocuk isteyen eşler ile taşıyıcı anne arasındaki ilişkilerin oluşturulması konusunda çalışan aracılardan hukuki durumları da tartışmalıdır.³²⁰

³¹⁵ Kalaycı, s.69.

³¹⁶ Ungan Çalışkan, s.496-497.

³¹⁷ Kalaycı, s.69.

³¹⁸ <https://www.familiesthrusurrogacy.com/surrogacy-by-country/> [Erişim 20.02.2019].

³¹⁹ Yılmaz, s.79.

³²⁰ Erol, s.43.

Tıpkı İngiltere’de olduğu gibi Amerika Birleşik Devletleri’nde de 1073 tarihli “Ebeveyne İlişkin Yeknesak Kanun” ile çocuğu doğuran kadının anne olduğu belirtilmiştir.³²¹

Uygulamanın yaygın olduğu ABD’nin bazı eyaletlerinde aile ile taşıyıcı anne arasında, taşıyıcı annenin velayetten doğan haklarını ortadan kaldırmak amacıyla bir evlat edinme sözleşmesi yapılmakta ve bu sözleşmeyi yapma yükümlülüğü ise taşıyıcı annelik sözleşmesi ile taşıyıcı anneye yüklenmektedir.³²²

Illinois Eyaleti “2004 Vekil Gebelik Yasası”nda ivazlı taşıyıcı anneliğe (genetik bağın olmaması durumunda) uygun şartlar olduğu takdirde izin vermiştir. Bu yasaya göre taşıyıcı annelik için uygunluk şartları şunlardır: “1) Taşıyıcı anne en az 21 yaşında olmalı, 2) en az bir çocuk doğurmuş olmalı, 3) herhangi bir üst yaş sınırı ya da çocuğun hala hayatta olması ya da taşıyıcı annenin aile sahibi olması dikkate alınmaz, 4) tıbbi ve ruhsal sağlık değerlendirmelerini tamamlamış ve bir sağlık sigorta poliçesi almış olmalı, 5) anlaşma ve anlaşmanın hukuki sonuçları hakkında bağımsız yasal tavsiye almış olmalıdır.”³²³

Gönüllü ebeveynler için uygunluk şartları ise şunlardır: “1) Ebeveynlerden en az biri embriyoya genetik katkıda bulunmalıdır, 2) çift durumunda kısmi genetik bağlantıya izin verilebilir, 3) amaçlanan ebeveynlerin gestasyonel taşıyıcı annelik için tıbbi bir ihtiyaçlarının olması gerekir, 4) uzman bir tıp profesyoneli tarafından imzalı bir beyanname ile ispat edilmelidir, 5) ruh sağlığı değerlendirmesini tamamlamış olmak gerekir, 6) anlaşma ve anlaşmanın hukuki sonuçları hakkında bağımsız yasal tavsiye almış olmalıdır.”³²⁴

Taşıyıcı annelik sözleşmesinin uygulanabilir olması için gereken şartlar ise şunlardır: “1) yazılı olmalı ve taşıyıcı annenin gebeliğinden önce yapılmalıdır, 2) ayrıca iki yetkili yetişkin tanık tarafından imzalanmış olmalıdır, 3) taşıyıcı annenin kocası varsa onun da onayı gerekir, 4) onun da anlaşmaya taraf olması gerekir, 5) taşıyıcı

³²¹ Kalaycı, s.69.

³²² Yılmaz, s.9.

³²³ Ünver, s.304.

³²⁴ a.g.m., s.304-305.

anne (ve kocası) ve amaçlanan ebeveynler yasal tavsiye almış ve tavsiye almış olduğunu yazılı bir onay ile imzalaması gerekmektedir.’’³²⁵

Tüm bunlara ek olarak Amerika Yüksek Mahkemesi; taşıyıcı annelik sözleşmelerindeki rızayı kusurlu kabul etmektedir. Mahkemeye göre; doğumdan önce gerçekleştirilen sözleşmede, taşıyıcı anne bebekle arasında gelişebilecek duygusal bağı tahmin edemeyeceğinden, verdiği rızanın farkındalığının eksik olması ve tam gönüllü olmamasından ötürü, gerçek kararın ancak doğum sonrasında anlaşılacağını belirtmektedir.³²⁶

Kanada’da tıpkı İngiltere’deki gibi doğuran kadın anne kabul edilmektedir.³²⁷ Kanada’da 29 Mart 2004 tarihli Yardımcı Üreme Teknikleri Kanunu (*Assisted Human Reproduction Act*) ile belli şartlar altında sperm ve yumurta bağıışı veya embriyo nakline izin verilmiştir.³²⁸ Kanada’da ivazsız taşıyıcı annelik benimsenmiştir.³²⁹ Kanada vatandaşı olmayanlar da ivazsız taşıyıcı annelikten yararlanabilmektedirler.³³⁰

Avustralya’da da durum ABD’deki durumla benzerlik göstermektedir. Bazı eyaletlerde taşıyıcı annelik ile ilgili hukuki düzenleme mevcutken, bazı eyaletlerde hiçbir düzenleme mevcut değildir. Avustralya’da genel eğilim ivazlı taşıyıcı anneliği yasaklamak yönündedir. Ancak ivazsız taşıyıcı anneliğe müsaade edilmektedir.³³¹ Avustralya’da taşıyıcı annelik uygulamasıyla ilgili reklam yapma yasağı vardır. Etik kurul onayı gerekmele beraber, yabancılar taşıyıcı annelik uygulamasından yararlanamamaktadırlar.³³²

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde doğuran kadın annedir ve dünyaya gelen her çocuk, her halükârda, annesinin yasal mirasçısıdır.³³³ 2009 yılında yürürlüğe giren

³²⁵ Ünver, s.305.

³²⁶ Turgut, Işık, s.238.

³²⁷ Yılmaz, s.100.

³²⁸ Kırkbeşoğlu, Soybağı, s.68.

³²⁹ Ungan Çalışkan, s.497; Yılmaz, s.100-102.

³³⁰ <https://www.familiesthrusurrogacy.com/surrogacy-by-country/> [Erişim 20.02.2019].

³³¹ Hakeri, s.511.

³³² <https://www.familiesthrusurrogacy.com/surrogacy-by-country/> [Erişim 20.02.2019].

³³³ Feyzi Hansel, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Yapay Döllenme Uygulamaları” *Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu* (Lefkoşe: Türkiye Barolar Birliği, 2014), s.164.

“Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Tüzüğü” ne göre, her ne sebeple olursa olsun in vitro yöntemlerle döllenmiş yumurtanın bir başka taşıyıcı anneye nakledilmesi yasaklanmıştır. O dönemde Türkiye’de 2010 yılında yürürlüğe giren Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik’le neredeyse tam bir uyum içerisindeydi.³³⁴

Ancak yasak olan taşıyıcı annelik, 27 Ekim 2014 tarihli oybirliğiyle kabul olunan “İnsan Hücre, Doku ve Organ Nakli ile İlgili Kuralları Düzenleyen Yasa” ile tekrar düzenlenmiştir. Bu yasanın “Hücre, Doku ve Organların Tedarik Edilmesi, Organ Dağıtımı, Hücre, Doku ve Organ Bağışını Kontrol Eden İlkeler, Veri Korunması, Gizlilik İlkesi ile Hücre ve Dokuların, Ülkeye Girişi ve Ülkeden Çıkışı ile Organların Ülkelerarası Değişimi ile İlgili Kurallar”ı içeren 24. maddesinin 6. fıkrasının B bendine göre; “Bu Yasa altında çıkarılacak mevzuatta belirlenen durumlarda Etik Onay Komitesinin onayı ile Yetkili Otorite tarafından taşıyıcı anneliğe izin verilebilir.” denilmektedir. Ayrıca, aynı yasanın 6. fıkrasının C bendi “Bu Yasa altında çıkarılan mevzuatta belirtilen kurallara ve kriterlere uygun olarak kadın üreme hücresi alınabilir.” derken; 6. fıkrasının Ç bendi ise “Kırk beş (45) yaşını doldurmuş kişilere embriyo transferi yapılabilmesi için bu Yasa altında çıkarılan mevzuatta belirtilen özel tetkiklerin yapılması ve Etik Onay Komitesinin onayının alınması zorunludur.” demektedir.³³⁵

Aynı kanunun 32. maddesi ise taşıyıcı anneliğe izin verilmesine ilişkin usul ve esaslar konusunda Bakanlık tarafından hazırlanacak ve Bakanlar Kurulunca onaylanarak Resmî Gazetede’ de yayımlanacak tüzükler yapılmasını emretmiştir.³³⁶

2016 yılında yürürlüğe giren “İnsan Hücre, Doku ve Organ Nakli ile İlgili Kuralları Düzenleyen 57/2014 sayılı Yasa” md. 32 altında hazırlanan tüzüğün³³⁷ onbirinci kısmında “Taşıyıcı Anneliğe İzin Verilmesinin Şartları ve Taşıyıcı Annelikte Uygulanacak Tetkikler” başlığıyla düzenlenen 27. maddesinin 1. fıkrası hükmünce; “*Bir kadının taşıyıcı anne kullanımı için aşağıda belirtilen şartların en az birisinin*

³³⁴ Hansel, s.149-157.

³³⁵ <http://www.mahkemeler.net/tuzuk/381-2016.pdf> [Erişim 19.11.2018].

³³⁶ <http://www.mahkemeler.net/tuzuk/381-2016.pdf> [Erişim 19.11.2018].

³³⁷ KKTC RG, T: 21.06.2016, S: 80.

olması halinde Yetkili Otorite tarafından kadının taşıyıcı anne kullanımına izin verilir:

- (A) Doğuştan uterusun yokluğu;
- (B) Uterusun iyi veya kötü huylu olayları sonrası uterusun alınmış olması;
- (C) Uterusun doğumsal anomalileri (T şeklinde uterus, hipoplastik uterus);
- (Ç) Uterusun düzeltilemez olması;
- (D) Kadının hayatını tehlikeye atabileceği tıbbi durumlar;
 - (a) ciddi kalp hastalığı olması;
 - (b) ciddi böbrek yetmezliği olması;
 - (c) meme kanseri öyküsü olması;
 - (ç) HELLP sendromunun gelişmiş olması;
- (E) Yukarıdaki (A), (B), (C), (Ç) ve (D) bendlerinde belirtilen kriterlere ek tetkikler Koordinasyon Kurulu tarafından istenebilir.”

Adı geçen maddenin 2. fıkrası hükmünce “Taşıyıcı anneliğe aşağıdaki şartların olması halinde Yetkili Otorite tarafından izin verilir:

- (A) Taşıyıcı anne adayı 21-40 yaş arasında olması;
- (B) Kimlik ve tıbbi bilgilerini sunmuş olması;
- (C) Koordinasyon Kurulunca istenen ek bilgileri sunması.”

Yukarıdaki şartlar tamamlandığı takdirde Koordinasyon Kuruluna izin için başvurulur. Taşıyıcı anne adayı, gönüllü anne ve varsa partneri kurul tarafından düzenlenen bilgilendirme ve onam formunu imzalarlar.

Halen yürürlükte olan bu yönetmelikte tanımlar, uygulanacak prosedürler, yasaklar ve hatta yapılacak testler bile mevcuttur ancak bunlar dışında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu yönüyle yönetmeliğin detaylı hazırlanmadığı söylenebilmektedir. Burada da soybağı ve soybağıyla ilintili diğer hukuki düzenlemeler yapılmamıştır.³³⁸

³³⁸ Rağbe Yankın, KKTC’de Yapay Döllenme (Tüp Bebek) ve Uygulamadaki Hukuki Mevzuat, II Uluslararası Tıp Hukuku Kongresi Bildirileri Kitabı, s.1248-1249.

Common Law Sistemini kullanan ve genel olarak taşıyıcı anneliği yasal düzenlemelerle kabul eden ülkelerin yanında, daha önceki yıllarda tüm dünyaya taşıyıcı annelik hizmeti vermelerine rağmen son yıllarda sadece kendi vatandaşları ile sınırlayan ülkeler de mevcuttur. Gerçekten de bakıldığında Güney Afrika ve Hindistan çok yakın tarihli düzenlemelerle taşıyıcı annelik uygulamalarını sadece vatandaşlık bakımından değil özgürlükler bakımından da ciddi anlamda kısıtlamışlardır.

Güney Afrika Hukuk Komisyonu'nun taşıyıcı anneliğe ilişkin 1993 tarihli raporunda, "taşıyıcı anne" kavramı yerine "ev sahibesi anne" (*hostess mother*) kavramı kullanılmıştır.³³⁹ Güney Afrika'da 1987 tarihli Çocukların Kişisel Durumuna Dair Kanun'la soybağı hükümleri; sperm bağı ve yumurta bağısını içine alacak şekilde düzenlenmiştir. Buna göre, kocasının rızasıyla evli kadında üçüncü kişilere ait üreme hücrelerinin kullanılması halinde doğan çocuk, onların üreme hücreleriyle oluşmuş gibi evli cifte bağlanmaktadır. Üreme hücreleri kullanılan kişiyle çocuk arasında soybağı kurulmamaktadır.³⁴⁰ Güney Afrika'da, taşıyıcı annenin çocuk üzerinde hiçbir ebeveynlik hakkı bulunmamaktadır.³⁴¹

Güney Afrika 2003 tarihli "Ulusal Sağlık Kanunu" ile üremeye yardımcı yöntemlerdeki gelişmeler nedeniyle hukuki düzenleme yapmıştır. Bu hukuki düzenlemelerde taşıyıcı annelik, üremeye ilişkin hak ve kendi kaderini tayin hakkı olarak değerlendirilmiştir. Hukuki düzenlemeler 2010 yılında yürürlüğe girmiştir.³⁴²

Güney Afrika mevzuatındaki hukuki düzenlemeler gereği taşıyıcı annelik sözleşmeleri için taşıyıcı annenin öncelikle hâkim karşısına çıkıp anlaşma ile ilgili ön onay alması gerekmektedir. Taşıyıcı annelik sözleşmesi çocuğun doğumundan önce ve yazılı yapılmalıdır. Doğumdan önce sözleşme ile hukuki ebeveynlik anlaşması

³³⁹ Nuray Ekşi, (Mahkeme Kararları), s.6; Christine Silkstone, A Critical Analysis Of The South African Law Commission's Report On Surrogate Motherhood https://open.uct.ac.za/bitstream/handle/11427/17506/thesis_law_1999_silkstone_christine.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Erişim 19.11.2018].

³⁴⁰ Yıldız, Dilşah, Tiryaki, "Yardımcı Üreme Teknikleri Raporu", <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/raporlar/325.pdf> [Erişim 06.12.2018];

Gülova Özsoy, s.306.

³⁴¹ Ünver, s.311.

³⁴² a.g.m., s.307.

yapıldığı takdirde doğumdan sonra çocuğun taşıyıcı anneye hukuken bağlanmasına gerek kalmaz. Sözleşmede maliyetler, prosedürler, ödeme eksikliği durumu, yasal kürtaj durumu, doğum sonu çocuğun teslimi gibi konular katılan tarafların ortak rızalarıyla oluşturulmalıdır.³⁴³

Güney Afrika'da yasal olan gestasyonel taşıyıcı anneliktir. Taşıyıcı anne ile çocuk arasında genetik bağ olmamalıdır (Güney Afrika Çocuk Kanunu md. 19).³⁴⁴ Taşıyıcı annelik uygulamasından günümüzde sadece heteroseksüel Güney Afrika vatandaşları yararlanabilmektedir.³⁴⁵ Ancak, Güney Afrika Çocuk Kanunu'nun 295. maddesi ve 301. maddesi gereğince taşıyıcı annelik ivazsız olmak zorundadır. Taşıyıcı anneliğe ilişkin tüm ödemeler, klinik ve taşıyıcı annenin masrafları (taşıyıcı annenin tıbbi bakımı, giyimi, kliniğe ulaşımı, doğum maliyetleri, gebelik esnasındaki ve doğum sonrasındaki tedavi masrafları, taşıyıcı annenin tıbbi her türlü tetkikleri ve gebelikten kaynaklanan çalışamama dolayısıyla kazanç kaybı) dışında herhangi bir kuruluşa veya üçüncü kişilere yapılacak ödemeler yasaklanmıştır.³⁴⁶

Güney Afrika hukukunda taşıyıcı annenin haklarını ve hukuki durumunu korumayı amaçlayan birçok düzenleme de mevcuttur. 2005 tarihli Çocuk Kanunu'na göre taşıyıcı anne daha önce sağlıklı bir gebelik geçirmiş ve sağlıklı bir doğum yapmış olmalıdır. Taşıyıcı anneye sözleşme yapıldıktan sonra 18 ay içerisinde taşıyıcı annelik uygulaması yapılmalıdır. Bu süre zarfında uygulama yapılmazsa sözleşme geçerliliğini yitirmektedir. Güney Afrika'da taşıyıcı anne ölüm ve maluliyet açısından sigortalanmaktadır. Bunlar için de gönüllü ebeveyn ödeme yapmak durumundadır. Ayrıca Çocuk Kanunu md. 301 gereği taşıyıcı annelik sözleşmesi bu konuda uzmanlaşmış avukatlar tarafından düzenlenmekte ve bu giderler de gönüllü ebeveyne yüklenmektedir. Taşıyıcı anne, geleneksel taşıyıcı anne ise yani çocuğun genetik olarak da annesi ise istediği zaman sözleşmeyi feshedebilmektedir. Bunun için mahkemeye yazılı bildirimde bulunması yeterlidir. Daha sonrasında taşıyıcı anne yasal anne kabul edilir ve bebek gönüllü ebeveyne teslim edilmemektedir. Böyle bir

³⁴³ Ünver, s.307-308.

³⁴⁴ a.g.m., s.308

³⁴⁵ <https://www.familiesthrusurrogacy.com/surrogacy-by-country/>

[Erişim 20.02.2019].

³⁴⁶ Ünver, s.309.

durumda yükümlülüklerini ihlal ettiğinden gönüllü ebeveynin yaptığı ödemeleri telafi etmesi gerekmektedir.³⁴⁷

Hindistan’da ise 20 Aralık 2018 tarihine kadar taşıyıcı annelik hususunda bir yasal düzenleme yoktu. Ancak taşıyıcı anneliği yasaklayan bir düzenleme de bulunmamaktaydı.³⁴⁸ Taşıyıcı annelik serbestçe uygulanabilmekteydi. O dönemde Hindistan’da kişi başı yıllık gelir 500 dolar civarında iken 3000-6000 dolar arasında bir gelir elde etme fırsatı veren taşıyıcı annelik sektörü yoksul Hintli kadınlar için çekici bir finansal seçenek sunmaktaydı. Nitekim serbestçe uygulandığı dönemde taşıyıcı annelik sektörün ülkenin ikinci büyük endüstrisi haline geldiği iddia edilmekteydi.³⁴⁹

Hindistan mahkeme kararlarında ise ticari nitelikli olsun veya olmasın taşıyıcı anneliğe izin verilmekteydi. Taşıyıcı anneden doğan çocuğun ebeveyni olacak kişilere yönelik bir sınırlama yoktu. Evli kişiler, aynı cinsten kişiler veya tek bir şahıs taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olabilmekteydi.³⁵⁰ Taşıyıcı annelikle ilgili olarak, sadece vize mevzuatında bir düzenleme yapılarak taşıyıcı anneden çocuk sahibi olmak amacıyla Hindistan’a gelecek yabancılara, tıbbi vize alma zorunluluğu getirilmişti. Ancak bu vizenin verilmesi için Hindistan’da bulunan konsolosluktan, taşıyıcı anneden doğan çocuğun, ilgili devlete götürülmesine engel bir durumun olmadığına dair bir taahhütname istenilip eğer böyle bir taahhütname ibraz edilmediği takdirde ise vize başvurusu reddedilmekteydi.³⁵¹

Yasa tasarısından önce Hindistan hukukunda, taşıyıcı anneliğe ilişkin sözleşmeler, sözleşmelere ilişkin genel hükümlere tabi idi. Taşıyıcı anne ile anlaşma yapanlar, çocuğun yasal ebeveynleri olarak kabul edilmekteydi.³⁵² Taşıyıcı annelik sözleşmesi, gönüllü ebeveyn, taşıyıcı anne ve onun kocası arasında imzalanmakta ve bu

³⁴⁷ Ünver., s.309-311.

³⁴⁸ Urgan Çalışkan, s.497; Nuray Ekşi, (Mahkeme Kararları), s.7.

³⁴⁹ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.26.

³⁵⁰ Nuray Ekşi, (Mahkeme Kararları), s.7.

³⁵¹ a.y.

³⁵² Nuray Ekşi, (Mahkeme Kararları), s.7.

sözleşmeye tedaviyi yöneten hekim de imza atabilmektedir.³⁵³ Ağustos 2016 da taşıyıcı annelik yasa tasarısı Kabine tarafından onaylandıktan sonra, Kasım 2016 da Lok Sabha'ya tanıtılıp ardından Ocak 2017 de ise Sağlık ve Aile Refahı Daimî Komitesine sunulmuştu.

20 Aralık 2018 tarihinde ise taşıyıcı annelik yasa tasarısı “Surrogacy (Regulation) Bill 2016” meclis gündemine gelip Lok Sabha³⁵⁴ tarafından kabul edilmesiyle dünyanın “doğurganlık turizminin” sıcak noktası haline geldiği ve tahmini olarak yurtdışından gelen çiftlerin 400 milyon dolar (317 milyon £) harcadığı bir dönemin sona ermesi beklenmektedir.³⁵⁵ Hindistan'ın yeni yasasının destekçileri, yasağa yakın olan bu düzenleme ile çocuk haklarını korumayı³⁵⁶ ve vicdansız ajanslar tarafından varlıklı müşteriler için savunmasız kadınları sömürülmeğe korumayı amaçladıklarını söylemektedirler.³⁵⁷

Planlanan bu değişiklikle beraber, Hindistan'da taşıyıcı annelik yasaklanmamış ancak bazı düzenlenmeler önerilmiştir. Yapılması planlanan düzenlemeler, taşıyıcı annelikten yararlanmak isteyenlerin bazı şartlar taşımasını zorunlu kılmaktadır. Yeni yasa tasarısı³⁵⁸ ile;

³⁵³ Surrogacy Motherhood: Ethical or Commercial

https://www.academia.edu/7495792/Surrogacy_Report [Erişim 20.09.2018].

³⁵⁴ Çok partili parlamenter demokrasiyle yönetilen Hindistan'da Parlamento'nun Rajya Sabha (Eyaletler Meclisi) ve Lok Sabha (Halk Meclisi) olmak üzere iki kanadı bulunmaktadır. Lok Sabha (Halk Meclisi) 552 sandalyeye sahiptir ve seçimleri her beş yılda bir genel seçimlerle yapılmaktadır. Eyaletler Meclisi ise 250 sandalyeye sahiptir ve üyeler Eyalet Parlamentoları ve Birlik Toprakları tarafından atanırlar. Hindistan'ın Siyasi Görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/hindistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> [Erişim 01.02.2019].

³⁵⁵ Saptarshi Ray, “India bans commercial surrogacy to stop 'rent a womb' exploitation of vulnerable women,” <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/12/20/india-bans-commercial-surrogacy-stop-rent-womb-exploitation/> [Erişim 01.02.2019].

³⁵⁶ Vasudevan Sridharan, “Baby ban: how India's strict new surrogacy law is practically prohibition,” <https://www.scmp.com/news/asia/south-asia/article/2182898/baby-ban-how-indias-strict-new-surrogacy-law-practically> [Erişim 01.02.2019].

³⁵⁷ Saptarshi Ray, “India bans commercial surrogacy to stop 'rent a womb' exploitation of vulnerable women,” <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/12/20/india-bans-commercial-surrogacy-stop-rent-womb-exploitation/> [Erişim 01.02.2019].

³⁵⁸ Sushmi Day, Lok Sabha clears Bill banning commercial surrogacy https://timesofindia.indiatimes.com/india/lok-sabha-passes-surrogacy-regulation-bill-2016-which-bans-commercial-surrogacy/articleshow/67165408.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst [Erişim 01.02.2019]; Vaibhav Tiwari, Surrogacy Regulation Bill Passed

- Hindistan'da ivazlı taşıyıcıyı annelik yasaklanacaktır. Çocuk sahibi olamayan Hintli evli çiftlerin ivazsız olması şartıyla taşıyıcı annelik uygulamasından yararlanmasına izin verilmesi ve taşıyıcı annelerin, tıbbi faturaların ödenmesi dışında para kabul etmeleri engellenmesi planlanmaktadır.
- Taşıyıcı anne ve çocuğunu almak isteyen gönüllü ebeveynin yakın akraba olmaları gerekmektedir ancak tasarıda yakın akrabalığın tanımı yapılmamıştır.
- Taşıyıcı anne ve gönüllü ebeveynin ilgili makamlardan uygunluk belgeleri almaları gerekmektedir. Gönüllü ebeveynler tıbben çocuk sahibi olmak için elverişsiz olduklarını belgeleyen doktor raporuna sahip olmalı ve yasal olarak en az 5 yıllık evli olmalıdırlar. Ayrıca kadınlar 23-50 yaşları arası, erkekler de 26-55 yaşları arasında olmalıdır. Gönüllü aileler ancak bu şekilde doğan çocukların yasal ebeveyni olarak kaydedilebilecektir.
- Taşıyıcı annelik uygulamasının düzenlenmesi amacıyla Ulusal Taşıyıcı Annelik Kurulu ve Eyalet Taşıyıcı Annelik Kurulları oluşumu için uygun makamların atanmasını öngörmektedir.
- Yeni düzenleme yalnızca Hindistan vatandaşlarının taşıyıcı annelik uygulamasından yararlanmasına izin verilecektir. Yabancıların, Hindistan'da ikamet etmeyen Hintlilerin (NRI)³⁵⁹ ve Hint kökenli kişilerin (PIO)³⁶⁰ Hindistan'da taşıyıcı anne aramaları yasaklanacaktır.
- Eşcinsellerin, bekar ebeveynlerin ve birlikte yaşayan çiftlerin de Hindistan'da taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olmalarının önüne geçilecektir.

In Lok Sabha: 10 Points <https://www.ndtv.com/india-news/surrogacy-regulation-bill-passed-in-lok-sabha-10-points-1965215> [Erişim 01.02.2019].

³⁵⁹ NRI (Non Resident Indian): Hindistan vatandaşı olup da bir önceki mali yılda 182 günden daha az Hindistan'da kalan ya da Hindistan'dan gitmiş ya da iş ve/veya meslek icabıyla Hindistan dışında kalan ya da istihdam amacıyla Hindistan dışında kalan ya da herhangi bir amaçla belirsiz süreli Hindistan dışında kalma niyetini belirten kişilere denilmektedir. <https://www.icicibank.com/nri-banking/icici-finance/definition.html> [Erişim 01.02.2019].

³⁶⁰ PIO (Person of Indian Origin): Bangladeş ve Pakistan dışında bir başka yabancı ülke vatandaşı olup da an itibarıyla Hindistan pasaportuna sahip olanlar ve/veya bu kişilerin eşlerine ya da Bangladeş ve Pakistan dışında bir başka yabancı ülke vatandaşı olup anne/babalarından veya büyükanne/büyükbabalarından herhangi biri Hindistan vatandaşı olanlar ve/veya bu kişilerin eşlerine denilmektedir. <https://www.icicibank.com/nri-banking/icici-finance/definition.html> [Erişim 01.02.2019].

- Son olarak da taşıyıcı anne hayatı boyunca bir kez taşıyıcı anne olması öngörülmektedir.

20 Aralık 2018 tarihinde Lok Sabha (Halk Meclisi) tarafından kabul edilen yeni yasa tasarısı, 15 Temmuz 2019 tarihinde hükümet tarafından gündeme getirilmiş ancak henüz Parlamento tarafından onaylanmamıştır.³⁶¹

İsrail ise dünyada taşıyıcı anneliği ilk yasalaştıran ülkelerdendir.³⁶² İsrail’de taşıyıcı annelik uygulaması kadının gebe kalamadığı ya da gebeliğin doğumla sonlanmadığı çiftlerle sınırlı tutulmaktadır.³⁶³ İsrail’de yumurta bağışı yasarken, sperm bağışı ise yasaktır. Taşıyıcı annelik uygulamasında yalnızca gönüllü babanın sperminin kullanılmasına izin verilmiştir.³⁶⁴

İsrail gibi aile merkezli bir toplumda yaşayan bekâr kadınlar, statülerini yükseltmek üzere taşıyıcı anneliği kullanabilmektedirler. Bu bakımdan taşıyıcı anneler, çocuk sahibi olamayan kadınlara yardım ederek iyi bir vatandaş olma görevini yerine getirmektedirler.³⁶⁵

İsrail’de taşıyıcı annelik 1996 tarihli ‘‘Fetüsün Taşınması Hakkındaki Sözleşmeler Yasası’’ ile düzenlenmiştir. Bu yasaya göre taşıyıcı annelik yöntemiyle yapılan doğumlar ancak İsrail hastanelerinde gerçekleştirilebilmekte ve masrafları kamu sigortası tarafından karşılanmaktadır. Hükümetin atadığı Taşıyıcı Annelik Sözleşmesini Onaylama Komitesi taşıyıcı annelik sözleşmelerinin ilgili hukuk kurallarına göre yapılıp yapılmadığını kontrol etmekle görevlidir.³⁶⁶

Yahudilikte dini kimlik anneyle aktarıldığından, çocuğun Yahudi olabilmesi için, doğuranın da Yahudi olması gerekmektedir.³⁶⁷ Bu nedenle İsrail, taşıyıcı annelik ile ilgili yaptığı hukuki düzenlemede, evli olmayan ya da boşanmış kadınların taşıyıcı

³⁶¹ <https://www.indiatoday.in/india/story/government-introduces-bill-ban-commercial-surrogacy-1569363-2019-07-15> [Erişim 17.07.2019].

³⁶² Nurten Zeliha Şahin, Yahudi ve İslam Hukuku Açısından Yardımcı Üreme Tekniklerinde Donör Kullanımı. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, c.14, S.28 (2016), s.140.

³⁶³ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.39.

³⁶⁴ Turgut, s.87-88.

³⁶⁵ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.16.

³⁶⁶ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.39; Turgut, s.86; Şimşek, s.21-22.

³⁶⁷ Şahin, s.144; Şimşek, s.25-26.

anne olabileceğini hükme bağlamıştır. Bu şekilde taşıyıcı annelik uygulaması ile doğan çocuğun “mamzer”³⁶⁸ olması şüphesi ortadan kaldırılabilecektir.³⁶⁹ Bununla beraber taşıyıcı anne olabilmek için 22 yaşından büyük ve 40 yaşından küçük olmak ayrıca en az bir kez doğum yapmış olmak ve de beş defadan fazla doğum yapmamış olmak gerekmektedir. Taşıyıcı anne ve gönüllü çiftin her biri, tıbbi ve genetik geçmişi hakkındaki bilgilerini ve sabıka kayıtlarını komiteye vermek mecburiyetlerinin yanında Musevi dinine mensup olduklarını da kanıtlamak zorundadırlar. Taşıyıcı anne ve gönüllü ebeveynler kan testleri, psikolojik muayene ve sosyal başarı testleriyle, zihnen ve bedenen hastalıklar açısından kontrolden geçmiş olmalıdırlar.³⁷⁰

3. DİĞER HUKUK SİSTEMLERİNDE TAŞIYICI ANNELİK

Taşıyıcı anneliğin böyle ilgi görmesi nedeniyle tüm dünyada konuyla ilgili birtakım değişiklikler gündeme gelmektedir. Tayland gibi kimi ülkeler, uygulamanın kontrolden çıktığı endişesiyle yeni düzenlemeler yaparak taşıyıcı anneliği sınırlandırmayı tercih ederken; Laos ve Kenya gibi ülkeler ise diğer ülkelerdeki kısıtlamalar nedeniyle artan talebi karşılama yönünde hareket etmeyi tercih etmişlerdir.

Tayland Sağlık Bakanlığı verilerine göre yıllık 125 milyon dolar getirisi olan ticari taşıyıcı annelik endüstrisi ile ilgili 2014 yılına kadar herhangi bir hukuki düzenleme bulunmamaktaydı. Hukuki düzenleme olmamasından kaynaklı ortaya çıkan suiistimaller, taşıyıcı annelik yönteminin tekrar gözden geçirilmesine neden olmuştur. Tayland yönetimi 2014 yılında ticari amaçlı taşıyıcı anneliği

³⁶⁸ “Mamzer” Yahudi hukukunda zina ya da ensest ilişki sonucu doğan çocuğu ifade etmektedir. Şahin, s.141, dn. 25.

³⁶⁹ Şahin, s142.

³⁷⁰ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.39; Turgut, s.87-88; Ayşe Şimşek, s.21-22.

yasaklamıştır.³⁷¹ Bugün artık Tayland’da taşıyıcı annelik uygulamasından, sadece kendi vatandaşları faydalanabilmektedir.³⁷²

Kenya ve Laos’ta herhangi bir yasal düzenleme olmamakla birlikte, ivazlı taşıyıcı anneliğe hem kendi vatandaşları hem de yabancılar için izin verilmektedir. Ancak Laos’taki yetersiz tıbbi koşulları nedeniyle doğumlar Tayland’da yapılmaktadır.³⁷³ Tayland, Çin ve Hindistan’da taşıyıcı annelik ile ilgili son yapılan hukuki düzenlemeler sonucunda bu ülkeler taşıyıcı annelik açısından gittikçe popüler birer ülke olmaya başlamıştır.

Şeriatın hâkim olduğu İran’da ise taşıyıcı annelik konusunda herhangi bir hukuki düzenleme olmamakla birlikte sıklıkla taşıyıcı annelik uygulamalarına rastlanmaktadır.³⁷⁴ Özellikle Şîi nüfusunun çoğunlukta olduğu İran’da, taşıyıcı annelik 2002 yılında İran İslami Danışma Meclisi’nin aldığı kararla kabul edilmiştir.³⁷⁵ Başta Tahran ve İsfahan olmak üzere bazı şehirlerde doğal yollardan çocuk sahibi olamayan çiftlere taşıyıcı annelik bir tedavi yöntemi olarak önerilmektedir.³⁷⁶

İran’da ivazlı taşıyıcı annelik ahlaki değildir ancak evli ve kısır çiftler için yine taşıyıcı annenin de evli olması şartıyla tedavi amaçlı taşıyıcı annelik caizdir. Ayrıca çiftlerin birbirini tanımalarına da izin verilmemektedir.³⁷⁷ Şii içtihatlarına göre muta nikahı ile taşıyıcı anneliği kabul etmektedirler.³⁷⁸

Taşıyıcı anneliğin İran’daki bu uygulaması, İranlı araştırmacılar tarafından din ve bilimin uzlaşması modeli olarak yorumlanmaktadır. Bu uygulamayı ayrıca disiplinler

³⁷¹ Ünver, s.325.

³⁷² <https://www.familiesthrusurrogacy.com/surrogacy-by-country/> [Erişim 20.02.2019].

³⁷³ <https://www.familiesthrusurrogacy.com/surrogacy-by-country/> [Erişim 20.02.2019].

³⁷⁴ Ungan Çalışkan, s.498.

³⁷⁵ Serap Nurhan Çam, s.50.

³⁷⁶ Metin, Taşıyıcı Annelik, s.15; Dülger, s.72.

³⁷⁷ Şimşek, s.23-24.

³⁷⁸ Yılmaz Fidan, “Legal Discussions On Surrogate Motherhood.” *Journal Of International Health Sciences And Management*, c.1, S.1 (2015) ,s.45.

arası bir yaklaşımla din bilginleri, bilim adamları ve psikologlardan oluşan bir heyetle meşruiyet zemini kazandırarak gerçekleştirmektedirler.³⁷⁹

Federal seviyede ve Güney eyaletlerinde Common Law sistemi uygulanan Nijerya'nın kuzey eyaletlerinde ise şeriat hukuku uygulanmaktadır. Nijerya'da taşıyıcı annelik ile ilgili herhangi bir yasal düzenleme olmamasına rağmen hem ivazlı hem de ivazsız olarak taşıyıcı annelik uygulanmaktadır. Uygulamadan sadece Nijerya vatandaşları yararlanabilmektedirler. Ayrıca Nijerya'da yumurta bağışı da yapılabilmektedir.³⁸⁰

Taşıyıcı annelik uygulaması ülkeler bazında ne kadar sınırlandırılırsa sınırlandırılınsın, taşıyıcı annelikten faydalanmak isteyen bireylerde sınır aşan taşıyıcı anneliği bir o kadar zorlamaktadırlar. Bu nedenledir ki; taşıyıcı annelik konusunda, uluslararası ortak düzenlemelerin yanı sıra ulusal düzeyde kodlamalara daha ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır.

³⁷⁹ Şimşek, s.24.

³⁸⁰ <https://www.familiesthrusurrogacy.com/surrogacy-by-country/> [Erişim 20.02.2019]; <https://www.growingfamilies.org/surrogacy-in-nigeria/> [Erişim 20.02.2019].

SONUÇ

Günümüzde çiftler arasında infertilite görülme sıklığı %15-20 arasındadır ve bu oran oldukça yüksektir. Üreme isteği devam ettiği sürece insanlar diğer birçok yöntem gibi taşıyıcı annelik yöntemini de denemeye devam edeceklerdir. Hukuken yasaklansa bile hukuk dışı yollarla bu amaçlarına ulaşmaya çalışacaklardır. Bununla beraber taşıyıcı annelik turizmi sektörü de gelişecek ve bu konuda ihtiyaç sahiplerine ulaşacaktır. Bu konuda istekli ve parası olan kişilerin yurt dışında bu işlemleri yaptırması önlenemeyecektir. Bu durumda hukuki düzenlemelerin olmayışı örneğin soybağı konusunda düzenleme yapılmamış olması taşıyıcı annelik yöntemi ile doğan çocuk ile ilgili bir çözüm olmayacak, dahası sorunu daha da fazla büyütecektir.

Türk Hukukunda öncelikle yapılması gereken yapay dölleme ile ilgili kanun bazında düzenlemelerdir. Bu hukuki düzenlemeler esnasında embriyonun hukuki konumu belirlenmeli, embriyo üzerinde yapılabilecek müdahaleler şekli, zamanı ve sınırı yasayla belirlenmeli, oluşturulan embriyoların amaç dışında kullanımı engellenmeli, embriyonun imha edilmesi şartları düzenlenmeli ve preimplantasyon genetik tanı, cinsiyet seçimi ve prenatal genetik tanı bakımından düzenlemeler kanun düzeyinde yapılmalıdır.

Kanaatimizce üreme hakkının kişiye sıkı sıkıya bağlı mutlak bir anayasal hak olması sebebiyle, çiftlerin kendi genetik materyallerinden üreme isteklerine, tıbbi gerekçelerin varlığı halinde, evli çiftlerin taşıyıcı annelik dışında bir ihtimalle çocuk sahibi olamamaları durumunda, embriyonun bu çiftlere ait üreme hücreleriyle oluşması ve mutlak suretle ivazsız olması şartıyla taşıyıcı anneliğe izin verilmelidir. Bu çiftlerin, taşıyıcı annelik yöntemi dışında çocuk sahibi olamayacakları ise tıp uzmanlarından oluşan bir kurul kararıyla belgelenmiş olmalıdır. Kanaatimizce genetik annelik hukuki annelik kabul edilmeli ve doğacak çocuğun genetik ebeveyne soybağı ile bağlanabilmesi için de taşıyıcı annelik uygulaması öncesi bu belge ile

hâkime ya da etik kurula müracaat edilmesi gereklidir. Taşıyıcı annelik uygulaması için kadın hastalıkları ve doğum uzmanı, üroloji uzmanı, embriyoloji uzmanı ve tıbbi etik ve deontoloji uzmanının da yer aldığı hekimlerden, tıp hukukçularından, psikologlar ve sosyologlardan oluşan taşıyıcı annelik değerlendirme etik kurulları oluşturulabilir. Bu başvuru sırasında hâkim ya da etik kurul tarafların aydınlatıldığına ve tarafların rızalarının olduğuna kanaat getirmelidir.

Antik Roma Hukukundan gelen “doğuran annedir” karinesi günümüzde gerçeği yansıtmamaktadır. Bir yandan bu yöntemle doğan çocuklar için annenin kim olduğu tartışması devam ederken diğer yandan da taşıyıcı annelik uluslararası ihtilaflara konu olmaya devam etmektedir. Bunun önlenmesinin tek yolu taşıyıcı annelik alanında yapılacak hukuki düzenlemelerdir.

Tüm bu tartışmalar ışığında yapılması gerekenler ise; taşıyıcı annelik kavramının, gönüllü ebeveynin kavramının, taşıyıcı annelikle ilgili alt kavramların tanımının yanı sıra taşıyıcı annelik sözleşmesinin tanımının, sözleşmenin gerçekleşme koşullarının, sözleşmenin taraflarının, sözleşmenin hukuki niteliğinin, sözleşmenin taahhütleri yerine getirilmediği takdirde tarafların hak ve yükümlülüklerinin, gönüllü ebeveynin sorumlu olduğu taşıyıcı annenin gebeliğiyle ilgili makul giderlerin tanımının ve taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocuğun soybağı hükümlerinin taşıyıcı anneliğe özel hazırlanacak bir kanunla düzenlenmesidir. Bu düzenlemeler yapılırken öncelikli olarak korunması gereken değer ise çocuğun menfaatleri olmalıdır. Taşıyıcı anneyi suiistimal edebilecek sözleşmelere izin verilmemelidir.

Mikrokimerizm nedeniyle taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya gelen çocuk ve taşıyıcı anne ile taşıyıcı annenin diğer çocukları arasında evlenme yasağı getirilmelidir. Kardeş evliliklerini önlemek adına taşıyıcı anneliği bir defayla sınırlamak ise daha sonra ihtiyaç duyulabilecek ilik nakli gibi ihtimalleri ortadan kaldıracığından uygun görülmemektedir. Taşıyıcı annelik nedeniyle gerçekleşebilecek kardeş evliliklerini önlemenin yolunun ise yapılacak hukuki düzenlemelerin yanı sıra taşıyıcı annelikle ilgili yapılan tüm uygulamaların, taşıyıcı annelik uygulamasının tüm taraflarının ve bunları uygulayan tüm personelin kayıtlarının eksiksiz tutulmasından geçeceği kanaatindeyim.

Taşıyıcı annelik uygulamasında taşıyıcı annenin doğacak bebeği istem sahibi gönüllü ebeveyne vermeyi baştan kabul ettiği ve bu gerçeği bilerek taşıyıcı anne olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla taşıyıcı annenin genetik materyali gönüllü çifte ait olan çocuğu teslim etmemesi düşünülmemelidir ancak doğurduğu çocukla kişisel bağ kurmasına da hukuken olanak sağlanmalıdır.

Gönüllü ebeveynlerden biri ya da her ikisi çocuğu teslim almadan önce ölürlerse ya da farklı nedenlerle çocuğun teslim alınamaması durumunda ne olacağı konusu da diğer bir tartışma konusudur. Böyle bir durumda TMK'nın velayet hükümleri uygulanabilmelidir. Taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya gelmeyen çocuklar için sosyal hukuk devletinde uygulanacak evlat edindirme gibi hükümler taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya gelen çocuklara da uygulanabilmelidir. Taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya gelen çocuk soybağı açısından genetik ebeveyne bağlanmalı ve bu durum ölüm halinde bile değişmemelidir.

Sözleşmeden cayma hakkı iki taraf içinde var olmalıdır. Taşıyıcı anne eğer genetik anne değilse (kanaatimiz taşıyıcı annenin genetik anne olmaması yönündedir) gebelik öncesi aşamada sözleşmeden cayabilmelidir. Ancak taşıyıcı annenin genetik anne olduğu durumlarda yasal süre içinde gebeliğini sonlandırabilmelidir. Aynı şekilde genetik ebeveyn de gebelik öncesi sözleşmeden cayabilmelidir.

Taşıyıcı annelik konusunda, tıp ve hukuk alanında uzman kişilerin bir araya gelerek ortak paydada buluşabilecekleri ve bu konuyu çözüme ulaştırabilecekleri kanaatindeyim. Gerekli hukuki düzenlemeler yapıncaya kadar taşıyıcı annelik hem uygulanmaya hem de tartışılmaya devam edilecektir. Kim bilir; belki de bu süreçte rahim nakli yaygınlaşabilir, yapay rahimler üretilir ya da daha farklı tıbbi teknolojik gelişmeler sayesinde, biz artık bugünün şartlarının taşıyıcı anneliğini tartışmak zorunda kalmayız.

KAYNAKÇA

- AIHM Foulon (9063/14) ve Bouvet (10410/14) Dava Kararları [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22respondent%22:\[%22FRA%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-165462%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22respondent%22:[%22FRA%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-165462%22]}) [Erişim 17.12.2018].
- Amanak, Keziban ve Oya Kavlak. “Etik Boyutu Tartışılan Yardımcı Üreme Tekniklerini ve Yasal Düzenlemeler.” *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*. 29.1 (2013): 68-75.
- Arif, Arif Ali. “Taşıyıcı Anne veya Kiralanmış Rahim Konusuna İslami Bir Bakış”. Esra Rahat Özer(çev.). *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011): 389-414.
- “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. Mahkeme İçtihatlarına İlişkin Bilgi Notu” https://www.echr.coe.int/Documents/CLIN_2015_01_181_TUR.pdf [Erişim 19.11.2018].
- Aydın, Erdem. “Taşıyıcı Annelikle İlgili Etik Sorunlar.” *Turkish Journal of Obstetric and Gynecology*. 3.1 (2006): 19-25.
- Aydın, Melike Belkıs. “Yapay Döllenme Tekniklerinin Soybağı Hukuku ve Kişilik Hakkı Bakımından Sonuçları.” Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, 2013.
- Aydın, Öztürk. “Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntemlerinin Uygulanmasına İlişkin Sözleşmelerin Hukuki Niteliği”. *Fatih Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 3.2 (2015): 115-141. (Hukuki Nitelik).
- Aydın, Öztürk. “Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntemlerinden Doğan Hukuki Sorumluluk.” İstanbul: Legal Yayıncılık. 2014.
- Aydın Ünver, Tülay. “Cenin Hukuki Konumu.” İstanbul. On İki Levha Yayıncılık. 2011.

- Aytaç, İsmail. “Yardımcı Üreme Tekniklerinin Nesep Hukuku Açısından İncelenmesi” <http://www.yayin.adalet.gov.tr/adaletdergisi/11.sayi/5ismail.pdf> [Erişim 16.11.2018].
- Aytaç, İsmail. “*Yardımcı Üreme Tekniklerinin Hukuk ve Adli Tıp Açısından İncelenmesi.*” Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. 2002.
- Babalıoğlu, Rabiye. “Tüp Bebek: Yardımla Üreme Teknikleri.” *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*.23 (2012): 50-53.
- Cevher, Deniz Sami. Bakıcı: “Taşıyıcı Annelik ve Yumurta-Sperm Bankacılığı Üzerine.” *Türkiye Biyoetik Dergisi*.4.2 (2017): 97-99.
- Çam, Gülçin. “Taşıyıcı Annelik ve Soybağı İlişkisi.” *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.3.2 (2013): 155-171. (Soybağı).
- Çam, Gülçin. “*Milletlerarası Özel Hukukta Soybağı İlişkisi.*” Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi , 2012.
- Çam, Serap Nurhan. “*İslam Hukukunda Yardımcı Üreme Teknikleri ve Taşıyıcı Annelik.*” Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, 2014.
- Çelik, Nazlı Hilal. “Taşıyıcı Annelikte Çocuğun Soybağı Sorunu.” *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*. 9.21 (2017): 25-50.
- Dardağan Kibar, Esra. “Uluslararası Özel Hukukta Soybağı ve Velayete İlişkin Sorunlar.” *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 8.1 (2011): 541-560.
- Day, Sushmi. Lok Sabha clears Bill banning commercial surrogacy https://timesofindia.indiatimes.com/india/lok-sabha-passes-surrogacy-regulation-bill-2016-which-bans-commercial-surrogacy/articleshow/67165408.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst [Erişim 01.02.2019].
- Dayı, Ayşe. “Feminist Etik Açısından Cinsellik ve Üreme.” *Üreme Toplantı Sunumları ve Tartışmalar*. İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi, (2015): 33-63.

- Demir, Remzi. “Üreme Hakkına İlişkin Tıbbi Müdahalelerde Rıza”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 30.133 (2017): 269-298.
- Dörr, Bianka. “Taşıyıcı Annelik ve Embriyo Bağışı.” (çev. Merve Ürem), *Tıp Hukuku Dergisi*, S.8, İstanbul: Legal Yayıncılık, (2015): 193-210.
- Dorneck, Carina. “Yapay Döllenme Tıbbının Güncel Tartışmalı Sorunları”, (çev. Hakan Hakeri), *Tıp Hukuku Dergisi* S.8, İstanbul: Legal Yayıncılık, (2015): 93-102.
- Dural, Mustafa, Tufan Öğüz, Mustafa Alper Gümüş. “*Aile Hukuku.*” İstanbul: Filiz Kitabevi, 2019.
- Dülger, Murat Volkan. “Organ ve Doku Nakli, Taşıyıcı Annelik ve Sperm Bağışına İlişkin Düzenlemeler Getiren Kanun Teklifi Hakkında Değerlendirme”. (2018). <http://www.hukukihaber.net/organ-ve-doku-nakli-tasiyici-annelik-ve-sperm-bagisina-iliskin-duzenlemeler-getiren-kanun-teklifi-hakkinda-degerlendirme-makale,6223.html> [Erişim 19.11.2018].
- Dülger, Murat Volkan. “Tıptaki İlerlemelerin Getirisi Olan Uygulamaların Hukuk Açısından Görünümü-Özel Tedavi Yöntemlerinin Sınır Dışı Uygulamalarının İç Hukuk Açısından Değerlendirilmesi” <https://www.academia.edu/5452707/> [Erişim 09.09.2018].
- Dülger, Murat Volkan. “Yasa Dışı Sınır Ötesi Sağlık Sektörü: Organ Ticareti, Taşıyıcı Annelik ve Sperm Bağışı”. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*.26 (2014): 68-73.
- Ekşi, Nuray. “Mahkeme Kararlarında Sınıraşan Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar”. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*. 36.2 (2016): 1-52. (Mahkeme Kararları).
- Ekşi, Nuray. “Mahkeme Kararlarında Sınıraşan In Vitro Fertilizasyon ve Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar.” *İstanbul Medipol Üniversitesi Yaz Dinlencesi Akademik Sohbeti-4*, Üreme Toplantı Sunumları ve Tartışmalar. İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi, (2015): 99-125.

- “Embriyolarını Taşımak İçin Bakanlığa Başvurdu.” (2018). *Medimagazin*.
<https://www.medimagazin.com.tr/guncel/genel/tr-embriyolarini-yurt-disina-tasimak-icin-bakanliga-basvurdu-11-681-76286.html> [Erişim 11.10.2018].
- Ergüneş, Seda. “Yapay Döllenme.” *Sağlık Hukuku Makaleleri II*. İstanbul Barosu Yayınları, (2012): 167-177.
- Erol, Yasemin. “Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik.” Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, 2011.
- Eşelioğlu, Rasime. “Üreme ile İlgili Problemlerin Uluslararası Metinler ve Türk Hukuku Karşılaştırılarak Feminist Teori Bakımından İncelenmesi.” Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi (2015).
- “European Parliament. Regulating International Surrogacy Arrangements- State of Play”
[https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved=2ahUKEwjzKOAod_hAhVHLpoKHUqsAEsQFjAIegQICRAC&url=http%3A%2F%2Fwww.europarl.europa.eu%2FRegData%2Fetudes%2FBRIE%2F2016%2F571368%2FIPOL_BRI\(2016\)571368_EN.pdf&usq=AOvVaw0st61Hk34VO3_qbd1igbpbp](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved=2ahUKEwjzKOAod_hAhVHLpoKHUqsAEsQFjAIegQICRAC&url=http%3A%2F%2Fwww.europarl.europa.eu%2FRegData%2Fetudes%2FBRIE%2F2016%2F571368%2FIPOL_BRI(2016)571368_EN.pdf&usq=AOvVaw0st61Hk34VO3_qbd1igbpbp) [Erişim 19.11.2018].
- Fidan, Ulaş ve Seyit Temel Ceyhan. Amenore, “Üreme Endokrinolojisi Teknikleri ve Cerrahisi,” (Ed.) Recai Pabuççu, Cem Fıçıcıoğlu, Bülent Baysal. Nobel Tıp Kitabevleri, (2017): 9-11.
- Fidan, Yılmaz. “Legal Discussions On Surrogate Motherhood.” *Journal Of International Health Sciences And Management* 1.1 (2015): 45-52.
- Gökcan, Hasan Tahsin. “Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk.” 3. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.
- Gönenç, Fulya İlçin, “Hukuki ve Etik Boyutuyla Medikal Turizm.” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Sayı Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan*.22.3 (2016): 1173-1184. (Medikal Turizm).
- Gönenç, Fulya İlçin. “Yardımcı Üreme Tekniklerinde Hukuki Sorunlar”. *Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu*. Lefkoşe: Türkiye Barolar Birliği, (2014): 63-82.

- Gülova Özsoy, Sibel. “Meta Olarak Annelik.” Ülman, Yeşim Işıl ve Genç, Savaş Volkan (Ed.) *Biyoetik Araştırmaları* , İstanbul: Türkiye Biyoetik Derneği Yayını No: XVI (2012): 299-312.
- Gültekin, Necla Berfu. “Öğrenci Gözüyle Biohukuk.” *Üreme Toplantı Sunumları ve Tartışmalar*. İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi, (2015): 11-18.
- Gürbüz, Nagehan. “*Biyotıp Hukukunda İnsan Onuru*.” İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2014.
- Hakeri, Hakan. “*Tıp Hukuku*.” 16. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019. (Tıp Hukuku).
- Hakeri, Hakan. “Taşıyıcı Annelik Kurumuna Müsaade Edilerek Düzenlenmesine İlişkin Düşünceler.” *IV. Uluslararası Sağlık Hukuku Kongresi*, (Ed.) İ. Hamit Hancı, Yener Ünver, Ankara: Seçkin Yayıncılık, (2018): 509-520.
- Hakeri, Hakan. “Türk Hukukunda Yapay Döllenme”, *Tıp Hukuku Dergisi*, S.8, İstanbul: Legal Yayıncılık, (2015): 103-128. (Yapay Döllenme).
- Hakeri, Hakan. “Taşıyıcı Annelik.” *Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu*. Lefkoşe: Türkiye Barolar Birliği , (2014): 83-92. (Taşıyıcı Annelik).
- Hansel, Feyzi, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Yapay Döllenme Uygulamaları.” *Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu*. Türkiye Barolar Birliği, (2014): 149-166.
- Hatemi, Hüseyin. “*Aile Hukuku*.” İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019.
- “Hindistan’ın Siyasi Görünümü”, <http://www.mfa.gov.tr/hindistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> [Erişim 01.02.2019].
- Kalaycı, Merve Buse. “Yapay Döllenme ve Taşıyıcı Annelik” *Tıp Hukukunda Güncel Sorunlara Genel Bakış ve Çözüm Önerileri*, (Ed.) Selin Sert Sütçü, Ankara: Adalet Yayınevi, (2016): 41-87.
- Kalkan Oğuztürk, Burcu. “*Türk Medeni Hukukunda Biyoetik Sorunlar*.” İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2011.

- Kamacı, Mahmut. “Embriyon Nakillerinde Oluşan Neseap (Soybağı) Sorunları”. *İkinci Sağlık Hukuku Kurultayı*. Ankara: Ankara Barosu Yayınları, (2008): 93-110.
- Karakul, Selman. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Sağlık Hakkı-II”. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4.1 (2017): 17-58.
- Keser, Leyla. “Ödünç Annelik Sözleşmesi (Der Leihmutterchaftsvertrag).” *Argumentum Aylık Hukuk Dergisi*.7.52 (1997): 306-314.
- Keskin, Âdem. “Sosyal, Etik ve Hukuki Boyutuyla Taşıyıcı Annelik”, *II. Uluslararası Tıp Hukuku Kongresi Bildirileri Kitabı*. (Ed.) Hakan Hakeri, Cahid Doğan, Ankara: Adalet Yayınevi, (2017): 1225-1242.
- Keskin, İlknur. “Yardımcı Üreme Teknikleri- Etik ve Hukuk.” *Üreme Toplantı Sunumları ve Tartışmalar*. İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi, (2015): 127-137.
- Kılıçoğlu Yılmaz, Kumru. “Yapay Döllenmede Soybağı Sorunu.” *Terazi Hukuk Dergisi*.10.104 (2015): 43-47.
- Kırkbeşoğlu, Nagehan. “28.02.2008 Tarihli İsviçre Federal Mahkemesi Kararının (BGE 134 III 241) Çevirisi ve Kökenini Öğrenme Hakkı ile İlgili Genel Bir Değerlendirme.” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*. 7.24 (2016): 199-225.
- Kırkbeşoğlu, Nagehan. “Soybağı Alanında Biyoetik ve Hukuk Sorunları.” Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2005.(Soybağı).
- Meinke, Sue A. “Surrogate Motherhood: Ethical and Legal Issues”. *Bioethics Research Library*, 1988. <https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/556906/sn6.pdf> [Erişim 15.11.2017].
- Metin, Sevtap. “Biyo-Tıp Etiği ve Hukuk.” İstanbul: Betim Kitaplığı, 2019.
- Metin, Sevtap. “Yörüngesinden Çıkan Tabiat: Etik, Sosyal, Psikolojik ve Hukuki Görünümleriyle Taşıyıcı Annelik.” *Sağlık Hukuku Makaleleri II*. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2012: 7-53. (Taşıyıcı Annelik).

- Nomer, Haluk Nami. “Sunı Döllenme Dolayısıyla Ortaya Çıkabilecek Nesep Problemleri.” Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman’ın Anısına Armağan, İstanbul: Beta Basım Yayım, (2000): 545-594.
- Okur, İrfan. “Soybağı Hukukunda Çocukları İlgilendiren Davalar”. *Fasikül Hukuk Dergisi*.3.20 (2011): 20-27.
- Özcan, Hande. “Çocuğun Soybağının Kurulması ve Yardımcı Üreme Teknikleri Sonucu Soybağının Tespiti.” *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 3.5 (2015): 95-112.
- Özgül, Mehmet Emin. “Yeni Tıbbi Yöntemlerin Hukuka Uygunluğu.” İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010.
- Özmen Şehmus, Ramazan Danış, Abdullah Altıntaş, Kadim Bayan, Şerif Yılmaz, “Tıpta Güncel Bir Muamma: Mikrokimerizm”, *Nobel Medicus*. 2.1 (2006): 4-9.
- Özpınar, Berna. “Hekimlerin Yapay Döllenmelerde Hukuki Sorumluluğu.” *İkinci Sağlık Hukuku Kurultayı*. Ankara: Ankara Barosu Yayınları, (2008): 33-54.
- Özpulat, Funda. “Yardımcı Üreme Teknikleri, Etik ve Sağlık Personelinin Sorumlulukları.” *Kastamonu Sağlık Akademisi*, 2.2 (2017): 24-43.
- Özsunay, Ergün. “Üremeye Yardımcı Tedavi Tekniklerine İlişkin Hukuki Sorunlar.” *İkinci Sağlık Hukuku Kurultayı*. Ankara: Ankara Barosu Yayınları, (2008): 57-82.
- Paksoy, Gülnihal. “Soybağının Reddi.” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 24.97 (2011): 353-376.
- Parlak Börü, Şafak. “Aile Hukukunda Zor Bir Dönemeç: Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Güncel Gelişmeler.” *Hukukun Güncel Sorunları Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı*. (2018): 6-7.
- Pıry, Martin ve Elena Jüdoová, “Surrogacy Motherhood in The Slovak Republic -An Illegal Immigrant”, *Fundamental Legal Problems of Surrogate Motherhood. Global Perspective*, (Ed.) Piotr Moskowik (2019): 753-795.

- Ray Saptarshi, “India bans commercial surrogacy to stop 'rent a womb' exploitation of vulnerable women,” <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/12/20/india-bans-commercial-surrogacy-stop-rent-womb-exploitation/> [Erişim 01.02.2019].
- Serozan, Rona. “Çocuk Hukuku.” İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2017.
- Sert, Selin “Yapay Döllenme ve Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuksal Düzenlemeler”, *Legal Hukuk Dergisi. Akademik Yaşamının 55. Yılı Onuruna Rona Aybay’a Armağan*. İstanbul: Legal Yayıncılık, c.2 (2014): 2013-2029.
- Seylan, Gizem A. “Taşıyıcı Annelik.” Radio France Internasyonele. http://www1.rfi.fr/actutr/articles/104/article_426.asp [Erişim 10.09.2016].
- “S.H. ve Diğlerleri/Avusturya Davası-57813/00”, Mahkeme İctihadına İlişkin Bilgi Notu No:146, çev. Yasin Sönmez, *Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 1.1 (2014): 123-126.
- Silkstone, Christine. “A Critical Analysis Of The South African Law Commission's Report on Surrogate Motherhood” https://open.uct.ac.za/bitstream/handle/11427/17506/thesis_law_1999_silkstone_christine.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Erişim 19.11.2018].
- Sridharan, Vasudevan. “Baby ban: how India’s strict new surrogacy law is practically prohibition,” <https://www.scmp.com/news/asia/south-asia/article/2182898/baby-ban-how-indias-strict-new-surrogacy-law-practically> [Erişim 01.02.2019].
- Söğütlü Erişgin, Özlem ve Cengiz Hisarcıklioğlu. “Taşıyıcı Annelik, Ortaya Çıkaracağı Hukuksal Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *4. Uluslararası Kadın/Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğı ve Hukuk Bildiri Özeti Kitabı*. 2012: 55.
- “Surrogacy Motherhood: Ethical or Commercial.” https://www.academia.edu/7495792/Surrogacy_Report [Erişim 20.09.2018].
- şahin, Nurten Zeliha. “Yahudi ve İşlam Hukuku Açısından Yardımcı Üreme Tekniklerinde Donör Kullanımı.” *İşlam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 14.28 (2016): 137-158.

- Şen, Elif ve Merve Görkem Karabıçak. “Heterolog Döllenmenin Soybağı ve Ceza Hukuku Açısından Sonuçları. Sonuçları” *II Uluslararası Tıp Hukuku Kongresi Bildirileri Kitabı*. (2017): 102-108.
- Şensöz Malkoç, Ebru. “Uluslararası Taşıyıcı Annelik Sözleşmesinden Doğan İhtilaflarda Uygulanacak Hukuk.” *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*.35.2 (2015): 13-49. (Uygulanacak Hukuk).
- Şensöz Malkoç, Ebru. “Milletlerarası Özel Hukukta Boşluk: Taşıyıcı Annelik”. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*. 25 (2014): 90-93.
- Şimşek, Ayşe. “İslam Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları.” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 12.24 (2014): 241-266.(Meşruiyet).
- Şimşek, Ayşe. “*İslam Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelik*.” Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2013.
- Şıpka, Şükran. “Taşıyıcı Annelik ve Getirdiği Hukuki Sorunlar” http://www.turkhukusitesi.com/makale_537.htm [Erişim 24.01.2016].
- “Taşıyıcı anneler 800 Türk doğurdu” <https://www.medimagazin.com.tr/guncel/genel/tr-tasiyici-anneler-800-turk-dogurdu-11-681-40633.html> [Erişim 02.11.2018].
- “Taşıyıcı anne sektöründe her şey dahil 31 bin Euro” <https://www.memurlar.net/haber/789279/tasiyici-anne-sektorunde-her-sey-dahil-31-bin-euro.html> [Erişim 19.11.2018].
- Tiwari, Vaibhav. Surrogacy Regulation Bill Passed In Lok Sabha: 10 Points <https://www.ndtv.com/india-news/surrogacy-regulation-bill-passed-in-lok-sabha-10-points-1965215> [Erişim 01.02.2019].
- Turgut, Cemile ve Göksu Işık. “Türk Medeni Kanunu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Kapsamında Taşıyıcı Annelik”, *Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4.8 (2019): 221-240.
- Turgut, Cemile. “*Yapay Döllenme, Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar*.” Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. 2014.

- Turp, Ahmet Berkız, İsmail Güler, Nuray Bozkurt, Aysel Uysal, Bülent Yılmaz, Mustafa Demir ve Onur Karabacak. “İnfertilite ve Taşıyıcı Annelik İlk Defa Türkiye’de Bulunan 4000 Yıllık Asurlular’a Ait Bir Evlilik Sözleşmesi Olan Kil Tablette Bahsedilmiştir.” *Gynecological Endocrinology*. 34.1 (2018): 25-27.
- Tüzün Arpacıoğlu, Işıl. “Yapay Döllenmenin Soybağına Etkileri”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. 5.1 (2013): 11-20.
- Ungan Çalışkan, Hazal. “Bırakınız Taşısınlar: Taşıyıcı Anneliğe Güncel Bakış”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 22.1 (2016): 489-510.
- Usta, Sevgi. “Çocuk Hakları ve Velayet.” İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2012.
- Uyanık Çavuşoğlu, Ayfer. “Taşıyıcı Annelik ve Hukuk.” <https://www.literaturaktuel.com/tasiyici-annelik-ve-hukuk/> [Erişim11.04.2016].
- Ünver, Yener. “Ceza Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelik”, *Tıp Hukuku Dergisi*. İstanbul: Legal Yayıncılık, S.8 (2015): 291-341.
- Ürem, Müge. “Kadın Vücudu ve Etik Sorunlar.” *Sağlık Hukuku Makaleleri II*. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, (2012): 79-102.
- “Üreme Hakları” [http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/tematik_bilginotu/cocuklar/Reproductive%20rights%20\(%C3%BCreme%20haklar%C4%B1\).pdf](http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/tematik_bilginotu/cocuklar/Reproductive%20rights%20(%C3%BCreme%20haklar%C4%B1).pdf) [Erişim16.12.2018].
- Van den Akker, Olga B.A.; “Psychosocial Aspects of Surrogate Motherhood”, *Human Reproduction Update*, 13.1 (2007): 53–62.
- White, Ben, Fiona McDonald, Lindy Willmott, “*Health Law in Australia*.” 2. Baskı, Sidney: 2014.
- Yankın, Rağbe. “KKTC’de Yapay Döllenme (Tüp Bebek) ve Uygulamadaki Hukuki Mevzuat,” *II Uluslararası Tıp Hukuku Kongresi Bildirileri Kitabı*. (Ed.) Hakan Hakeri, Cahid Doğan, Ankara: Adalet Yayınevi, (2017): 1245-1250.

Yenerer Çakmut, Özlem. “*Tıbbi Müdahaleye Rızanın Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi.*” İstanbul: Legal Yayıncılık, 2003.

YHGK. E.2002/13-1011, K.2002/1047.

Yıldırım, Hülya Deniz. “Üremeye Yardımcı Tedavide Üçüncü Kişiden Üreme Hücresi Alınması, Yaklaşımlar ve Hukuksal Sorunlar.” *Adli Tıp Dergisi*. 31.3 (2017): 143-154 .

Yıldız, Canset, Dilşah Büşra Kartal ve Beyza Tiryaki. “Yardımcı Üreme Teknikleri Raporu.” <http://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/raporlar/325.pdf> [Erişim 6.12.2018].

Yılmaz, Sinan. “*Dünyadaki Uygulama ve Mevzuatımız Açısından Kiralık Rahim.*” Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2002.

Yurdakul, Cem. “Yapay Döllenme.” https://www.academia.edu/35738125/YAPAY_D%C3%96LLENME [Erişim 9.12.2017].

“Yüzlerce kişi taşıyıcı anne olmak veya taşıyıcı anne bulmak için internete ilan veriyor” <https://www.haberturk.com/yuzlece-kisi-tasiyici-anne-olmak-icin-internete-ilan-veriyor-1824309> [Erişim 19.11.2018].

Zeytin, Zafer. “Üreme Tıbbı, Soybağı ve Hukuki Sonuçları”, *Tıp Hukuku Dergisi*, Legal Yayıncılık, S.8 (2015): 211-232.

<https://www.nytimes.com/1985/01/10/world/around-the-world-surrogate-mother-s-baby-in-english-court-custody.html> [Erişim 02.11.2018].

<http://www.mahkemeler.net/tuzuk/381-2016.pdf> [Erişim 19.11.2018].

<http://european-convention.europa.eu/docs/Treaty/850TR.pdf> [Erişim 20.01.2019].

<https://www.icicibank.com/nri-banking/icici-finance/definition.html> [Erişim 01.02.2019].

<https://www.familiesthrusurrogacy.com/surrogacy-by-country/> [Erişim 20.02.2019].

<https://www.growingfamilies.org/surrogacy-in-nigeria/> [Erişim 20.02.2019].

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kara_Avrupası_hukuk_düzeni [Erişim 26.04.2019].

<https://dejure.org/gesetze/AdVermiG/13.html> [Erişim 11.07.2019].

<https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20001938/201709010000/810.11.pdf> [Erişim 11.07.2019].

<https://www.indiatoday.in/india/story/government-introduces-bill-ban-commercial-surrogacy-1569363-2019-07-15> [Erişim 17.07.2019].

ÖZGEÇMİŞ ve İLETİŞİM BİLGİSİ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Esra SAVAŞ

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 28 Ocak1982, Sakarya

Elektronik Posta: srsavas@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	İÜ, İstanbul Tıp Fakültesi	2006
Önlisans	Anadolu Üniversitesi, AÖF, Adalet Programı	2017

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2006-2010	Sakarya Yenikent Devlet Hastanesi	Hekim
2010-2012	Sakarya Toyotasa Acil Yardım Hastanesi	Hekim
2012	Sakarya İl Sağlık Müdürlüğü	Aile Hekimi

YABANCI DİLLER

İleri düzeyde İngilizce; başlangıç düzeyinde Almanca